

Werkprogramma 2004 – 2005

Werkprogramma 2004 – 2005

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, april 2004

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn, die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2004

Werkprogramma 2004 – 2005

Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 90-377-0165-5

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

1	Hoofdlijnen Werkprogramma 2004-2005	7
2	Taken	15
3	Periodieke rapportages	21
4	Arbeid, inkomen en sociale zekerheid	27
5	Educatie en minderheden	33
6	Emancipatie, jeugd en gezin	40
7	Participatie en bestuur	45
8	Quartaire sector	53
9	Tijd, Media en Cultuur	64
10	Wonen, leefbaarheid en veiligheid	69
11	Zorg	74
12	Informatievoorziening	79

Bijlage 1: Publicaties van medewerkers 85

Bijlage 2: Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau 2002-2003 93

1 Hoofdlijnen werkprogramma 2004-2005

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft tot taak de sociale en culturele ontwikkelingen in Nederland te beschrijven en het beleid te ondersteunen. Het bureau verricht daartoe sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de leefsituatie van de burger en de institutionele arrangementen die op enigerlei wijze van overheidswege worden georganiseerd om iedere burger in Nederland een menswaardig bestaan te bieden. De onderwerpen van het planbureau zijn in een aantal categorieën te onderscheiden, te weten: algemene maatschappelijke en politieke ontwikkelingen, de leefsituatie van (categorieën) burgers, maatschappelijke hulpbronnen, verzorgingsstaat (quartaire sector) en leefomgeving. Per type onderwerp worden hier de hoofdlijnen van het Werkprogramma 2004-2005 geschetst. In deze hoofdlijnen wordt verwezen naar projecten die onder gelijklopende titels zijn terug te vinden in de volgende paragrafen, waarin per onderzoeksgroep de projecten zijn beschreven.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Het SCP heeft een lange traditie van onderzoek naar brede maatschappelijke ontwikkelingen. Hieronder worden (middel)lange-termijnveranderingen verstaan in opvattingen en gedragingen op het niveau van het individu en de huishoudens, het georganiseerde maatschappelijk middenveld en de samenleving als geheel. Deze trends kunnen worden gekarakteriseerd met begrippen als vergrijzing, individualisering en emancipatie, meritocratisering, modernisering, informatisering, netwerk-samenleving, meerkeuzemaatschappij enzovoort. Het gaat niet alleen over de trends als zodanig, maar ook en vooral om hun invloed op de leefsituatie en het voorzieningengebruik. De verscheidenheid aan onderwerpen waarop deze sociale veranderingen betrekking hebben, is groot, en zij verlopen ook niet gelijkvormig bij de verschillende sociale groepen. Het SOCIAAL EN CULTUREEL RAPPORT 2004 (SCR) met als titel *De toekomst van Nederland* heeft echter de ambitie om een integrale beschrijving te bieden van de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen op individueel en macro-niveau. De tijdshorizon is variabel, maar loopt in het algemeen tot 2020. Centraal thema is de leefbaarheid en kwaliteit van de Nederlandse samenleving en in het verlengde daarvan de houdbaarheid van de collectieve arrangementen. Het gaat niet alleen om een waarschijnlijke toekomst die beschreven kan worden op basis van trends, maar ook om een wenselijke toekomst. Dit betekent dat de wensen van de betrokken beleidsactoren, belangengroepen en ook burgers in de analyse worden betrokken. Dit rapport wordt de sociaal-culturele pendant van andere toekomstverkenningen binnen de rijksoverheid.

Het SCP zal separaat over enkele maatschappelijke trends rapporteren, bijvoorbeeld over secularisatie en emancipatie. Wat betreft emancipatie gaat het op verzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid vooral over de emancipatie van

allochtone vrouwen. De secularisatiestudie beperkt zich niet tot secularisatie, maar betreft ook (het strakker worden van) morele opvattingen.

De projecten *Sociale en culturele trends en voorzieningengebruik* en het project *Vrije tijd en mobiliteit* beogen de voor de betrokken onderwerpen relevante trends op te sporen en hun betekenis nader te analyseren.

De politieke houdingen en gedragingen zijn onderwerp van verschillende onderzoeken. Nadat het planbureau in het afgelopen jaar de politieke onvrede heeft beschreven, zal in het komende jaar geprobeerd worden burgers politiek scherper te onderscheiden en zal het proces van politieke meningsvorming worden belicht. Dit onderzoek zal voortbouwen op de explorerende studie naar de bruikbaarheid van leefstijlkenmerken voor de verklaring van politiek gedrag.

Een actueel thema is voorts Europa. Het SCP zal op verzoek van het ministerie van Buitenlandse Zaken de betrokkenheid van burgers bij de Europese integratie en de publieke meningsvorming hierover bestuderen.

De ontwikkeling van de publieke opinie tot 2000 over de voorzieningen van de verzorgingsstaat staan beschreven in het werkdocument *Het sociale draagvlak van de quartaire sector 1970-2000*. In het vervolgproject worden de cijfers geactualiseerd en wordt bezien in hoeverre factoren, zoals de kwaliteit van de betrokken voorzieningen of de economische conjunctuur, de meningsvorming over de overheidsvoorzieningen beïnvloeden. Het SCP wil met dit soort onderzoek bijdragen aan inzicht in het verloop van politieke processen, hetgeen van belang is voor een goed functioneren van het openbaar bestuur.

Leefsituatie

De tweede categorie onderwerpen betreft de *leefsituatie van de bevolking*. De leefsituatie van de Nederlandse bevolking is het centrale onderwerp van *De sociale staat van Nederland (SSN)*, dat alternerend met het SCR verschijnt. De SSN 2005 beschrijft de actuele ontwikkeling van de leefsituatie aan de hand van een reeks kernindicatoren (leefsituatie-index). Relevante aspecten zijn gezondheid en welzijn, maatschappelijke participatie, vrijetijdsbesteding, wonen en woonomgeving, mobiliteit en slachtofferschap van criminaliteit. Uiteraard is er ook uitvoerige aandacht voor de maatschappelijke hulpbronnen, te weten: onderwijsniveau, arbeidsmarktpositie en inkomen. De ontwikkelingen worden gerelateerd aan de beleidsdoelstellingen van de rijksoverheid (VBTB). Centrale vraag voor 2005 is: bij welke groepen slaan de gevolgen van de economische stagnatie neer? Het theoretisch kader voor de *leefsituatie-index* zal in een aparte studie worden uitgewerkt. Er komt een inhoudelijke afstemming met de in uitvoering zijnde onderzoeken naar sociale uitsluiting en naar de kwaliteit van leven van mensen met beperkingen.

De SSN gaat over de Nederlandse bevolking als geheel. Over specifieke *bevolkingscategorieën* wordt apart gerapporteerd. Deze periodieke rapporten worden opgesteld op verzoek van departementen. Zij beperken zich overigens niet tot de leefsituatie en

haar determinanten, maar gaan ook over het voorzieningengebruik en het overheidsbeleid voor deze groepen. In de komende jaren zullen de rapportages over *jeugd* en *minderheden* worden herzien. Het jeugdrapport moet aansluiten op de Operatie Jong. Het minderhedenrapport zal beknopter worden, maar toch een bredere scope krijgen door de extra aandacht voor het actuele thema van de sociaal-culturele integratie. Het SCP zal in dit onderwerp extra investeren, ook waar het gaat om het verwerven van data. De voornemens voor de periodieke rapportages voor jaren 2004 en 2005 staan uitgewerkt in de volgende paragraaf.

Vanwege de veranderde economische omstandigheden is een actualisering van de kennis over de *leefsituatie van werkenden, werklozen en arbeidsongeschikten* gewenst. Er is een replicatie voorzien van het in 1982 en 1995 gehouden onderzoek. De voornaamste vraag is of de veranderde samenstelling van de onderscheiden groepen en de wijzigingen in de sociale zekerheidsregelingen c.a. doorwerken in de opvattingen over arbeid en sociale zekerheid, en in de ervaren gevolgen van het wel- of juist niet-werken.

De leefsituatie valt uiteen in diverse deelaspecten, waarvan de ontwikkelingen ook separaat worden beschreven. Het bureau heeft een onderzoekslijn ontwikkeld naar de culturele determinanten van *gezondheid en zorg*. In de jaren 2004-2005 zal worden gerapporteerd over (langdurige) gezondheidsproblemen en sociaal-economische gezondheidsverschillen en de wijze waarop burgers omgaan met deze problemen, al dan niet gebruik makend van formele en informele zorgvoorzieningen. Specifieke onderzoeksvragen in dit verband zijn: wie zijn ouderen en mensen met beperkingen die objectief gezien wel hulp nodig hebben maar daarom niet vragen; en over welke netwerken beschikken mensen en welke informele hulp ontvangen zij daaruit? Op verzoek van vws zal het planbureau voorts het gezondheidsgedrag van burgers analyseren om meer zicht te krijgen op effectieve vormen van preventie.

Wat betreft het *wonen* richt het bureau zijn aandacht op de woonwensen van de verschillende (naar leefstijl) te onderscheiden bevolkingsgroepen. Uiteraard maken ook de ontwikkelingen in *veiligheid en criminaliteit* deel uit van de SCP-rapportages. In het onderhavige werkprogramma is extra aandacht voor slachtoffers. Het aantal slachtoffers, hun ervaringen en het bereik van de hulpverlening zullen worden onderzocht.

Het begrip 'de leefsituatie van de burger' vat het SCP niet smal op. Naast de politieke opvattingen en gedragingen – zij kwamen reeds aan de orde – is *maatschappelijke participatie* een betekenisvol element. Het bureau continueert zijn onderzoek naar de civil society en sociale cohesie, met als elementen het lidmaatschap van verenigingen en informele verbanden, vrijwilligerswerkactiviteiten en de ontwikkeling van het maatschappelijk middenveld.

Verder zijn culturele participatie en vrijetijdsbesteding relevante dimensies van de leefsituatie. In 2004 zal het SCP over nieuwe gegevens over cultuurdeelname

beschikken. Zij worden zo snel mogelijk gepubliceerd.

In de reeks van het *Culturele draagvlak* zullen een studie verschijnen over het veranderend mediagebruik en de publieke interesse in het culturele erfgoed. Voorts is het voornemen een tweede rapportage over sport uit te brengen. Voor het eerst zal het SCP gegevens verzamelen over de maatschappelijke participatie en vrijetijdsbesteding van etnische minderheden, met name in de grote steden.

Hulpbronnen

Economische zelfstandigheid en het terugdringen van de uitkeringsafhankelijkheid zijn kernpunten van het kabinetsbeleid. Het SCP presenteert in de verschillende periodieke rapportages regelmatig analyses over de *verdeling van de primaire, secundaire en tertiaire inkomens*. Zoals uit de *Armoedemonitor 2003* blijkt, neemt het aantal armen toe als gevolg van de economische stagnatie en het in samenhang daarmee ontwikkelde overheidsbeleid. Gezien het maatschappelijk belang van een goede informatievoorziening over armoede zullen SCP en CBS het onderzoek naar armoede en haar achtergronden en naar schulden voortzetten en in 2004 een Armoedebericht en in 2005 een Armoedemonitor uitbrengen. In aanvulling daarop worden enige aspecten van de relatie tussen armoede en voorzieningengebruik onderzocht. Zo is het de bedoeling om representatieve gegevens over het niet-gebruik van diverse inkomensregelingen (huursubsidie, tegemoetkoming studiekosten, AOW, fiscale aftrekposten, bijzondere bijstand et cetera) en de achtergronden ervan te vergaren. Daarnaast zal de omvang en de werking van de armoedeval voor een aantal inkomensafhankelijke regelingen empirisch worden onderzocht.

Niet alleen inkomen, maar ook arbeidsmarktpositie is een bepalende factor voor de kansen die mensen in het leven krijgen. De ontwikkelingen in de arbeidsparticipatie worden door het SCP nauwkeurig geanalyseerd voor verschillende groepen, zoals jongeren, (allochtone) vrouwen en ouderen. Twee onderwerpen worden uitgediept. In het project 'Dynamiek op de arbeidsmarkt' gaat de aandacht uit naar positiewisselingen van werkenden, waarbij duidelijk moet worden welke aanbodcategorieën in de afgelopen jaren relatief mobiel zijn geweest en welke consequenties – in termen van onder meer beloning en aansluiting tussen opleiding en baan – de positiewisselingen hebben gehad. Voorts is een internationaal vergelijkende analyse voorzien van de arbeidsmarktpositie van minderheden. De vergelijking van de arbeidsmarktpositie van minderheden met die in de ons direct omringende landen moet duidelijk maken in hoeverre de positie van minderheden in deze landen verschilt van die in Nederland en welke rol het overheidsbeleid hierin speelt.

De derde maatschappelijke hulpbron is het *onderwijs*. Over het onderwijsniveau van de bevolking wordt in de diverse periodieke rapporten gerapporteerd. Het bereiken van het niveau van de startkwalificatie – een voltooide opleiding op hoger secundair niveau – wordt algemeen beschouwd als een belangrijke voorwaarde voor volwaardige deelname aan de samenleving. Bekend is dat in Nederland een aanzienlijk deel

van de leerlingen het startkwalificatieniveau niet weet te behalen. Eind jaren negentig zijn de nodige veranderingen doorgevoerd in de trajecten die leiden naar een startkwalificatie. Het is de vraag wat de gevolgen zijn van deze vernieuwingen voor het succes waarmee jongeren het startkwalificatietraject doorlopen. Daarbij zal de Nederlandse situatie worden vergeleken met die in enkele andere Europese landen.

Een specifieke hulpbron is de beschikbaarheid en het gebruik van informatie- en communicatietechnologie. Het bureau zal in verschillende projecten de sociale gevolgen van ICT bestuderen.

Verzorgingsstaat

De quartaire sector ofwel de voorzieningen van de verzorgingsstaat zijn onder invloed van politieke en economische factoren aan sterke veranderingen onderhevig. Het huidige kabinet heeft een ambitieus pakket van maatregelen in uitvoering of in voorbereiding. Overwegingen betreffen de financiële houdbaarheid op de lange termijn, de veranderende positie van de burgers (welgestelder, hoger opgeleid, meer geïndividualiseerd) en de daarmee veronderstelde veranderingen in hun behoeftespatroon (meer keuzevrijheid) en de versterking van de eigen verantwoordelijkheid.

Deze veranderingen in de richting van een verzorgingsmaatschappij zijn op diverse terreinen waar te nemen en zullen dan ook door meerdere onderzoeksgroepen worden bestudeerd. De deelprojecten hebben enkele vragen gemeenschappelijk: welke verzorgingsmaatschappij staat de burgers en beleidsmakers voor ogen? Wat zijn daarvan de mogelijke consequenties voor de leefsituatie? Zoals reeds beschreven, zal het SCR 2004 een algemeen beeld geven van de te verwachten en door burgers gewenste veranderingen in de collectieve arrangementen. Daarnaast worden in een reeks projecten onderdelen van deze structuurveranderingen onderzocht.

Wellicht staat de sociale zekerheid de meest ingrijpende veranderingen te wachten sinds de stelselherziening van 1987: een aanscherping van de toelatingsvoorwaarden in de ww en/of vermindering van de uitkeringsduur, een verandering van centrale beginselen van de publieke arbeidsongeschiktheidsverzekeringen, de invoering van de Wet Werk en Bijstand, beperkingen van het reïntegratiebudget, en vermindering van het aantal gesubsidieerde ID- en WIW-banen. Het SCP zal de gevolgen die deze wijzigingen voor de burgers hebben, in kaart te brengen.

In het regeerakkoord staat de wijziging van het stelsel van ziektekostenverzekeringen voor 2006 aangekondigd. Het SCP is voornemens een aantal cruciale veronderstellingen en beoogde effecten van de stelselwijzigingen zorg nader te bezien. Het bureau concentreert zich daarbij op de het perspectief van de cliënt /patiënt, op de consumptiemarkt voor ouderen- en gehandicaptenzorg en op de werking van de AWBZ. Over deze onderwerpen heeft het bureau expertise opgebouwd.

De onderzoeksactiviteiten op dit vlak zijn tweeledig. In de eerste plaats zal naar de feitelijke *vernieuwingen in de zorg- en dienstverlening* worden gekeken. Voorbeelden zijn de introductie van het persoonsgebonden en het persoonsvolgend budget in de ouderen- en gehandicaptenzorg. Centrale vraag is of de marktwerking hiermee daadwerkelijk wordt bevorderd. Verder is in het kader van de herziening van de AWBZ en de introductie van de Wet maatschappelijke zorg inzicht in de ontwikkeling van het lokale dienstverleningsaanbod voor mensen met beperkingen zeer gewenst. Een van de cruciale veronderstellingen die aan de modernisering van de AWBZ c.a. ten grondslag liggen, betreft de rol van *de patiënt*. De zorg van de toekomst zal volgens plan gestuurd worden door de vraag. Dat brengt een andere, veel sterkere rol van de patiënt of cliënt met zich mee. Onderzocht wordt of en in hoeverre de huidige patiënt daartoe is toegerust.

De tweede cluster activiteiten betreft de *modelontwikkeling* op het terrein van de care. De investering van de afgelopen jaren heeft geresulteerd in een werkzaam model voor verpleging en verzorging. Bezien wordt of het model op korte termijn kan worden uitgebreid met voorzieningen op het vlak van welzijn en wonen. Ook worden hulpvolume en tarieven toegevoegd en wordt de relatie tussen de potentiële en de manifeste vraag gepreciseerd. Met behulp van het model worden berekeningen uitgevoerd, waar dat in het kader van de herziening van de AWBZ en invoering van de Wet maatschappelijke zorg gewenst wordt. De planning van deze werkzaamheden wordt voor een deel bepaald door de informatiebehoeften van het ministerie van vws. Het planbureau heeft het voornemen om de effecten van *eigen bijdragen en eigen risico's* op het zorggebruik te simuleren.

De politieke discussie over stelselwijzigingen spitst zich sterk toe op sociale zekerheid en zorg. De veranderende opvattingen over de verzorgingsstaat en de verschuivende wensen van burgers leiden echter ook op andere terreinen tot structuurveranderingen, die weliswaar niet direct als stelselwijzigingen worden gepercipieerd, maar wel als zodanig kunnen worden beschouwd. Het SCP heeft een paar van dergelijke onderwerpen op het werkprogramma gezet.

Een eerste voorbeeld in de sfeer van het onderwijs is de opkomst van *combinaties van leren en werken*, niet alleen in het initieel onderwijs (leerwerktrajecten in het vmbo, de beroepsbegeleidende leerweg in het secundair beroepsonderwijs, diverse vormen van duaal leren in hbo en wo), maar ook in het kader van de inburgering van nieuwkomers, de reïntegratie van werklozen en de bevordering van 'employability' van werkenden. In twee deelrapporten zal het SCP de nieuwe ontwikkelingen in leer-werkcombinaties kwantitatief beschrijven en doorlichten op hun meerwaarde vanuit het perspectief van de verschillende belanghebbenden (leerlingen/studenten, bedrijfsleven, het onderwijs en overheid).

Een tweede voorbeeld in het onderwijs betreft de *brede school*, het netwerk van voorzieningen ten behoeve van kinderen en hun ouders. De oprichting ervan is veelal ingegeven door maatschappelijke, schooloverstijgende problemen en past in De

agenda voor de jeugd. Het onderzoek richt zich op de vraag of de betrokken partijen op het lokale niveau voldoende bestuurskracht hebben om de beoogde veranderingen tot stand te brengen.

In de afgelopen jaren is een grote verscheidenheid aan *regelingen voor verlof* en korter/langer werken in het leven geroepen, die het combineren van arbeid en zorg moeten vergemakkelijken. Begin 2004 zal een grootschalig empirisch onderzoek naar de behoefte aan en het feitelijk gebruik van deze regelingen worden afgerond. Ook zal het bureau een verdiepingsonderzoek uitvoeren naar de (vormen van) *kinderopvang*. Er is relatief weinig bekend over de keuzeprocessen van ouders ten aanzien van kinderopvang en arbeidsdeelname. De inzichten die uit deze projecten resulteren kunnen worden benut om deze arrangementen beter te laten aansluiten op de behoeften van moderne huishoudens.

Naast het uitvoeren van onderzoek naar de veranderingen in arrangementen continueert het SCP de *productiviteitsanalyses* en de *ramingactiviteiten* voor de quartaire sector. De ramingmodellen voor de *justitiële dienstverlening* en *kinderopvang* zullen worden aangevuld en vernieuwd.

Leefomgeving

De kwaliteit van de leefsituatie is mede afhankelijk van de kwaliteiten van de publieke ruimte en van de woonomgeving. Het SCP kijkt vooral naar de sociale componenten in de leefomgeving. Concreet gaat het om: de woonsituatie (huis, wijk, buurt), de kwaliteit ervan (leefbaarheid, veiligheid en criminaliteit, sociale status, sociale cohesie), het verplaatsingsgedrag (verhuisgedrag, mobiliteit) en sociale veiligheid (uitgaansgedrag, slachtofferschap). In de verschillende periodieke rapportages komen deze onderwerpen in samenhang met andere aspecten van de leefsituatie aan de orde. Daarnaast is een onderzoek voorzien naar de trends in het *verhuisgedrag* en de factoren die hieraan ten grondslag liggen.

Het SCP heeft traditioneel grote belangstelling voor de ontwikkeling in de steden en in het bijzonder voor de achterstandswijken daarbinnen. In het komende werkprogramma zullen met steun van het ministerie van LNV uitgebreid de sociale veranderingen in de plattelandssamenleving worden verkend. Gestreefd wordt naar vernieuwing van sociale indicatoren voor het platteland en een beter inzicht in de publieke opinie over het platteland. Een en ander zal naar verwachting uitmonden in een regelmatige rapportage over *De sociale staat van het platteland*.

Informatievoorziening

Om de bovengeschetste activiteiten te kunnen uitvoeren is een adequate informatievoorziening noodzakelijk. Het SCP verkrijgt de gegevens overwegend van het CBS. In aanvulling daarop verwerft het zelf data via uitbesteding van enquêtes, de deelname aan onderzoeken van andere (internationale) organisaties en via aankoop van reeds

beschikbare (registratie)gegevens. De voorgenomen bezuinigingen bij het CBS treffen het SCP hard. Nogal wat projecten zullen niet of slechts gedeeltelijk kunnen worden uitgevoerd, wanneer de bezuinigingen onverkort worden doorgevoerd. De hoop is dat het CBS in overleg met de departementen en zijn afnemers, waaronder het SCP, de schade in de komende maanden zal weten te beperken.

2 Taken

Missie

In het kader van de voorbereiding van dit werkprogramma heeft het SCP zich bezonnen op zijn takenpakket en werkwijze. Er is verdisconteerd dat het planbureau ongeveer 11% van zijn budget inlevert als gevolg van de taakstellingen van het Kabinet-Balkenende I en Balkenende II.

Uitgangspunt was de missie zoals vastgelegd in de instellingsbeschikking van 1973 en uitgewerkt in het Organisatie- en formatierapport van mei 2001. De missie voor het SCP is:

- het beschrijven van de sociale en culturele situatie in Nederland en de te verwachten ontwikkelingen;
- het bijdragen aan verantwoorde keuzen van doeleinden en middelen in het sociaal en culturele beleid en het ontwikkelen van alternatieven om deze doeleinden te bereiken; en:
- het beoordelen van het gevoerde beleid, speciaal het interdepartementale beleid.

Kernactiviteiten zijn:

- het opstellen van (periodieke) rapportages over (toekomstige) sociale en culturele ontwikkelingen in de samenleving;
- het verrichten van wetenschappelijk (evaluatie) onderzoek op sociaal en cultureel terrein met de nadruk op intersectorale vraagstukken;
- het ontwikkelen van beleidsalternatieven;
- het participeren in beleidsvoorbereidende en adviserende commissies; en:
- het deelnemen aan het wetenschappelijk forum en het publieke debat.

Er was geen aanleiding om deze missie en kernactiviteiten ter discussie te stellen. De bezuinigingen zouden moeten worden gerealiseerd door kritisch te kijken naar de breedte en variëteit van onderwerpen die het SCP bestrijkt en naar de manier waarop het bureau zijn taken uitvoert.

Leefsituatie van de burger

De omschrijving van het eerste taakelement, 'het opstellen van (periodieke) rapportages over (toekomstige) sociale en culturele ontwikkelingen in de samenleving', is in de praktijk van de afgelopen jaren ingevuld door te rapporteren over de leefsituatie van de burger. Dit betekent dat het bureau sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht naar de leefsituatie van de burger en naar de institutionele arrangementen die van overheidswege op enigerlei wijze worden gereguleerd (zie schema SSN 2003). Het begrip 'de leefsituatie van de burger' moet daarbij niet te smal worden gedefinieerd. Gedragingen van de burger in zijn verschillende rollen (kiezer, consument/cliënt, belangenbehartiger enzovoort) alsmede de opvattingen en houdingen zijn hierin

begrepen. Voorts mag het perspectief niet worden vernauwd tot het gedrag van de individuele burger; ook de georganiseerde burger c.q. het maatschappelijk middenveld en bijvoorbeeld de buurt behoren tot het werkterrein van het SCP.

In de afgelopen jaren heeft het SCP zijn werkterrein uitgebreid tot sectoren die als zodanig niet tot het sociale en culturele domein behoren. Deze verruimde taakstelling leidde ertoe dat het reguliere budget van het SCP geen ruimte meer biedt om voor eigen rekening specifieke projecten uit te voeren op de terreinen van de ministeries van Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu (exclusief volkshuisvesting), Landbouw, natuurbeheer en voedselkwaliteit, Verkeer en waterstaat, Economische zaken, Buitenlandse zaken, Defensie en uiteraard andere overheden. Vanzelfsprekend blijft het SCP op deze terreinen wel de sociale en culturele ontwikkelingen op hoofdlijnen volgen. Verzoeken van departementen en andere overheidsinstanties, bijvoorbeeld adviesorganen, kunnen alleen worden gehonoreerd wanneer zij financiële middelen beschikbaar stellen én de opdrachten aansluiten bij de kerntaak en expertise van het SCP.

Beleidsonderzoek

In de tweede plaats behoort het verrichten van beleidsgericht onderzoek tot de kerntaak van het SCP. Het beleidsonderzoek heeft een grote vlucht genomen. Er zijn universitaire instituten, non-profit en commerciële onderzoeksbureaus en adviesbureaus die op verzoek van overheden, belangengroepen en uitvoerende organisaties over alle mogelijke aspecten van het beleid informatie verzamelen. Daarnaast moet worden geconstateerd dat de Rekenkamer steeds meer sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de beleidsuitvoering verricht. In het licht van deze bevindingen is het SCP voornemens zijn beleidsonderzoek wat anders in te richten. De volgende activiteiten worden onderscheiden.

In de eerste plaats rekent het bureau als instituut dat niet afhankelijk is van specifieke beleidssectoren het tot zijn taak overzichtstudies ('state-of-the-art') te maken, die een integraal en samenhangend beeld geven van een maatschappelijk vraagstuk en het gevoerde overheidsbeleid. Het is de vraag of beleidsvoerders een goed overzicht hebben over de aanwezige informatie en deze adequaat weten te interpreteren.¹ Deze studies zullen overwegend gebaseerd zijn op literatuurstudie en secundaire analyses, waar nodig en mogelijk aangevuld met eigen onderzoek.

Een lichtere vorm is het beleidssignalement, bestaande uit samenvattingen van het beschikbare empirische onderzoek, ex-ante evaluatie van beleidsvoornemens met hulp van aanwezige modellen en korte beleidsadviezen. Op deze manier kan de beschikbare kennis op een slagvaardiger en efficiëntere manier worden ingebracht in het maatschappelijke debat en in de beleidsvorming.

In de tweede plaats ontwikkelt het SCP verschillende typen ramingsmodellen voor de quartaire sector. Zo wordt de vraag naar voorzieningen geraamd op basis van

trendanalyse en verklaringmodellen. Vraagmodellen krijgen op een aantal beleids-terreinen bij vraaggestuurd beleid een extra belang. Ook worden kostenmodellen ontwikkeld die de relatie aangeven tussen de productie en de inzet van middelen. De vraag- en kostenmodellen zullen in de komende werkprogrammaperiode worden gekoppeld.

Tenslotte stelt het SCP vraag- en aanbodramingen op voor de quartaire sector als geheel en voor subsectoren. Deze ramingen geven een beeld van de te verwachten ontwikkelingen in de quartaire dienstverlening en de ermee gepaard gaande kosten. Overigens wordt daarbij de 'clearinghouse' benadering gevolgd. Een aantal departementen beschikt mede door toedoen van het SCP over eigen ramingmodellen.

Ten derde richt het SCP zich als planbureau op *strategisch en evaluatief beleidsonderzoek* dat de (middel)lange-termijnontwikkelingen omvat, bredere kaders en relevante samenhangen analyseert en een evenwichtige presentatie van maatschappelijke belangen biedt.² Het SCP hanteert in zijn evaluatieonderzoek op een systeemanalytische aanpak (input, output en effecten) en komt op basis van wetenschappelijke theorie en secundaire (empirische) bronnen tot evaluatieve uitspraken. Een specifieke vorm van dit type onderzoek zijn de doelmatigheidsanalyses die het bureau sinds jaar en dag uitvoert.

Gedetailleerd onderzoek naar het beleidsuitvoeringsproces ligt niet direct op de weg van het SCP. Het is vanwege het arbeidsintensieve karakter van dit uitvoeringsonderzoek met de beschikbare middelen niet (meer) mogelijk om de gehele keten tussen beleidsdoelstelling en maatschappelijk effect goed in kaart te brengen. Een consequentie van de bovengeschetste aanpak van de beleidsevaluatie is dat het bureau zijn beleidsaanbevelingen altijd slechts in algemene termen zal kunnen formuleren, omdat het te weinig precies inzicht heeft in de uitvoeringspraktijk. Daarmee kan kritiek op het soms weinig operationele karakter van de beleidsaanbevelingen niet worden weersproken.

Wetenschappelijke standaarden

Beide taken – het beschrijven en analyseren van maatschappelijke ontwikkelingen en het verrichten van (strategisch) beleidsonderzoek – dienen op een wetenschappelijk verantwoorde wijze te worden uitgevoerd. Alle publicaties van het SCP behoren uiteraard te voldoen aan de gangbare wetenschappelijke eisen van objectiviteit, controleerbaarheid en dergelijke. Hierop kan vanwege budgettaire overwegingen niet worden ingeleverd. Uiteraard verschilt de mate van 'wetenschappelijkheid' per project afhankelijk van het doel, het beoogde publiek en de aard van de vraag. Voor een reguliere monitor gelden andere criteria dan voor de ontwikkeling van een complex ramingsmodel. Een beschrijving van feitelijke ontwikkelingen zal minder theoretische verdieping en methodologische verantwoording vragen dan een bijdrage aan een sociaal-wetenschappelijk debat.

Zowel vanwege het wetenschappelijke profiel van het bureau als vanuit het loopbaanperspectief van individuele medewerkers is het echter gewenst dat onderzoekers van het SCP ruimte houden voor meer theoretisch en methodisch geavanceerd onderzoek dan direct noodzakelijk is voor SCP-publicaties en -adviezen, en dat zij kunnen bijdragen aan wetenschappelijke ontwikkelingen door het schrijven van artikelen, congrespapers en dergelijke. De keuze van onderwerpen blijft echter primair ingegeven door overwegingen van maatschappelijk of beleidsmatig belang. De concrete invulling is afhankelijk van de aanwezige wetenschappelijke interesses, kennis en competenties en uiteraard van de onderwerpen die zich aandienen.

Het belang dat het SCP hecht aan het wetenschappelijk up-to-date zijn blijkt uit het voornemen om in de periode 2004-2005 een audit uit te voeren naar de wetenschappelijke kwaliteit van de publicaties van het SCP. Deze audit bestaat uit een gedegen zelfevaluatie en een externe visitatie. Daarnaast vindt een doorlichting op beleidsrelevantie plaats. Hierin worden niet alleen de publicaties betrokken, maar ook de andere activiteiten van het SCP, zoals het commissiewerk en de incidentele beleidsadvisering.

Internationale activiteiten

In de afgelopen jaren heeft het SCP de activiteiten met een internationaal karakter geïntensiveerd. Het bureau sluit daarmee aan op de toegenomen internationale en vooral Europese trends in de Nederlandse samenleving. Het belangrijkste is het verrichten van internationaal vergelijkend onderzoek dat voorziet in de informatiebehoeften van beleidsmakers. Zij willen steeds vaker de situatie in Nederland vergelijken met die in andere landen. In het verlengde hiervan ligt de deelname aan internationale surveys en onderzoeksprogramma's. Ter ondersteuning van de internationalisering dienen uiteraard de belangrijkste onderzoeksresultaten voor een buitenlands publiek toegankelijk te worden gemaakt via vertalingen van SCP-publicaties en zijn internationale publicaties van medewerkers wenselijk. De personele en financiële mogelijkheden voor dit soort arbeidsintensieve activiteiten zijn echter beperkt. Dit betekent dat keuzes moeten worden gemaakt. Deze worden in de verschillende hoofdstukken nader toegelicht.

Informatievoorziening

Het SCP baseert zich in belangrijke mate op informatie van het CBS en naar behoefte van diverse andere instanties. Daarnaast laat het bureau aanvullend voor eigen reke-

- I De Adviesraad voor het Wetenschaps en Technologiebeleid (AWT) bracht in april 2003 aan de minister van OC&W een advies uit met de titel *Onderzoek in het onderwijs*. Daarin werd geconstateerd dat het onderwijsonderzoek nauwelijks doorwerkt in de onderwijspraktijk en dat er nauwelijks overzichtsstudies worden geproduceerd die de kennis-transfer zouden kunnen bevorderen. Het SCP is volgens de AWT een van de weinige instituten die dergelijke overzichtsreviews op onderwijsterrein maakt. De AWT beveelt aan deze taak te versterken.

ning surveys uitvoeren. Ook worden andere vormen van onderzoek toegepast, zoals focusgroepen, kwalitatieve interviews en documentenanalyses.

Het SCP maakt zich in toenemende mate zorgen over de informatieverwerving en de kwaliteit van de informatie. In de eerste plaats zijn in de afgelopen jaren de kosten van surveys gestegen door onder meer de situatie op de arbeidsmarkt en de Flexwet. Daarnaast moeten extra kosten worden gemaakt om de representativiteit en kwaliteit op peil te houden. Dit staat op gespannen voet met vermindering van het onderzoeksbudget. Daar komt bij dat het CBS de sociale statistieken inkrimpt en zich zelfs geheel dreigt terug te trekken uit de surveys. Deze ingreep treft het SCP sterk, omdat het van oudsher veel gebruik maakt van statistieken en microbestanden van het CBS.

Tegen deze achtergrond zal het SCP in 2004 zijn informatiebeleid herzien. In de eerste plaats zullen nut en noodzaak van vraagstellingen worden doorgelicht. In de loop van de jaren zijn de onderzoeken te veel uitgedijd. Wellicht kunnen onderdelen vanwege een gebrek aan actueel belang of vanwege de beschikbaarheid van andere bronnen worden geschrapt. In de tweede plaats zullen de surveys doelmatiger worden ingericht en minder kostbare vormen van veldonderzoek worden toegepast, zoals schriftelijke en telefonische benaderingen in plaats van face-to-face-surveys. Ook kan hierbij worden gedacht aan het gebruik maken van bestaande (commerciële) panels. Ten derde zal het bureau vaker tegen een bescheiden bedrag participeren in onderzoek van andere instanties dan zelf onderzoek opzetten. Ten vierde zal in voorkomende gevallen op incidentele basis subsidie van departementen moeten worden verworven. Deze werkwijze is in het verleden ook reeds gevolgd. Een veelbelovende ontwikkeling is ten slotte het operationeel worden van het Sociaal-Statistisch Bestand (SSB). CBS en SCP zullen gezamenlijk nagaan in hoeverre het een substituut kan zijn voor onderdelen van de verschillende typen surveys of althans kan dienen als (verrijkt) steekproefkader. Op deze manier kunnen de voorgenomen onderzoeken doelmatiger worden ingericht en kan de kwaliteit van de data gemakkelijker worden bewaakt.

Samenwerking

Het SCP maakt deel uit van het netwerk van de planbureaus. De activiteiten worden op elkaar afgestemd in het 'Overleg directeuren planbureaus' en er zijn verschillende kleinere en grotere samenwerkingsprojecten. Ook met andere overheidsinstanties wordt de samenwerking geïntensiveerd. Genoemd kunnen worden diverse adviesorganen zoals RMO, VROM-raad en WRR, de Adviesdienst verkeer en vervoer, het Wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum (WODC) en het Landbouw-Economisch Instituut (LEI). Het CBS levert niet alleen data aan het SCP, maar beide instituten werken ook onderzoeksmatig intensief samen in enkele periodieke rapportages.

De tendens tot samenwerking zal worden versterkt. Er zijn gezamenlijke projecten met onderzoeksinstituten, zoals het NIVEL, het Trimbosinstituut, TNO-PG

en het W.J.H. Mulier Instituut, met enkele universitaire vakgroepen (Universiteit van Utrecht, Vrije Universiteit, Universiteit van Tilburg) en met Hogeschool Breda. SCP en enkele universiteiten hebben gezamenlijk middelen beschikbaar gesteld om enkele medewerkers promotieonderzoek te laten verrichten op het SCP. Er ontstaat rondom het SCP een netwerk van organisaties waarmee op wisselende basis wordt samengewerkt. Op deze manier komen op een doelmatige wijze meer gegevens en kennis beschikbaar voor het planbureau en daarmee voor het overheidsbeleid.

Commissiewerk en advisering

Een kerntaak van het SCP is het adviseren van departementen en andere overheidsinstanties op basis van de beschikbare kennis en inzichten. De positionering van het bureau is ook zodanig, dat het kan deelnemen aan dergelijk commissie- en advieswerk binnen de overheid. De directeur van het SCP is lid van enkele onderzaken van het kabinet en het bureau is vertegenwoordigd in interdepartementale coördinatiecommissie (voorportalen) en andere (inter)departementale commissies. Voor de Commissie zorg, welzijn en onderwijs vervult het bureau de secretariaatsfunctie. Ook is het vertegenwoordigd in enkele adviesorganen en verricht het voor hen onderzoekswerkzaamheden. Medewerkers participeren in diverse wetenschappelijke begeleidings-, studie- en adviescommissies. Ten slotte neemt het SCP deel aan internationale wetenschappelijke werkverbanden, voor een deel gericht op het organiseren van landenvergelijkend onderzoek. Deze activiteiten zijn weliswaar arbeidsintensief, maar zijn van wezenlijke betekenis voor het functioneren van het planbureau.

Taakstellingen

Zoals in het begin van deze paragraaf vermeld, zal het budget van het SCP met ongeveer 11% worden verminderd. In voorgaande beschrijving van activiteiten is aangegeven waar de bezuinigingen zullen worden gezocht. In de praktijk komt het er op neer dat het SCP zich primair richt op terreinen die tot het sociale en culturele domein behoren. Onderzoek naar de beleidsuitvoering zal bovendien minder snel ter hand worden genomen. Ook voor dataverzameling zal minder geld beschikbaar zijn. Ten slotte zullen binnen de organisatie van het SCP de overheadkosten worden verminderd door management, bedrijfsvoering en informatisering terug te brengen. In totaal zal de formatie van het SCP van 71 fte. worden gereduceerd tot ongeveer 65 fte. De precieze invulling wordt na overleg met de OR bepaald.

3 Periodieke rapportages

Aard en frequentie

Periodieke rapportages blijken in een belangrijke behoefte aan gemakkelijk toegankelijke informatie over met name bevolkingscategorieën te voorzien. Het SCP heeft in samenspraak met betrokken departementen over de diverse bevolkingsgroepen rapportages ontwikkeld. De aanpak verschilt per categorie. Het grondpatroon is een presentatie van zo actueel mogelijke cijfers over de leefsituatie en het voorzieningengebruik en een interpretatie van de resultaten op basis van nadere analyses en literatuuronderzoek. Dergelijke integrale beschrijvingen worden vervlochten met of afgewisseld door thematische rapporten. De rapporten verschillen wat betreft frequentie en diepgang. Het SCP geeft er de voorkeur aan het aantal brede beschrijvende rapporten per bevolkingscategorie of onderwerp te beperken tot één of zo nodig twee keer in de vier jaar. De veranderingen van jaar tot jaar zijn immers meestal marginaal. Wanneer de beleidsvoerders elk jaar een laatste stand van zaken wensen, bijvoorbeeld in het kader van de VBTB-procedure, zou in de tussentijdse jaren volstaan kunnen worden met een beperkte actualisering. De beschikbare onderzoekscapaciteit kan dan worden aangewend voor thematische verdieping, op basis waarvan het beleid verder kan worden ontwikkeld. Ook is in verband met de ontwikkeling van gericht beleid behoefte aan verdieping van de kennis over specifieke subgroepen. Vanwege het ontbreken van gegevens in de reguliere statistieken is het verwerven van deze kennis een arbeidsintensieve aangelegenheid.

Voor 2004 en 2005 is een reeks periodieke rapportages voorzien. De belangrijkste zijn het SCR 2004 en SSN 2005. Het gaat niet alleen om nieuwe edities van bestaande rapportages, maar ook om vernieuwing en uitbreiding. Zo zullen de rapportages minderheden en jeugd in overleg met de meest betrokken worden herzien. Voorts is een periodiek rapport over gemeenten in ontwikkeling en wordt op verzoek van het ministerie van LNV een ontwerp voorbereid van een rapportage over de sociale staat van het platteland.

SCR 2004

Het SCR 2004 met als titel *De toekomst van Nederland* heeft de ambitie om een integrale beschrijving te bieden van de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen op individueel en macro-niveau en hun doorwerking naar de toekomst. De tijdshorizon is variabel, maar loopt in het algemeen tot 2020. Centraal thema is de leefbaarheid en kwaliteit van de Nederlandse samenleving en in het verlengde daarvan de houdbaarheid van de collectieve arrangementen. Het gaat niet alleen om een waarschijnlijke toekomst die beschreven kan worden op basis van trends, maar ook om een wenselijke toekomst. Dit betekent dat de wensen van de betrokken beleidsactoren, belangengroepen en ook burgers in de analyse worden betrokken. Om een beeld

te schetsen van de toekomstverwachtingen van de Nederlandse bevolking over een aantal gevarieerde onderwerpen worden nieuwe gegevens verzameld. Zoals gebruikelijk in het SCR zal een selectie van belangrijke algemene trends zo goed mogelijk in onderlinge samenhang worden geanalyseerd. Per onderwerp vindt vervolgens een verdere uitdieping van de relevante trends plaats. Subthema's zijn onder meer de democratie, de veranderingen binnen huishoudens, de integratie van minderheden, de vermaatschappelijking van de zorg, de ontwikkeling en inrichting van het onderwijs onder invloed van individualisering en 'vermarkting', de ontwikkeling van de beroepenstructuur en de transities op de arbeidsmarkt, de structuur, het niveau en het volume van de sociale zekerheid in relatie tot het sociale zekerheidsstelsel en de maatschappelijke solidariteit, de grenzen van vraag en aanbod op de veranderende woningmarkt, de aard en omvang van veiligheidsproblemen en de aanpak daarvan en ten slotte de vrijetijdsbesteding onder invloed van 'vermarkting' en de veranderde civil society. Het SCR 2004 zal in september via de minister van vws aan de Raad voor Zorg, Welzijn en Onderwijs worden voorgelegd. Conform de instellingsbeschikking van het scp dient de Raad toestemming te geven voor publicatie.

SSN 2005

In 2005 zal de derde editie van de SSN worden uitgebracht. Het stramien wordt op hoofdlijnen gehandhaafd. Om de omvang van deze publicatie niet te laten uitdijen zal de rapportage zich nog meer beperken tot de hoofdlijnen en zeer selectief ontwikkelingen uitdiepen en beleidsgerichte analyses presenteren. De internationale vergelijking zal worden geschrapt om overbelasting van informatie te voorkomen.

Een knelpunt is de informatievoorziening. Het is niet zeker dat het CBS het leefsituatieonderzoek ten behoeve van de SSN continueert. Alternatieven zijn vooralsnog niet beschikbaar.

Centraal in de SSN staat de *leefsituatie-index*. Dit meetinstrument integreert de verschillende terreinen van de leefsituatie. De index moet enerzijds registreren (de ontwikkeling volgen van verscheidene bevolkingsgroepen door de tijd heen) en anderzijds ten behoeve van het sociale beleid signaleren.

In de komende programma-periode zal het theoretisch kader verder ontwikkeld worden. Het gaat om de inhoudelijke onderbouwing van het in de SSN gehanteerde model en om verheldering van de keuzes die leiden tot het opnemen van bepaalde domeinen en indicatoren in de leefsituatie-index. Er zal een verbinding worden gelegd met de onderzoeken die het SCP verricht naar armoede en sociale uitsluiting. Ook wordt gekeken naar de relatie van de index met onder meer satisfacties, geluk en ervaren gezondheid. Een apart aandachtspunt is de relatie tussen de leefsituatie van het individu en zijn sociale en fysieke omgeving. Tot slot zal het Nederlandse leefsituatie-onderzoek worden afgezet tegen internationale ontwikkelingen. Hierbij wordt onder meer gebruik gemaakt van het *European Welfare Survey* en het *European Social Survey*. Er zal een poging worden ondernomen om met deze enquêtes een meetinstrument te ontwikkelen dat vergelijkbaar is met de leefsituatie-index.

Rapportage minderheden

Tussen 1993 en 1999 werd in opdracht van het ministerie van BZK jaarlijks een Rapportage minderheden uitgebracht. In 2000 is de rapportagesystematiek gewijzigd: sinds dat jaar verschijnt om de twee jaar een Integratiemonitor (uitgevoerd door het ISEO in opdracht van het SCP) en in tussenliggende jaren een beleidseffectenrapportage die wordt geproduceerd door het SCP. De laatste aflevering van de SCP Rapportage Minderheden is in oktober 2003 aangeboden aan minister van Vreemdelingbeleid en Integratie.

Het ministerie van Justitie, waar sinds 2002 de coördinatie van het integratiebeleid van minderheden is ondergebracht, heeft onlangs laten weten de rapportagesystematiek te willen wijzigen. Het is de bedoeling dat er vanaf 2004 een Wetenschappelijk Jaarrapport verschijnt dat de feitelijke stand van de integratie van minderheden op een groot aantal terreinen beschrijft en analyseert. Over de precieze invulling, de verwerving van de data en de organisatorische en financiële randvoorwaarden zal nog overleg plaatsvinden met het ministerie van Justitie.

Het SCP opteert voor een model zoals beschreven en beargumenteerd in de inleiding van deze paragraaf. Naar verwachting zal in 2004 het accent liggen op enkele nieuwe migrantengroepen (Joegoslaven, Irakezen, Iraniërs, Afghanen en Somaliërs), over wie nu voor het eerst systematische gegevens beschikbaar zijn. Over het rapport in 2005 kan op dit moment nog weinig specifiek worden gezegd.

Emancipatiemonitor

Samen met het CBS en op verzoek van het ministerie van SZW zal het SCP weer een editie van de Emancipatiemonitor uitbrengen. De thema's die behandeld zullen worden, zijn: onderwijs, betaalde arbeid, onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg, inkomen, geweld tegen vrouwen en politieke en maatschappelijke besluitvorming. Naast deze sterk cijfermatige hoofdstukken zullen dit keer twee verdiepende hoofdstukken worden opgenomen, één over de emancipatiegezindheid van arbeidsorganisaties en werkgevers en één over de doorstroming van vrouwen naar topfuncties. De publicatie zal verschijnen in november 2004.

Rapportage jeugd

Het SCP overlegt met het ministerie van VWS en de Commissie jeugdonderzoek over het uitbrengen van een periodieke rapportage jeugd, gebaseerd op gegevens die in het kader van de Landelijke Jeugdmonitor worden verzameld.

Rapportage ouderen

In de komende twee jaar wordt gewerkt aan twee rapporten over ouderen. Voorjaar 2004 zal een thematisch rapportage worden uitgebracht. Het gaat over wonen en zorg en sluit daarmee aan bij de actuele beleidsdiscussies over de inrichting van de ouderenzorg. Centrale (beleids)vragen zijns: hoe wonen ouderen; welke verhuiscen hebben zij; welke zijn de belangrijkste determinanten van het gebruik van formele zorg en/of bijzondere woonvormen door ouderen met beperkingen en onder

welke condities stappen zij over van de ene naar de andere vorm van zorg?

In 2005 zal de vierjaarlijkse brede beschrijving van de leefsituatie van ouderen verschijnen. Hiervoor worden in 2004 verschillende veldonderzoeken uitgevoerd. De inhoud van deze rapportage zal mede afhankelijk zijn van de wijze waarop de bezuinigingen bij het CBS worden doorgevoerd. Het valt niet uit te sluiten dat het rapport minder compleet zal zijn dan het voorgaande.

Rapportage gehandicapten

De Rapportage gehandicapten 2004 heeft de participatie en integratie van gehandicapte jeugdigen als onderwerp. Over de verschillende subcategorieën die beleidsmatig in de aandacht staan, zoals licht verstandelijk gehandicapten, kinderen in de intramurale zorg en allochtone gehandicapte kinderen, is weinig kwantitatief empirisch onderzoek voor handen. Om deze reden zal het rapport een verkennend karakter hebben. Met vws dienen hierover nog definitieve afspraken te worden gemaakt. Het rapport zal eind 2004 te verschijnen.

In 2005 wordt een begin gemaakt met de *Rapportage gehandicapten 2006*. Deze bestrijkt in principe de leefsituatie als geheel en het voorzieningengebruik. Ook hier is echter onzekerheid over de gegevensvoorziening. Weliswaar is het SCP – met onder andere steun van het departement van vws – voornemens het eigen survey te herhalen, maar ook deze rapportage berust in belangrijke mate op CBS-gegevens. Wanneer deze wegvallen, kunnen zij met eigen onderzoek slechts in beperkte mate worden gecompenseerd, zowel vanwege de extra kosten die daarmee gemoeid zijn als vanwege de dreigende overbelasting van de vragenlijst.

Armoedemonitor en Armoedebericht

Het SCP heeft vanaf 1998 tot en met 2001 met financiële steun van SZW jaarlijks de *Armoedemonitor* uitgebracht. Na het terugtrekken van de financiële bijdrage van SZW hebben CBS en SCP besloten dit samenwerkingsproject in afgeslankte vorm voort te zetten. In 2002 is het *Armoedebericht* verschenen en eind 2003 komt de nieuwe editie van de *Armoedemonitor*. Gezien het maatschappelijk belang van een goede informatievoorziening over armoede is het de intentie deze publicaties ook in 2004 en 2005 uit te brengen. In de oneven jaren verschijnt een brede *Armoedemonitor*, in de even jaren een beknopt *Armoedebericht*, waarin uitsluitend de hoofdlijnen aan de hand van de meest recente cijfers worden gerapporteerd.

Maten voor gemeenten

Na een voorstudie in 2001 is in 2003 het eerste volwaardige rapport over prestaties van gemeenten gepubliceerd. Het ministerie van BZK streeft naar een jaarlijkse rapportage in de maand maart. Het rapport dient ter ondersteuning van het jaarlijkse interbestuurlijk overleg en vormt een aanvulling op het in dat kader verschijnende *Financieel Overzicht Gemeenten*. De bedoeling is dat naast een overzicht van de inkomsten en uitgaven van gemeenten ook een transparant beeld ontstaat van de prestaties die gemeenten op basis van de beschikbare middelen hebben verricht.

De vorige versie van *Maten voor gemeenten* is nog voor verbeteringen vatbaar, onder meer omdat betere cijfers over gemeentelijke uitgaven en prestaties beschikbaar komen. Deze zullen zoveel mogelijk in de editie 2004 worden gebruikt.

Naar het zich laat aanzien, zal te zijner tijd ook een *Maten voor Gemeenten 2005* worden opgesteld. Of het hier een pure actualisering van de publicatie 2004 zal betreffen, of dat ook de opzet van de publicatie aanmerkelijk zal worden aangepast, is nog niet te voorzien.

Europese verkenning

Het SCP levert een bijdrage leveren aan de samen met het Centraal Planbureau te produceren 'Europese verkenning' van 2004 en 2005, onderdeel van de begrotingsstukken van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Een vast onderdeel is de publieke opinie over aspecten van Europese integratie. Daarnaast is er elk jaar een thema. Hierover worden nog nadere afspraken gemaakt.

Rapportage sport 2005

Uit de reacties in de pers op de *Rapportage Sport 2003* en uit de evaluatie met betrekken uit het veld blijkt, dat de publicatie in een behoefte voorziet. Het SCP is voornemens om medio 2005 een nieuwe editie van dit rapport uit te brengen, liefst met hetzelfde (institutionele) team (CBS, NOC*NSF, TNO-PG, Universiteit van Tilburg en WJH Mulier Instituut). Het overleg met het ministerie van vws hierover is geopend.

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

Alle voorgenomen rapportages zijn uitgebracht, behalve de *Rapportage Ouderen 2003*; deze is vanwege de onderwerpkeuze (wonen en zorg) naar 2004 verplaatst. Ook zijn er drie nieuwe rapportages ontwikkeld, over gemeenten, Europa en ICT. De lijst ziet er als volgt uit, in volgorde van het Werkprogramma 2002-2003.

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector.

De sociale staat van Nederland 2003. 2003/12.

Rapportage gehandicapten 2002. Maatschappelijke positie van mensen met lichamelijke beperkingen of verstandelijke handicaps. M.M.Y. de Klerk. 2002/10.

Rapportage Jeugd 2002. Elke Zeijl (red.), Marianne Beker, Koen Breedveld, Andries van den Broek, Jos de Haan, Lex Herweijer, Frank Huysmans, Karin Wittebrood. 2002/16.

Integratiemonitor 2002 (ISEO).

Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie. Jaco Dagevos (red.), Mérove Gijsberts (red.), Carlo van Praag (red.) 2003/13.

Memorandum Quartaire sector 2002-2006. Bob Kuhry (red.). SCP-werkdocument 86.

Profijt van de overheid. De personele verdeling van gebonden overheidsuitgaven en -inkomsten in 1999. Evert Pommer en Jedid-Jah Jonker. SCP-publicatie 2003/16.

Emancipatiemonitor 2002. Wil Portegijs, Annemarie Boelens, Saskia Keuzenkamp. SCP-publicatie 2002/13.

Armoedebericht 2002. Onderzoeksgroep AIS. Speciale uitgave 16.

Armoedemonitor 2003. Cok Vrooman, Henk-Jan Dirven, Stella Hoff, Ger Linden. SCP-publicatie 2003/17.

Rapportage Sport 2003. Koen Breedveld (red), Rob Goossens, Maarten van Bottenburg, Wil Ooijendijk, Vincent Hildebrandt, Maarten Stiggelbout, Jo Lucassen, Hugo van der Poel. SCP-publicatie 2003/4.

Sociaal Europa – Europese verkenning; bijlage bij de Staat van de Europese Unie 2004 (gezamenlijke publicatie met het CPB). Tevens verschenen in het Engels: Europa 2003. Paul Dekker, Sjef Ederveen (CPB), Gerda Jehoel-Gijsbers, Ruud de Mooij (CPB), Arjan Soede, Jean Marie Wildeboer Schut. Speciale uitgave 22.

ICT en samenleving Jaarboek 2003. Jos de Haan (red.), Jan Steyaert (red.).

Maten voor gemeenten 2003. Onderzoek naar de prestaties van gemeenten in het kader van het 'Plan van Aanpak Transparantie'. Bob Kuhry. Onderzoeksrapport 2003/9

Social and Cultural Report 2002: the Quality of the Public Sector (summary). C. van Praag.

Social Europe; European outlook 1. Annex to State of the European Union 2004. Paul Dekker, Sjef Ederveen (CPB), Gerda Jehoel-Gijsbers, Ruud de Mooij (CPB).

4 *Arbeid, inkomen en sociale zekerheid*

Binnen de onderzoeksgroep AIS wordt beleidsgericht, empirisch onderzoek verricht naar ontwikkelingen in het arbeidsbestel, aspecten van de primaire en secundaire inkomensverdeling en de sociale zekerheid. De disciplinaire invalshoek is sociologisch en economisch, met een accent op kwantitatieve methoden. De werkzaamheden bestrijken een breed terrein: de arbeidsmarkt, de sociale voorzieningen, de werknemers- en volksverzekeringen, sociale ongelijkheid, vermogens, armoede en sociale uitsluiting.

De onderzoeksgroep is als volgt samengesteld:

- drs. J.C. (Cok) Vrooman (hoofd ifte.)
- dr. J.M. (Jaco) Dagevos (arbeid 1)
- dr. S.J.M. (Stella) Hoff (sociale zekerheid 0,8)
- drs. G.J.M. (Gerda) Jehoel-Gijsbers (sociale zekerheid 0,8)
- drs. A.J. (Arjan) Soede (inkomen 1)
- drs. J.M. (Jean Marie) Wildeboer Schut (sociale zekerheid, inkomen 1)

Het navolgende bevat de omschrijving van de AIS-projecten in 2004 en 2005. De onderzoeksgroep coördineert bovendien de Armoedemonitor en het Armoedebericht en zij draagt bij aan de periodieke rapportages van het SCP (SCR, SSN, doelgroepenrapportages). De tweede fase van het project 'De werking van de armoedeval' zal in samenwerking met de onderzoeksgroep QS worden uitgevoerd (zie de projectbeschrijving in §8). Voor de volledigheid is een overzicht van de doorlopende projecten uit de vorige werkprogrammaperiode toegevoegd.

Nieuwe projecten

Stelselwijziging

Zoals in de eerste paragraaf uiteengezet, is het een kerntaak van het SCP om wetenschappelijk onderzoek te verrichten naar het functioneren van de verzorgingsstaat: de sociale en culturele voorzieningen die de overheid treft, en de private arrangementen die object van regelgeving zijn omdat er een gemeenschappelijk belang mee is gemoeid. Om die reden is het een terugkerend thema in veel SCP-publicaties. In dit nieuwe werkprogramma zijn enkele projecten voorzien die hier gericht op ingaan. De onderzoeksgroep AIS bestudeert de sociale zekerheidsvoorstellen.

De sociale zekerheid staat wellicht de meest ingrijpende veranderingen te wachten sinds de stelselherziening van 1987: een aanscherping van de toelatingsvoorwaarden in de ww en/of vermindering van de uitkeringsduur, een verandering van centrale beginselen van de publieke arbeidsongeschiktheidsverzekeringen, de invoering van de Wet Werk en Bijstand (met onder andere een groter financieel belang bij de

gemeente om de uitstroom te bevorderen en een striktere sollicitatieplicht), beperkingen van het reïntegratiebudget, en vermindering van het aantal gesubsidieerde ID- en WIW-banen. Het onderzoek richt zich op de gevolgen die deze wijzigingen voor de burgers hebben. Vragen daarbij zijn:

- Hoe beïnvloeden de herzieningen in de praktijk de toekenning van rechten aan burgers?
- Hoe verhoudt de inkomenspositie van uitkeringsontvangers zich na deze stelselherziening tot die van niet-uitkeringsontvangers op hetzelfde moment, en tot die van hun lotgenoten in 1982 en 1995?
- In hoeverre worden de preventie van uitkeringsafhankelijkheid en de reïntegratie van uitkeringsontvangers na de stelselherzieningen bevorderd?

Het onderzoek zal geschieden met behulp van een secundaire analyse van beschikbare bestanden (SSB, IPO) en een nieuwe editie van het onderzoek 'De leefsituatie van werkenden en niet-werkenden'. Het project zal in 2005 starten en in 2006 worden afgerond.

De leefsituatie van werkenden en niet-werkenden in 2005

In 1982 en 1995 zijn gegevens verzameld over verschillende aspecten van de leefsituatie van werkenden, werklozen en arbeidsongeschikten. In 1998 is hierover gerapporteerd in de SCP-publicatie *Een bestaan zonder baan*, waarbij enerzijds een vergelijking tussen groepen en anderzijds een vergelijking in de tijd is gemaakt. Sinds 1995 hebben zich veranderingen voorgedaan in de samenstelling van de beroepsbevolking (onder andere meer tweeverdieners, meer allochtonen) en op de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld toename deeltijdarbeid). Bovendien zijn er diverse wijzigingen in de uitkeringsregelingen doorgevoerd (onder andere nieuwe Abw in 1996, Wet verbetering poortwachter in 2002). Het is dan ook aannemelijk dat zowel de werkende als de niet-werkende groep van samenstelling is veranderd. In deze studie staat de vraag centraal of de veranderde samenstelling van de groep en de wijzigingen in de regelingen doorwerken in de opvattingen over arbeid en sociale zekerheid, en in de ervaren gevolgen van het wel- of juist niet-werken.

De te verzamelen gegevens – overwegend een replicatie van het eerder gehouden onderzoek – zullen tevens worden gebruikt voor het project stelselwijzigingen. Dit betekent dat, zowel bij de benadering van de respondenten als ten aanzien van de vragen die hen worden voorgelegd, het accent zal liggen op de niet-werkenden. Het project zal in 2006 worden afgerond.

Ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid

Terugdringing van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid vormt één van de belangrijkste beleidsonderwerpen binnen de sociale zekerheid. Het SCP wil de ontwikkelingen systematisch volgen op basis van registratiegegevens. Onderwerpen zijn: de kwantitatieve ontwikkeling van ziekteverzuim, de instroom in de arbeidsongeschiktheidsregelingen en de reïntegratie. Daarnaast kunnen ook enkele specifieke thema's worden geanalyseerd, zoals de ontwikkeling in wet- en regelgeving,

veranderingen in het arbeidsomstandigheden-, verzuim- en reïntegratiebeleid van bedrijven, de effecten voor werknemers, en de gevolgen voor het volume van werkloosheids- en bijstandsuitkeringen (afwenteling). De feitelijke ontwikkelingen kunnen daarbij worden geconfronteerd met de verschillende doelstellingen die ten grondslag liggen aan de vele wijzigingen in deze regelingen. Er zal eerst een haalbaarheidsstudie worden uitgevoerd om te bezien of een geschikt stramien voor de rapportage kan worden ontworpen, en of de vereiste data (onder meer bij het CBS) beschikbaar zijn. Voor dit project zal samenwerking met derden worden gezocht.

Tevreden met pensioen?

De in de toekomst te verwachten groei van het aantal gepensioneerden maakt het belangrijk te weten hoe hun inkomenspositie is, in hoeverre zij tevreden zijn met hun pensioen, en welke verklarende factoren hierbij van belang zijn. De inkomens-terugval bij pensionering, de veranderingen in de vaste lasten, en de subjectieve inkomenswaardering staan in dit project centraal. Er zal ook een verbinding worden gelegd met het inkomensbeleid en de adequaatheid van de gangbare norm, die bepaalt dat het inkomen na pensionering circa 70% van het laatstverdiende inkomen zou moeten bedragen. De voorgenomen wijzigingen op pensioengebied zullen hierbij worden betrokken. Het streven is het project te doen uitmonden in een proefschrift; een doorloop naar het volgende werkprogramma is voorzien.

De sociale positie van minderheden in internationaal perspectief

In recente discussies over het Nederlandse integratiebeleid worden ontwikkelingen in het buitenland aangevoerd als argumentatie voor het falen van het Nederlandse beleid. Dit project beoogt de relatie tussen de immigratie van niet-westerse allochtonen en de Nederlandse verzorgingsstaat te verkennen via een internationale vergelijking. De eerste stap is een systematische vergelijking van de sociale positie van belangrijke migrantengroepen in enkele West-Europese landen en in de Verenigde Staten. Centraal daarin staan de arbeidsmarktpositie en het gebruik van sociale uitkeringen.

De beschrijving van de arbeidsmarktpositie en het gebruik van sociale zekerheidsregelingen moet duidelijk maken in hoeverre de positie van minderheden in deze landen verschilt van die in Nederland. Het vergelijken van deze posities is niet zonder problemen, vooral vanwege verschillen in de vaststelling van wie tot de minderheden behoren. Ook bemoeilijken definitieverschillen rond arbeidsparticipatie en uitkeringen waarschijnlijk de vergelijking. Het systematisch beschrijven van de definitieverschillen maakt onderdeel uit van deze studie.

In aansluiting hierop zullen de uitkomsten van deze analyse in verband worden gebracht met het arbeidsmarktbeleid, de sociale zekerheidsarrangementen en uiteraard de immigratie- en integratiepolitiek van de in het onderzoek te betrekken landen. Nagegaan zal worden hoe succesvol arbeidsmarktbeleid er uit ziet en welke rol de arrangementen van de verzorgingsstaten en met name de sociale zekerheid en de immigratie- en integratiepolitiek, hierin spelen. De vraag naar effectiviteit

van beleid is niet eenvoudig te beantwoorden. Toch zal vanuit deze vraagstelling het beleid in diverse Europese landen worden beschreven en dan in het bijzonder met het oog op mogelijke lacunes in het Nederlandse beleid.

Naast de Verenigde Staten zullen in Europa landen, zoals Frankrijk, Duitsland, Engeland en België in aanmerking komen om nader te worden onderzocht. De keuze van de landen zal zodanig geschieden, dat de verschillende typen verzorgingsstaten vertegenwoordigd zijn. Het project zal in 2004 beginnen en in 2005 worden afgerond.

Vooruitlopend op deze brede en gecompliceerde studie zullen CPB en SCP gezamenlijk de arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland en Duitsland vergelijken en eventuele verschillen trachten te verklaren vanuit arbeidsmarktbeleid en immigratie- en/of integratiebeleid.

Schulden

Met de discussie rond de prijsstijgingen door de invoering van de euro, de oplopende werkloosheid en de evaluatie van de Wet schuldsanering natuurlijke personen eerder dit jaar, is de politieke aandacht voor de schuldenproblematiek in Nederland toegenomen. In april 2003 werd vanuit de Tweede Kamer opgemerkt dat recente gegevens over de omvang van deze problematiek ontbreken. Inmiddels verzamelt het onderzoeksinstituut IVA in opdracht van het ministerie van SZW nieuwe gegevens, ter beantwoording van de vraag hoeveel huishoudens met een inkomen tot 150% van het sociaal minimum in een problematische schuldsituatie verkeren. In aanvulling daarop zal het SCP een beknopte rapportage verzorgen, waarin op basis van de gegevens uit het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 2003 de omvang van de schuldenproblematiek onder alle huishoudens wordt geschetst. Ook wordt getracht aan te geven in hoeverre het hebben van schulden doorwerkt in de maatschappelijke participatie en vrijetijdsbesteding van huishoudens. De bevindingen zullen in 2004 worden gepresenteerd in een werkdocument.

Doorlopende projecten

Sociale uitsluiting

Het project Sociale uitsluiting heeft als doel de risicofactoren en de kenmerken van sociale uitsluiting voor Nederland in kaart te brengen. Het onderwerp sluit aan bij het Europese Lissabonproces, waarin indicatoren zijn afgesproken voor werkgelegenheid, onderwijs en sociale uitsluiting.

De onderzoeken 'Indicatoren van sociale uitsluiting' en 'Evaluatie Nationaal Actieplan' uit het werkprogramma 2002/2003 zijn samengevoegd in één project 'Sociale uitsluiting', dat in 2002 is gestart en waarvoor het ministerie van SZW als co-financier optreedt. In 2003 is een werkdocument verschenen waarin het concept sociale uitsluiting theoretisch en methodologisch is uitgewerkt en waarin de resultaten van secundaire analyses zijn gepresenteerd. In dat jaar heeft bovendien de dataverzameling van het hoofdonderzoek plaatsgevonden in twintig achterstands-

en dertig niet-achterstandswijken. Enkele eerste resultaten zijn gepubliceerd in de *Armoedemonitor 2003*.

In het najaar van 2004 zal het eindrapport Sociale uitsluiting verschijnen. Daarna zullen de mogelijkheden worden verkend voor een *follow-up* van het project, mede in samenhang met het project leefsituatie-index (§ 3).

Dynamiek op de arbeidsmarkt

Ten behoeve van dit project is een verkenning uitgevoerd van literatuur en gegevensbronnen. Begin 2004 verschijnt een verslag van een deel van deze voorstudie. In het bijzonder gaat de aandacht uit naar positiewisselingen van werkenden, waarbij duidelijk moet worden welke aanbodcategorieën in de afgelopen jaren relatief mobiel zijn geweest en welke consequenties – in termen van onder meer beloning en aansluiting tussen opleiding en baan – de positiewisselingen hebben gehad (Zie werkprogramma 2002-2003, AIS project 1).

Arm en redelijk rijk

Naar aanleiding van een verkenning die in het afgelopen jaar is uitgevoerd, is de probleemstelling van het hoofdonderzoek toegespitst. Het accent zal komen te liggen op de tegenstellingen tussen mensen met een laag inkomen en de redelijke welvarende middenklasse. Solidariteitsnoties, verschillen in houdingen ten opzichte van de sociale zekerheid en het gebruik daarvan staan in het project centraal. Het hoofdonderzoek vangt in 2004 aan en wordt het jaar daarop afgerond (Zie werkprogramma 2002-2003 AIS project 3).

Niet-gebruik van inkomensvoorzieningen

De voorstudie van dit project zal in het voorjaar van 2004 worden afgerond. Het hoofdonderzoek is erop gericht representatieve gegevens over het niet-gebruik van diverse inkomensregelingen (huursubsidie, tegemoetkoming studiekosten, AOW, fiscale aftrekposten, bijzondere bijstand etc.) en de achterronden ervan te vergaren. Indien voor de gegevensverzameling externe financiering beschikbaar komt, zal het hoofdonderzoek in 2004 van start gaan en in 2005 worden voltooid (zie werkprogramma 2002-2003 AIS project 6).

Modernisering sociale zekerheid

Het project 'Modernisering van de sociale zekerheid' is vanaf 2001 op het werkprogramma opgenomen. Het onderzoek richt zich op het verband tussen institutionele variaties in de sociale zekerheid en de maatschappelijke resultaten. Het gaat om een proefschrift dat in 2004 gereed komt (werkprogramma 2002-2003 AIS project 7).

Poverty in the Netherlands 1997-2003

Dit project beoogt de resultaten van zeven jaar armoedeonderzoek bij het SCP voor een internationaal publiek toegankelijk te maken. Het wordt in het voorjaar van 2004 afgerond (zie werkprogramma 2002-2003 AIS project 9).

Armoedegrens

De methodische verkenning naar de mogelijkheden van een consumptiegebaseerde armoedegrens is in 2003 aangevangen en zal in de eerste helft van 2004 uitmonden in een werkdocument. Het project beoogt een armoedegrens te bepalen die is gebaseerd op de feitelijke bestedingen van huishoudens. Hierbij wordt ook een relatie gelegd met de inkomenswaardering, en aandacht besteed aan enkele andere methodische problemen (onvolledige jaarinkomens, tertiaire inkomensbestanddelen, gedetailleerder equivalentiefactoren) (zie werkprogramma 2002-2003 AIS project 10).

Demography, Institutions and Distributions

In opdracht van de Europese Commissie verricht het SCP (in samenwerking met het Centre for Research on Pensions and Welfare Policies, Turijn) een internationaal vergelijkend onderzoek naar de gevolgen die de toekomstige vergrijzing in een aantal landen zal hebben op de inkomensverdeling en de armoede. In het project wordt een relatie gelegd met de verschillende typen verzorgingsstaten. De studie zal in de eerste helft van 2004 worden afgerond (niet voorzien in werkprogramma 2002-2003).

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep heeft bijdragen geleverd aan *Sociaal en Cultureel Rapport 2002, De sociale staat van Nederland 2003, Rapportage minderheden 2003, Rapportage gehandicapten 2002* en *Zekere banden* (SCP-publicatie 2002/5).

Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het werkprogramma 2002-2003).

- 1 Voorstudie dynamiek op de arbeidsmarkt. Een studie naar de beloning van externe en interne mobiliteit'. W. Vermeulen. SCP-werkdocument.
- 2 De uitkering van de baan. Reïntegratie van uitkeringsonvangers: ontwikkelingen in de periode 1992-2002. S. Hoff en G. Jehoel-Gijsbers. SCP-publicatie 2003/11.
- 4 *The Social Situation in the European Union 2002*. Bijdrage aan hoofdstuk 2 van deze publicatie (uitgave Europese Commissie, Brussel). Zie ook Internetpublicatie: M. Ras, E. Pommer, J.M. Wildeboer Schut, *Income on the move*. europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/dec/income_on_the_move_en.pdf
- 4 *The Social Situation in the European Union 2003*. Bijdrage aan hoofdstuk 2 van deze publicatie (uitgave Europese Commissie, Brussel).
- 5 Keuzevrijheid sociale verzekeringen. Zelfbepaalde zekerheden. Individuele keuzevrijheid in de sociale verzekeringen: draagvlak, benutting en determinanten. S. Hoff en C. Vrooman. SCP-publicatie 2002/7.
- 8 Armoedebereicht 2002. CBS/SCP
- 8 Armoedemonitor 2003. C. Vrooman, H.-J. Dirven, S. Hoff en G. Linden (red.). SCP-publicatie 2003/17.
- 11 Sociale uitsluiting. G. Jehoel-Gijsbers. SCP-werkdocument 99.

5 Educatie en minderheden

Het werkprogramma van de Onderzoeksgroep valt in twee onderdelen uiteen: een programma voor onderzoek op het terrein van het onderwijs en de educatie en een programma voor het minderhedenonderzoek dat door E&M wordt gecoördineerd en mede door andere onderzoeksgroepen wordt uitgevoerd. Voor het Wetenschappelijk jaarrapport minderheden zij verwezen naar §3.

Onderwijs

Aan de keuze van onderwerpen voor onderwijs is een brede verkenning voorafgegaan. Er zijn gesprekken gevoerd met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en met enkele van haar ambtenaren die speciaal zijn belast met het onderzoeksbeleid ten behoeve van hun directie (PO, VO en BVE). Er is nagegaan wat er bij universitaire onderzoeksinstituten en bij de vele aan universiteiten gelieerde dan wel op commerciële basis opererende onderzoeksinstituten – al dan niet in opdracht van de overheid – aan onderzoek wordt verricht. Het werkprogramma van de Onderwijsraad is gezien. Tenslotte zijn de publicaties die de onderzoeksgroep de afgelopen jaren heeft verzorgd aan een externe deskundige voorgelegd.³

De verkenning maakte duidelijk dat veel belangrijke onderzoeksthema's op de diverse onderwijsterreinen elders al uitvoerig worden onderzocht. De beperkte menskracht zal bij voorkeur worden ingezet op onderwerpen die beleidsrelevant zijn en elders betrekkelijk weinig aan bod komen.

Het gaat om vier invalshoeken:

- het aanbod van scholen en de kwaliteit van het onderwijs vanuit het perspectief van de burger, van ouders van schoolgaande leerlingen en van de leerlingen zelf;
- de achterblijvers in het onderwijs: autochtone en allochtone leerlingen met laag opgeleide ouders, (zorg)leerlingen in het vmbo, voortijdige uitvallers uit het onderwijs, jongeren die de startkwalificatie niet halen;
- het lokale onderwijsbeleid, zoals dat door gemeenten en schoolbesturen wordt uitgevoerd, bijvoorbeeld het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid (GOA) en het onderwijs in allochtone levende talen (OALT);
- de overgangen tussen en combinaties van onderwijs en arbeid, zowel in het initieel onderwijs als in de volwasseneneducatie.

Deze invalshoeken hebben al eerder geleid tot de keuze van de onderwerpen die in het vorige werkprogramma zijn toegelicht en waarvan de uitvoering doorloopt naar de komende jaren. In aanvulling hierop wordt in dit werkprogramma een omvangrijk project toegevoegd. Voorts levert E&M bijdragen aan periodieke rapportages, zoals het SCR 2004, de SSN 2005 en diverse doelgroepenrapportages, zoals de Rapportage jeugd, de Rapportage gehandicapten en uiteraard de Rapportage minderheden. Deze bijdragen hebben een op de betrokken rapportage gerichte vraagstelling.

De onderzoeksgroep *Educatie en Minderheden* bestaat uit:

- drs. H.M. (Ria) Bronneman-Helmers (hoofd 0,8 fte.)
- dr. M.I.L. (Merove) Gijsberts (minderheden 1)
- drs. L.J. (Lex) Herweijer (onderwijs 0,8)
- dr. M.C.M. (Monique) Turkenburg (aandachtsgebied lokaal onderwijsbeleid 1)
- dr. H.M.G. (Ria) Vogels (onderwijs 0,8)

Nieuwe projecten

Trajecten naar de startkwalificatie.

Het bereiken van het niveau van de startkwalificatie – een voltooide opleiding op hoger secundair niveau – wordt algemeen beschouwd als een belangrijke voorwaarde voor volwaardige deelname aan de samenleving. Bekend is dat in Nederland een aanzienlijk deel van de leerlingen het startkwalificatieniveau niet weet te behalen: een deel valt al in de eerste fase van het voortgezet onderwijs uit (drop-out), anderen struikelen in het secundair beroepsonderwijs.

Voor veel leerlingen is het traject vmbo-mbo de aangewezen route naar de startkwalificatie. Eind jaren negentig zijn de nodige veranderingen doorgevoerd in dit traject. Mavo en vbo gingen op in het vmbo met zijn verschillende leerwegen, waarin verder ook nog een deel van het voortgezet speciaal onderwijs werd opgenomen (leerwegondersteunend onderwijs, praktijkonderwijs). Het is de vraag wat de gevolgen van deze vernieuwingen zijn geweest voor het succes waarmee jongeren het startkwalificatietraject doorlopen. Welke knelpunten doen zich voor binnen de verschillende leerwegen van het vmbo, bij de overstap van vmbo naar secundair beroepsonderwijs en binnen het bol en bbl opleidingen? Welke factoren zijn van invloed op het succesvol afronden van de het startkwalificatietraject?

Vergeleken met andere Europese landen neemt Nederland, als het gaat om het bereiken van deze norm door jongvolwassenen (25-34 jaar), een middenpositie in. De trajecten waarlangs leerlingen in de verschillende landen een startkwalificatie bereiken, verschilt. De Nederlandse situatie zal in dat kader worden vergeleken met de startkwalificatietrajecten zoals die in een aantal ons omringende landen zijn ingericht. Vooralnog wordt daarbij gedacht aan Vlaanderen, Noord Rijnland Westfalen en mogelijk ook Zweden. In hoeverre kunnen de betere prestaties elders worden toegeschreven aan een andere inrichting van het startkwalificatietraject, of spelen andere factoren een rol?

Beoogde oplevering: eind 2005.

Doorlopende projecten

Ouders over de kwaliteit van het basis- en voortgezet onderwijs

Scholen krijgen niet alleen meer autonomie op financieel en personeel gebied, maar ook meer ruimte op het punt van de inrichting van het onderwijs (inhouden en werkwijzen). De overheid treedt terug en ouders en leerlingen krijgen meer invloed op de inrichting van het funderend onderwijs. Maar welke kwaliteitskenmerken vinden ouders eigenlijk belangrijk en hoe beoordelen ze de kwaliteit van het onderwijs op de school van het eigen kind? Hoe verhoudt het kwaliteitsoordeel van de ouders zich tot dat van de inspectie? Is het realistisch om te verwachten dat er van ouders een positieve impuls zal uitgaan op de kwaliteit van het onderwijs?

Deze vragen zullen worden beantwoord aan de hand van een enquête onder circa 2000 ouders met kinderen in het basis- en voortgezet onderwijs. Over een aantal onderwerpen uit deze enquête werd eerder gerapporteerd in *Ouders bij de les* (2002). Het rapport zal voorjaar 2004 gereed zijn (zie Werkprogramma 2002-2003, project 4).

Combinaties van leren en werken

Combinaties van leren en werken zijn de laatste jaren sterk in opkomst, niet alleen in het initieel onderwijs (leerwerktrajecten in het vmbo, de beroepsbegeleidende leerweg in het secundair beroepsonderwijs, diverse vormen van duaal leren in hbo en wo), maar ook in het kader van de inburgering van nieuwkomers, de reïntegratie van werklozen en de bevordering van 'employability' van werkenden.

In twee deelrapporten zal worden ingegaan op ontwikkelingen in leer-werkcombinaties. In het eerste deelrapport komt het initieel onderwijs aan bod, in het tweede het post-initieel onderwijs. Daarbij komt een reeks vragen aan de orde: Hoe ontwikkelen de verschillende vormen van duaal leren zich in kwantitatieve zin? In hoeverre speelt de conjunctuur een rol? Wat is de meerwaarde van combinatievarianten ten opzichte van het onderwijs op school? Hoe staan belanghebbenden (leerlingen/studenten, werkgevers, werknemers, scholen, branche-organisaties, overheden) er tegenover? Welke financiële regelingen zijn er? Welke problemen en knelpunten doen zich voor? En waar liggen mogelijkheden en kansen?

Het project was ook al in het vorige werkprogramma opgenomen, maar door verschillende omstandigheden is er nog niet begonnen met de uitvoering. Dat uitstel heeft als voordeel dat er nu mogelijk meer kan worden gezegd over de invloed van de conjunctuur.

Beoogde oplevering van een eerste deelrapport is voorzien in het najaar van 2005 (zie Werkprogramma 2002-2003, project 5).

De brede school

Het SCP heeft in het verleden diverse onderzoeken uitgevoerd naar het gemeentelijk onderwijsbeleid (GOA en het OALT). Het kabinet Balkenende II heeft in het Hoofdlijnenakkoord ten aanzien van het GOA een aantal belangrijke beleidswijzigingen voorgesteld. De achterstandsmiddelen zullen niet langer gedeeltelijk naar gemeen-

3 De onderzoeksgroep heeft aan professor J.M.G. Leune, hoogleraar empirische sociologie aan de Erasmus Universiteit, en van 1992 tot 2001 voorzitter van de Onderwijsraad, een tweetal vragen voorgelegd: doen we de goede dingen en doen we de dingen goed?

ten maar uitsluitend naar de schoolbesturen gaan. Het lokale achterstandenbudget (voor gemeenten) en de gewichtenregeling (voor scholen) worden vervangen door een nieuwe regeling met de feitelijke achterstand van leerlingen als maatstaf. Tegelijkertijd wordt er flink bezuinigd op het onderwijsachterstandenbeleid.

Veel gemeenten zijn de afgelopen jaren enthousiast aan de slag gegaan met de ontwikkeling van brede scholen. Een ontwikkeling die in belangrijke mate wordt ingegeven door maatschappelijke, schooloverstijgende problemen. De sinds 1998 gegroeide bestuurlijke verhoudingen op lokaal niveau (waaronder de regierol voor gemeenten) zullen als gevolg van de hiervoor genoemde koerswijziging opnieuw moeten worden gedefinieerd. De onderzoeksgroep wil in een verkennende voorstudie nagaan wat er op dit moment bekend is over het functioneren van schoolbesturen en over de wijze waarop zij, samen met gemeenten en schoolleiders, de brede school ontwikkelen. De verkenning mondt mogelijk uit in een voorstel voor verder onderzoek. De voorstudie zal voorjaar 2004 gereed zijn (zie Werkprogramma 2002-2003, project 9).

Minderheden en integratie

Het minderhedenonderzoek neemt in de komende werkprogrammaperiode aan belang toe.

Het onderzoek richtte zich tot dusver vooral op de 'oude' minderheidsgroepen: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. De nadruk lag op hun positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Daarnaast was er aandacht voor de toenemende concentratie en daarmee gepaard gaande segregatie van etnische minderheden, met name in de grote steden. In de in oktober 2003 gepubliceerde aflevering van de Rapportage minderheden werd voor het eerst wat uitgebreider inzicht geboden in sociaal-culturele aspecten van integratie, bijvoorbeeld in de mate waarin etnische minderheden contacten onderhouden met de autochtone bevolking dan wel georiënteerd zijn op de eigen groep, de wederzijds beeldvorming van allochtonen en autochtonen en de ontwikkeling van normatieve opvattingen.

In 2004 zullen er voor het eerst gegevens beschikbaar komen over de positie van nieuwe immigrantengroepen die als asielzoeker naar Nederland zijn gekomen: de Joegoslaven, Irakezen, Iraniërs, Afghanen en Somaliërs. In het kader van het Wetenschappelijk jaarrapport over minderheden (zie § 3) zal een eerste rapportage plaatsvinden. Deze zal zich met name richten op hun positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Over het jaarrapport van 2005 kan nog weinig specifiek worden gezegd.

Nieuwe projecten

Concentratie en sociaal-culturele integratie

In de *Rapportage Minderheden 2003* is uitvoerig aandacht besteed aan de culturele aspecten van het integratieproces, zoals de oriëntatie van minderheden op de ontvangende samenleving, de sociale contacten tussen minderheden en de autochtone

bevolking, maar ook aan de wederzijdse beeldvorming in beide groepen.

In dit project zal deze lijn van onderzoek worden voortgezet en verdiept door specifiek aandacht te besteden aan de relatie tussen het wonen in concentratiewijken en de mate van sociaal-culturele integratie. De SPVA-onderzoeken 2002 en 2003 bieden daarvoor de nodige aanknopingspunten.

Door individuele verschillen in mate van sociaal-culturele integratie te relateren aan aandelen allochtonen in wijken kan uitsluitsel worden gegeven over de relatie tussen ruimtelijke segregatie van niet westerse allochtonen en hun sociaal-culturele integratie. Bovendien kan worden nagegaan of in concentratiewijken – veelal de oude wijken in de grote steden – de wederzijdse acceptatie tussen autochtonen en allochtonen beduidend negatiever is dan in wijken met minder allochtonen. Ook kan worden bezien in hoeverre een snelle verkleuring van een wijk van invloed is op de mate van sociaal-culturele integratie. Het onderzoek zal naar verwachting begin 2005 gereed zijn.

Het onderzoek naar de leefsituatie van etnische minderheden heeft zich tot nu toe geconcentreerd op onderwijs en arbeidsmarkt. Over andere aspecten is veel minder bekend. Verschillende onderzoeksgroepen binnen het SCP worden met enige regelmaat benaderd met verzoeken om informatie over bijvoorbeeld taakverdeling binnen allochtone huishoudens, informele zorg, vrijetijdsbesteding en vrijwilligerswerk. Om op korte termijn een aantal concrete externe onderzoeksvragen in deze sfeer te kunnen beantwoorden zal het planbureau met financiële steun van een aantal departementen, en in samenwerking met de onderzoeksbureaus van de grote steden (G4) begin 2004 een onderzoek uitzetten, op basis waarvan in de loop van 2005 diverse publicaties over aspecten van sociaal-culturele integratie het licht zullen zien (zie ook § 5 en 8).

Doorlopende projecten

Allochtone ouderen

In aansluiting op de voorstudie naar de positie van allochtone ouderen, die eind 2001 verscheen onder de titel *De leefsituatie van allochtone ouderen in Nederland: stand van zaken, ontwikkelingen en informatielacunes* heeft het SCP in 2001 van vws het verzoek gekregen een breed onderzoek te entameren naar de leefsituatie van allochtone ouderen, in het bijzonder gezondheid en welzijn. Het gaat om eerste-generatiemigranten uit de vier grootste minderheidsgroepen, aangevuld met Molukse ouderen. Aanvullende vragen betreffen de ondersteuning die zij van hun netwerk krijgen en naar de mate waarin het voorzieningenaanbod toereikend is met het oog op de behoeften en wensen van deze groepen. Het veldwerk voor dit onderzoek is gereed. Medio 2004 zal het rapport worden afgerond (zie Werkprogramma 2002-2003, E&M project 14).

Islam in Nederland

Onder supervisie van het SCP voert het ERCOMER-ICS een vooronderzoek uit naar de islam in Nederland. Het omvat een literatuurstudie en secundaire data-analyse naar patronen en trends in de religieuze opvattingen en praktijk van jonge Turkse en Marokkaanse moslims in Nederland. Centrale vragen betreffen het verloop van de processen van acculturatie en de (eventuele) weerstanden en de secularisering of juist ontwikkelingen in de richting van fundamentalisme. Aanvullend wordt informatie verzameld over allochtone maatschappelijke organisaties, hun betekenis voor de eigen groep en hun inbreng in de Nederlandse samenleving. Naar verwachting zal het rapport begin 2004 gereed zijn. In samenspraak met het ministerie van Justitie wordt het vervolg bepaald. Dit project was niet voorzien in het werkprogramma 2002-2003.

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep heeft bijdragen geleverd aan *Sociaal en Cultureel Rapport 2002*, *De sociale staat van Nederland 2003*, *Rapportage minderheden 2003*, *Rapportage gehandicapten 2002* en *Zekere banden* (SCP-publicatie 2002/5).

Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het werkprogramma 2002-2003):

- 1 Voortgezet onderwijs in de jaren negentig. H.M. Bronneman-Helmers, L.J. Herweijer, H.M.G. Vogels. SCP-publicatie 2002/3
- 2 Ouders bij de les. Ria Vogels. SCP-publicatie 2002/14.
- 6 Het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid halverwege de eerste planperiode (1998-2002). Monique Turkenburg. Onderzoeksrapport 2003/10.
- 7 Taal lokaal: gemeentelijk onderwijs in allochtone levende talen (OALT). Monique Turkenburg. SCP-publicatie 2002/9

Een ander succes. De keuzes van Marokkaanse meisjes. (SISWO)

Niet in werkprogramma 2002-2003 opgenomen:

Autochtone achterstandsléerlingen: een vergeten groep. R. Vogels en R. Bronneman-Helmers.

De pedagogische opdracht van het onderwijs: aangrijpingspunten en beperkingen. H.M. Bronneman-Helmers. In: P. de Beer en C.J.M. Schuyt (redactie), *Bijdragen aan waarden en normen*. WRR-verkenning 2.

Het project Overwegingen bij schoolkeuzen (3) is geïntegreerd het project Ouders over de kwaliteit van het basis- en voortgezet onderwijs. De projecten Vervolgonderzoek GOA en OALT (8) worden niet uitgevoerd.

6 Emancipatie, jeugd en gezin

In de maatschappelijke positie en leefsituatie van vrouwen en mannen is in de afgelopen decennia veel veranderd. Zo is het onderwijsniveau van vrouwen sterk gestegen en de deelname van vrouwen aan de betaalde arbeid is in dertig jaar bijna verdubbeld. En hoewel de groei van mannen aan huishoudelijke en zorgtaken weliswaar lang niet zo spectaculair is gestegen als de groei van vrouwen aan de betaalde arbeid, is de verandering onmiskenbaar. Dit betekent dat de taakverdeling tussen partners is veranderd en de dominantie van het kostwinnersgezin heeft plaatsgemaakt voor die van het anderhalfverdienersgezin.

Een en ander neemt niet weg dat er nog sprake is van maatschappelijke ongelijkheid tussen vrouwen en mannen. En er zijn ook nog voorzieningen van de Nederlandse verzorgingsstaat, die geënt zijn op het traditionele kostwinnersmodel. De trends in de levensloop en dagindeling van de burgers hebben nog maar in beperkte mate hun beslag gekregen in wet- en regelgeving. Daar komt bij dat de toegenomen gelijkheid tussen vrouwen en mannen zeker niet in alle categorieën van de bevolking in gelijke mate is terug te vinden. Bij lager opgeleiden en bij allochtonen is veelal nog sprake van een meer traditionele verhouding tussen de seksen.

Onderzoek naar jeugd en jongeren en naar jeugdbeleid is het tweede hoofdthema van de onderzoeksgroep. De vraag hoe het gaat met de jeugd in Nederland en hoe beleidsmatig om te gaan met zogenoemde probleemjeugd is een veelvuldig terugkerend onderwerp van maatschappelijk debat. Hoewel opvoeding nog altijd primair als taak van de ouders wordt gezien, is er ook voor de overheid op tal van terreinen een belangrijke rol weggelegd, uiteenlopend van onderwijsbeleid tot sportbeleid en van beleid rond gezondheidszorg tot werkgelegenheidsbeleid. Veel van het jeugdbeleid is gedecentraliseerd. De centrale overheid heeft weliswaar allerlei doelen geformuleerd, zoals het vergroten van ontwikkelingskansen en het voorkomen van maatschappelijke uitval, maar uiteindelijk zijn het (vooral) de gemeenten en (in mindere mate) de provincies die het jeugdbeleid moeten ontwikkelen en uitvoeren.

Een derde thema van de onderzoeksgroep betreft de zogenoemde primaire leefvormen, de leefverbanden waarvan mensen deel uitmaken. Het brede, sociologische begrip 'primaire leefvormen' is in de naamgeving van de onderzoeksgroep gemakshalve aangeduid met de term 'gezin'. Primaire leefverbanden krijgen binnen het onderzoek vooral aandacht in relatie tot emancipatie en jeugd. Zo vinden emancipatieprocessen immers deels hun beslag binnen de privé-sfeer, zoals in de taakverdeling en de relaties tussen partners. En voor kinderen is het gezin een van de belangrijkste contexten waarbinnen de opvoeding en het proces van zelfstandig worden plaatsvindt.

De onderzoeksgroep heeft tot taak enkele periodieke rapportages op te stellen over emancipatie en over de jeugd. In § 3 zijn de Emancipatiemonitor en de Rapportage jeugd vermeld. Deze worden overigens met steun van andere onderzoeksgroepen geproduceerd. Daarnaast levert de onderzoeksgroep een bijdrage aan het SCR 2004. In aanvulling hierop verricht EYG studies naar specifieke subgroepen en beleidsgerichte thema's.

De onderzoeksgroep bestaat uit de volgende personen:

- dr. S. (Saskia) Keuzenkamp (hoofd 1 fte.)
- drs. M. (Marianne) Beker (jeugd 0,6)
- drs. M. (Mariëlle) Cloïn (emancipatie 1)
- drs. R. (Rob) Gilsing (jeugd 0,8)
- dr. H.E.M.(Heleen) van Luijn (emancipatie 1)
- drs. J.G.F. (Ans) Merens (emancipatie en jeugd 0,8))
- drs. W. (Wil) Portegijs (emancipatie 0,6)
- dr. E. (Elke) Zeijl (jeugd 1)

Nieuwe projecten

Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden

De positie en emancipatie van vrouwen uit etnische minderheden staan momenteel hoog op de politieke agenda. Mede met (financiële) steun van het ministerie van SZW zal het SCP hierover een uitgebreide studie uitbrengen (zie doorlopende projecten). Hoewel de Emancipatiemonitor ook enige aandacht zal schenken aan vrouwen uit etnische minderheden, gaat deze studie in drie opzichten verder. In de eerste plaats zal een verdere verdieping van (deel)thema's plaatsvinden. Er worden meer thema's behandeld (bijvoorbeeld ook gezondheid) en er zullen nieuwe data worden verzameld over onderwerpen waarover de huidige informatievoorziening tekortschiet. Hierover is in § 5 (E&M) informatie opgenomen. En in de derde plaats zal ook het evalueren van de bijdrage van het overheidsbeleid aan verbetering van de positie van vrouwen uit etnische minderheden aandacht krijgen. De publicatie zal verschijnen in het najaar van 2005.

Arbeidsdeelname van laagopgeleide vrouwen

Laag opgeleide vrouwen nemen relatief weinig deel aan de arbeidsmarkt en maken relatief weinig gebruik van voorzieningen om de combinatie van arbeid en zorg te vergemakkelijken. In een onderzoek dat in samenspraak met de Universiteit Utrecht wordt uitgevoerd, wordt gezocht naar een verklaring hiervan. Daarbij wordt gekeken naar sociaal-economische en sociaal-culturele factoren. Het project moet uitmonden in een proefschrift.

Landelijke jeugdmonitor

In samenwerking met het CBS en op verzoek van het ministerie van VWS zal het SCP

een Landelijke Jeugdmonitor ontwikkelen. Het is de bedoeling deze samen te stellen op basis van diverse beschikbare onderzoeken van CBS, RIVM, SCP, TNO-PG, Trimbosinstituut, diverse beleidsmonitoren en instellingenregistraties. Op basis van de in dit kader te verzamelen gegevens zal periodiek een beeld worden geschetst van de ontwikkelingen in de leefsituatie van jeugdigen.

Naast deze Staat van de jeugd komt er een globale beleidseffectenrapportage. Vertrekpunt zijn de doelen die in de landelijke Jeugdagenda zijn vastgelegd, zoals het verkleinen van ontwikkelingsachterstanden, voorkomen van schooluitval, bestrijding van jeugdwerkloosheid, verkleinen van aantal probleemjongeren en het stoppen van ernstige ontsporingen. Wanneer de beleidsactoren deze doelen, geformuleerd in termen van maatschappelijke effecten, hebben geoperationaliseerd, zal op basis van de beschikbare gegevens uit de Jeugdmonitor gerapporteerd worden over de mate, waarin deze doelen worden bereikt via preventief, curatief en repressief jeugdbeleid. De planning is een eerste jeugd rapportage nieuwe stijl in 2005 te laten verschijnen (zie § 3).

Integraal toezicht jeugdzaken

Op verzoek van vier inspecties die ieder op een eigen terrein toezicht houden op (voorzieningen voor) de jeugd, zal het SCP een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van een stelsel van sociale indicatoren. Het doel daarvan is dat (op termijn) voor de toezichthouders gegevens op lokaal niveau beschikbaar komen, die de inspecties kunnen gebruiken voor het signaleren van problemen. Dit project mondt niet uit in een publicatie, maar is bedoeld voor het verbeteren van de informatievoorziening over jeugdigen en kan in die zin ook een waardevolle rol vervullen voor de landelijke jeugdmonitor.

Gezondheid en welzijn van kinderen

In 2003 is het onderzoek naar de gezondheid en het welzijn van kinderen onder twaalf jaar uitgevoerd. Het onderzoek is gekoppeld aan het periodiek geneeskundig onderzoek. Gemeentelijke gezondheidsdiensten en thuiszorgorganisaties hebben eraan meegewerkt. Er is hiermee een kennislacune opgevuld. Om deze reden zullen het SCP en TNO dat het onderzoek uitvoerde, de resultaten op zo kort mogelijke termijn publiceren. De gegevens zullen worden ingebracht in de landelijke jeugdmonitor.

Doorlopende projecten

Regelingen voor het combineren van arbeid en zorg

Het hoofdonderzoek naar de behoefte aan en het gebruik van regelingen voor het combineren van arbeid en zorg loopt door naar het jaar 2004. Er is een grootschalig onderzoek gehouden, waarover op korte termijn zal worden gerapporteerd (zie Werkprogramma 2002-2003, EJG project 3).

Kinderopvang

Hoewel kinderopvang een belangrijk instrument is dat de overheid inzet om de arbeidsdeelname van vrouwen te bevorderen is er relatief weinig bekend over de keuzeprocessen van ouders ten aanzien van kinderopvang en arbeidsdeelname. Ook is er weinig bekend over de motieven van ouders bij de keuze voor een bepaalde vorm van kinderopvang (dagverblijf, gastouder, familie, betaalde oppas en dergelijke). Om hier meer inzicht in te krijgen wordt een onderzoek verricht bij ouders van kinderen van 0-12 jaar. De inzichten zullen worden gebruikt voor verbetering van het ramingsmodel kinderopvang (zie ook § 8) en kunnen meer in het algemeen bijdragen aan de verdere beleidsontwikkeling rond kinderopvang. Het project is verlaat gestart vanwege de tijd die nodig was voor de opzet en het verwerven van middelen voor een uitgebreid veldonderzoek. Publicatie is gepland voor medio 2005. (Zie Werkprogramma 2002-2003, EJG project 4).

Ontwikkeling van lokaal jeugdbeleid

De in oktober 2003 verschenen publicatie *Beleid in de groei*, over de staat en voortgang van het lokale jeugdbeleid, zal worden bewerkt tot een proefschrift. Dit proefschrift zal eind 2004 verschijnen (zie Werkprogramma 2002-2003, P&B project 11).

Levensloop

Het SCP werkt mee aan een internationaal project over de organisatie van werktijden en werktijdarrangementen in relatie tot veranderingen in de levensloop van mensen. Het project is een opdracht van de European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions en zal uitmonden in een rapport van deze stichting (te verschijnen in september 2004). In dit project wordt samengewerkt met de onderzoeksgroep TMC.

Het SCP is bovendien betrokken bij een door het SISWO te organiseren congres over het Nederlandse levensloopbeleid. Dit zal plaatsvinden in juni 2004 (niet voorzien in werkprogramma 2002-2003).

Allochtone vrouwen

Op verzoek van SZW en Justitie maakt het SCP op basis van beschikbare sociale statistieken een grondige beschrijving van de positie van allochtone vrouwen op de terreinen van arbeidsmarkt, inkomenspositie, inkomen en economische zelfstandigheid en culturele oriëntatie. De data zullen worden geanalyseerd in het perspectief van de doeleinden van het emancipatiebeleid. Getracht zal worden doelgroepen voor beleid te identificeren en na te gaan welke barrières zij tegenkomen in hun streven naar ontplooiing. De resultaten van dit project zullen worden benut voor de *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Het project wordt uitgevoerd in samenwerking met de onderzoeksgroepen E&M en AIS en met het ISEO te Rotterdam. Het rapport zal voorjaar 2004 gereed zijn. Dit project was niet voorzien in het werkprogramma 2002-2003.

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep heeft in samenwerking met andere onderzoeksgroepen de *Emancipatiemonitor 2002* (1) en de *Rapportage jeugd 2002* (6) geproduceerd. Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het Werkprogramma 2002-2003).

2 *Midden in de media. Meer vrouwen in de journalistiek.* Ans Merens. SCP-werkdocument 93. Dit onderzoek zou oorspronkelijk deel uit maken van een brede studie over vrouwen en besluitvorming. Deze brede studie is echter als zelfstandig project van het werkprogramma afgevoerd; andere onderdelen zijn opgenomen in de *Emancipatiemonitor 2002*.

5 *Beter voor de dag. Evaluatie van de stimuleringsmaatregel Dagindeling.* Saskia Keuzenkamp (red), Mariëlle Cloïn, Wil Portegijs, Vic Veldheer. Onderzoeksrapport 2003/2

Beleid in de groei. Voortgang en uitkomsten van het lokale jeugdbeleid. Rob Gilsing, Herma Koops, Elke Zeijl. Onderzoeksrapport 2003/15. Zie Werkprogramma 2002-2003, § 8, nr. II.

Evaluatie VNG-project Lokaal jeugdbeleid. H. Koops en R. Gilsing (2003). In: Y. van Westering (red.), *Eindverslag project Lokaal jeugdbeleid 1999-2002: eindverslag van het project lokaal jeugdbeleid van de VNG.* Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Niet in het Werkprogramma 2002-2003 opgenomen:

Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland. Erna Hooghiemstra. 2003/5 (Werkprogramma 2001-2001).

Onbetaalde arbeid op het spoor. Een methode om kennis over onbetaalde arbeid te integreren in het sociaal-economisch beleid. Erna Hooghiemstra, Ans Oudejans, Saskia Keuzenka. Onderzoeksrapport 2002/1.

Naar een agenda voor de jeugd. Voorstellen voor een positief lokaal jeugdbeleid. Theo Roes, Rob Gilsing, Elke Zeijl. SCP-werkdocument 87.

Voorstel voor de toekomstige ontwikkeling van de Landelijke Jeugdmonitor. Saskia Keuzenkamp. SCP-werkdocument 95.

Het Nationale Scholierenonderzoek (NSO) en het Health Behaviour in Schoolaged Children (HBSC) vergeleken. Elke Zeijl en Joost Kappelhof. SCP-werkdocument 100.

7 Participatie en bestuur

Het werkprogramma van de onderzoeksgroep P&B heeft vier centrale thema's: publieke opinie, Europa, civil society en lokaal sociaal beleid. De in 2003 gereorganiseerde en vernieuwde onderzoeksgroep probeert relaties tussen deze thema's te versterken.

Voor het onderzoek naar de publieke opinie, alsook naar verwante onderwerpen zoals individuele politieke voorkeuren, het draagvlak voor overheidsbeleid en normen en waarden, wordt veelal gebruik gemaakt van longitudinale en internationale bevolkingsenquêtes. De afgelopen jaren is dit type onderzoek aangevuld met interviews en groeps gesprekken. Dat zal de komende jaren nog meer gaan gebeuren.

Tegen de achtergrond van de politieke onrust van 2002 worden de verschillende betekenissen van de publieke opinie en hun onderlinge relaties bezien en zal aandacht worden besteed aan de rol van de media in de totstandkoming ervan.

Vergelijking van Nederland met andere landen, voornamelijk uit de Europese Unie, is de laatste jaren in onderzoek van de publieke opinie en van civil-societythema's steeds gebruikelijker geworden. Die ontwikkeling zal worden gecontinueerd, maar daarnaast wordt (de betrokkenheid bij) de Europese Unie als zodanig een belangrijk onderwerp.

De civil society vormt nu bijna tien jaar een belangrijk kader van onderzoek naar de betrokkenheid bij politiek en maatschappelijke organisaties en vooral naar vrijwilligerswerk. Dit onderzoek wordt voortgezet en uitgebreid tot de meer informele vrijwillige verbanden.

Het onderzoek naar lokaal sociaal beleid zal in het verlengde van (voorgenomen) beleidswijzigingen op nationaal niveau (wijzigingen in de AWBZ en de invoering van een Wet Maatschappelijke Zorg) worden gericht op de rol van lagere overheden en instellingen in de organisatie van zorg. Het beleid inzake vermaatschappelijking is daarbij een belangrijk uitgangspunt.

De onderzoeksgroep levert daarnaast bijdragen aan het SCR en de SSN en enkele andere periodieke rapportages.

De onderzoeksgroep bestaat uit:

- Prof. Dr. P. (Paul) Dekker (hoofd 1,0 fte.)
- Dr. J. W. (Jos) Becker (culturele veranderingen 1,0)
- Dr. E. (Esther) van den Berg (Europa, 0,6)
- Dr. J. (Jeroen) Devilee (lokaal sociaal beleid 0,9)
- Drs. A. (Arjan) van Dixhoorn (publieke opinie 0,6)
- Dr. J.M.M. (Joep) de Hart (participatie 1,0)
- Drs. H. (Herma) Koops (lokaal sociaal beleid, 0,4)
- Dr. ir. M.H. (Rick) Kwekkeboom (lokaal sociaal beleid, 0,8)
- Drs. C.H.W. (Charlotte) Wennekers (Europa, 1,0)

Nieuwe projecten

Houdingen tegenover de politiek

Begin 2004 wordt een publicatie afgerond over politieke onvrede op basis van een gezamenlijke enquête van SCP en Motivaction, ander enquêtemateriaal, interviews en focusgroepen. In 2005 is er ruimte voor een vervolg op dit onderzoek en het eerdere onderzoek naar niet-stemmers. In relatie tot het in § 2 beschreven project 'leefstijlen' zal het opnieuw gaan om gedragingen en houdingen van burgers met betrekking tot politiek en overheid, maar nu minder uitsluitend gericht op de ontevreden. Dit onderzoek moet leiden tot een scherpere onderscheiding van burgers op basis van samenhangende clusters aspiraties en frustraties. Daarbij zal ook worden gezocht naar enige Europese vergelijking. Naast literatuuronderzoek en secundaire data-analyse lijkt aanvullend onderzoek wenselijk om meer te zeggen over de veranderlijkheid van voorkeuren c.q. de instabiliteit van typen.

Bestuurlijke en politieke vernieuwing zal vervolgens worden onderzocht als reactie op veranderingen aan de kant van de burgers. De meeste literatuur hierover gaat uit van de wenselijkheid van versterking van de volksraadpleging in politiek en openbaar bestuur en een meer interactief bestuur (of eventueel versterking van zelfbestuur in 'de civil society' als alternatief voor de politiek). Er dient echter nadrukkelijk aandacht te worden besteed aan groepen die wel een betrouwbare en effectieve overheid zullen willen, maar er verder weinig van (willen) weten en zich absoluut niet actief met politiek willen bemoeien.

De publieke opinie in de democratie

Na de verkiezingsstrijd van 2002 werden de publieke opinie en de stem van het volk onderwerp van een breed debat. Politici, journalisten en wetenschappers kregen het verwijt dat ze de publieke opinie verkeerd hadden ingeschat; anderen werd verweten dat ze het publiek manipuleerden, door in te haken op onderhuidse angsten en afkeuren. In het publieke debat vroeg men zich af hoe terecht de geuite onvrede was en hoe diep het onbehagen ging. Bij de verkiezingen van 2003 leken onvrede en onbehagen weer verdwenen.

Maar wat is nu eigenlijk publieke opinie, wanneer kunnen we daarvan spreken, kunnen we haar waarnemen en haar ontwikkeling voorspellen? Wat is haar rol in de Nederlandse democratie? Kortom: welke rol vervult publieke opinie in de Nederlandse democratie en hoe wordt die door overheden, journalisten, wetenschappers en het brede publiek ingeschat en gewaardeerd?

Met het oog op dergelijke actuele vragen zal het bureau een literatuurstudie uitvoeren naar de totstandkoming en de achtergronden van de publieke opinie. Gestreefd wordt naar een essayistische publicatie waarin aan de hand van Nederlandse voorbeelden wordt ingegaan op de verschillende betekenissen van de publieke opinie en hun wederzijdse beïnvloeding.

Culturele veranderingen in Nederland en de media

Reeds lange tijd bestaat bij het SCP het idee dat tijdreeksen van meningen (culturele veranderingen) aangevuld zouden moeten worden met een analyse van wat er zich in de media afspeelt. Het is onbekend welke ideeën en diagnoses uit de media het grote publiek accepteert en welke onderdelen van de berichtgeving het met een korrel zout neemt. Men zou meer willen weten van de rol die de media in de opinievorming spelen. De verwerving van deze kennis lijkt echter bijzonder arbeidsintensief te zijn. Het SCP zal in 2005 een literatuurstudie verrichten en gesprekken met externe deskundigen voeren om de wenselijkheid van mediaonderzoek als aanvulling op het huidige enquêteonderzoek nader te bezien. Het project heeft het karakter van een 'haalbaarheidsstudie'.

Nederlanders en de Europese integratie

De afgelopen decennia is de invloed van Europa op de Nederlandse politiek en de Nederlandse burger gestaag gegroeid. Gezien de groeiende invloed van Europa op de Nederlandse politiek én de Nederlandse burger is een bepaalde mate van betrokkenheid van deze burger bij het voortschrijdende integratieproces zeker van belang, zo niet noodzakelijk. Het is nog onzeker of en wanneer er een (niet-bindend) Nederlands referendum komt over de Europese grondwet. De discussie erover illustreert echter dat de politiek meer belang gaat hechten aan de publieke opinie over en betrokkenheid bij de Europese eenwording.

In dit onderzoek staat de mening(svorming) van Nederlanders over de Europese integratie centraal. Centrale onderzoeksvragen luiden: wat vinden Nederlanders van de Europese integratie; zijn Nederlanders betrokken bij de Europese integratie; verschillen Nederlanders in deze opzichten van andere Europeanen; hoe is (het gebrek aan) aan betrokkenheid bij de Europese integratie te verklaren; en, hoe kunnen de verschillen met andere Europese landen (indien aanwezig) worden geïnterpreteerd?

Het onderzoek bestaat vooralsnog uit secundaire analyses van surveydata en te verzamelen kwalitatieve data (diepte-interviews of focusgroepen). Wanneer in de komende jaren een referendum wordt gehouden, overweegt het bureau samen met andere geïnteresseerde partners nieuwe gegevens te verzamelen. Op deze manier zou het inzicht in het proces van meningsvorming en het ontstaan van betrokkenheid kunnen worden verdiept.

Het project Nederlanders en de Europese integratie is een promotieonderzoek, dat verdieping geeft aan de Europese verkenningen.

Europeanisering van Nederlandse maatschappelijke organisaties

In het verlengde van eerder onderzoek naar maatschappelijk middenveld en organisaties van de civil society zal het bureau de intermediaire rol van maatschappelijke organisaties tussen burgers en de EU verkennen. De betrokkenheid van de burger bij Europa krijgt behalve via het stemgedrag ook gestalte via organisaties van het maatschappelijk middenveld. Het kan functioneren als intermediaire structuur tussen overheid en burger. De brugfunctie omvat de behartiging van de belangen

van de achterban bij de overheden en het vergroten van de betrokkenheid bij Europa. De vraag kan worden opgeworpen in hoeverre maatschappelijke organisaties de genoemde brugfunctie vervullen.

De studie komt tot stand op basis van voornamelijk deskresearch en onderzoek bij twintig maatschappelijke organisaties. Er wordt op verzoek van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling een tussenrapport opgesteld. De slotpublicatie moet medio 2005 verschijnen.

Vrijwilligersbeleid van instellingen

In het verlengde van het onderzoek van vrijwilligerswerkbeleid in gemeenten wordt in het kader van het programma lokaal sociaal beleid een beperkte studie gemaakt van vrijwilligers en vrijwilligersbeleid in instellingen en verenigingen. Welke problemen ervaren verschillende soorten organisaties en welke oplossingen streven zij na? Inzicht hierin kan gebruikt worden bij het formuleren van beleid door actoren in de ondersteuningsstructuur van vrijwilligerswerk en door beleidsmakers in het algemeen. Dit draagt bij aan de verbetering van de randvoorwaarden van vrijwilligerswerk en hiermee aan een centrale participatiedoelstelling van het Kabinet.

Het onderzoek bestaat uit (grijze) literatuurstudie en gestructureerde interviews bij instellingen en verenigingen in enkele plaatsen. Medio 2004 is afronding van een werkdocument voorzien.

Lokale dienstverlening

Het bureau voert in het kader van het programma Lokaal sociaal beleid een toekomstverkenning uit naar de vermaatschappelijking van de zorg (zie onder doorlopende projecten). Naar verwachting zal de voorgenomen invoering van een Wet maatschappelijke zorg en de mogelijke opname daarin van huidige AWBZ-verstrekkingen een belangrijke stimulans betekenen voor de ontwikkeling van het lokaal sociaal beleid. Er zullen veranderingen in het lokale dienstverleningsaanbod optreden onder invloed van deze decentralisatie en ook de er mee gepaard gaande marktwerking in de zorg. Een van de belangrijke vragen is of de gemeenten passende en voldoende voorzieningen voor mensen met beperkingen tot stand brengen. In aansluiting op het lopende onderzoek naar de vermaatschappelijking van de zorg (lokaal sociaal beleid) is het bureau voornemens te inventariseren hoe het voorzieningenaanbod er uitziet en hoe het zich in de loop van de tijd ontwikkelt, mede als gevolg van de daadwerkelijke invoering van genoemde wet. Een in 2004/2005 uit te voeren onderzoek via documentenanalyses en interviews naar aard en omvang van het lokale voorzieningenaanbod in een beperkt aantal gemeenten kan dienen als nulmeting. Enkele jaren na de invoering van de wetwijzigingen zou het onderzoek kunnen worden herhaald om inzicht te krijgen in de effecten ervan.

Het inzicht in de aanbodontwikkeling wordt aangevuld met gegevens over het feitelijk gebruik van deze voorzieningen. Dit geschiedt op twee manieren. Er wordt aangesloten bij een project, dat het SCP in samenwerking met de Hogeschool Brabant

in West-Brabant uitvoert naar de betekenis van de vermaatschappelijking voor de gebruikers van het voorzieningenaanbod, i.c. de mensen met langdurige beperkingen. Voorts zal in het voorgenomen onderzoek onder zelfstandig wonenden met een beperking (zie § 12) het feitelijk gebruik van bedoelde lokale diensten worden beschreven. Deze uitkomsten kunnen worden gespiegeld aan de bevindingen uit het onderzoek naar het (lokale) aanbod.

Secularisatie

Kerk en levensbeschouwing zijn van oudsher belangrijke elementen in het Nederlandse cultuurpatroon. Bovendien maken deze onderwerpen deel uit van de huidige discussie over waarden en normen in Nederland. Het SCP publiceert regelmatig over de secularisatie in Nederland, in het bijzonder over de ontkerkelijking. Het is de bedoeling in 2004 met een nieuwe publicatie te komen. Deze zal niet alleen gaan over secularisatie, maar ook over morele opvattingen. In een eerdere publicatie, *Secularisatie in de jaren negentig*, werd namelijk naast ontkerkelijking een zekere verstrakking van morele opvattingen geconstateerd. De nieuwe studie met de werktitel 'Secularisering in Nederland aan het begin van de 21ste eeuw' zal het verloop van beide ontwikkelingen volgen.

In de loop van het jaar 2001 kwam de geïntegreerde internationale dataset van het International Social Survey Programme voor het onderwerp levensbeschouwing beschikbaar. Dankzij de deelname van het Sociaal en Cultureel Planbureau maken Nederlandse gegevens deel uit van dit bestand. Deze omstandigheid maakt het mogelijk een internationale vergelijking in de nieuwe studie op te nemen. Helaas dateren de gegevens voor de meeste landen uit de jaren 1998 of 1999. Daarnaast is het World Values Survey van 2000 beschikbaar.

In principe kunnen de levensbeschouwelijke opvattingen van migranten, in het bijzonder van de islamitische migranten, niet ontbreken in de studie. Er zal worden voortgebouwd op het lopende (voor)onderzoek *De islam in Nederland*.

Doorlopende projecten

Civil society en vrijwilligerswerk

Dit project is de laatste fase van een langlopend programma met zowel internationaal als interlokaal vergelijkende analyses over de deelname aan vrijwilligerswerk en de betekenis hiervan voor de vorming van maatschappelijk sociaal kapitaal en publieke opinies. Afronding is in de tweede helft van 2004 voorzien (Werkprogramma 2002-2003, P&B project 2).

Civil society en informele verbanden en groepen

Dit onderzoek richt de aandacht op informele kleinschalige verbanden en groepen. Het is een voortzetting van het eerdere onderzoek naar civil society en sociale cohesie. De veronderstelling is dat dergelijke groepen sociaal kapitaal genereren en de

sociale en politieke betrokkenheid bevorderen. Er wordt gestart met een inventarisatie van verschillende soorten groepen. Daarna wordt bezien of en in hoeverre deze groepen de genoemde functies vervullen. De intentie is om eerste resultaten in 2005 openbaar te maken (Werkprogramma 2002-2003, P&B project 3). Mogelijk zal in dit project apart aandacht worden besteed aan het platteland (zie § 10).

Middenveld in verandering

Dit project behelst de opbouw van een database over ongeveer honderd maatschappelijke organisaties. Er zijn gegevens beschikbaar over leden/donateursaantallen, de structuur van de organisatie, het sociale profiel, de betrokkenheid van de achterban en de contacten met andere organisaties. Het eerstvolgende rapport zal de ontwikkeling van de organisaties beschrijven, hun relaties met de overheden en de bijdragen aan de maatschappelijke besluitvorming (Werkprogramma 2002-2003, P&B project 5).

Toekomstverkenning lokaal zorgbeleid en vermaatschappelijking

Inhoud en betekenis van het op lokaal niveau gevoerde beleid worden al geruime tijd bepaald door ontwikkelingen die zich in het beleid rond langdurig zorgafhankelijken voordoen. Een van de uitgangspunten van 'vermaatschappelijking van de zorg' is dat het gehele pakket aan voorzieningen op de terreinen zorg, welzijn, wonen en werk tot stand komt onder de regie van de lokale overheid. In dit onderzoek zal eerst, op basis van open vraaggelassen met voor de vermaatschappelijking van de zorg relevante sleutelfiguren op vijf locaties in Nederland, worden nagegaan wat de huidige stand van zaken van de vermaatschappelijking is en wat daarin de rol van de lokale overheid is (geweest). In groepselassen zal worden ingegaan op de wensen en mogelijkheden voor de realisatie van het beleid ten gunste van vermaatschappelijking in te toekomst. Voor het project wordt gestreefd naar een (integrale) publicatie in het najaar/vroege winter van 2004.

In aansluiting op dit project zal het eerder genoemde onderzoek worden uitgevoerd naar het feitelijke aanbod van diensten, de knelpunten die de gebruikers ervaren en de waardering die zij hebben voor aanbod van lokale diensten (Werkprogramma 2002-2003, P&B project 13).

Draagvlak quartaire sector

In april 2003 verscheen het werkdocument *Het sociale draagvlak van de quartaire sector, 1970-2000*. Het document bevatte een omvangrijke presentatie van resultaten uit het onderzoek Culturele Veranderingen tot het jaar 2000. De resultaten van de meningspeiling uit 2002 zijn gerapporteerd in de *Sociale Staat van Nederland 2003*. In vervolg hierop zal een korte, samenvattende studie worden geproduceerd met als werktitel *Het sociale draagvlak van de quartaire sector, 1970-2002*. Waar het werkdocument en het hoofdstuk in de *Sociale Staat van Nederland 2003* sterk beschrijvend van aard zijn, wordt in de vervolgstudie een meer gerichte vraagstelling beoogd. Het gaat daarbij om het algemene verloop van de trends in de meningsvorming over de overheids-

voorzieningen. Convergeren of divergeren de opvattingen over de voorzieningen; vallen de verschillen weg bij voorzieningen, die door steeds meer mensen als problematisch worden beschouwd, of juist niet? Meer specifiek wordt de vraag gesteld in hoeverre de roep om meer of minder beleidsinspanningen van de overheid afhankelijk is van de economische conjunctuur. Verder wordt bezien of de tegenstelling tussen links en rechts in de politiek verzwakt. Tenslotte komt de vraag aan de orde in hoeverre het voor de overheid mogelijk is om een blijvend positieve evaluatie van haar beleid te bereiken. Past de bevolking bij een stijgend voorzieningenniveau haar ambities niet zodanig aan dat de overheid eerder met ontevredenheid dan met tevredenheid rekening moet houden? De studie zal voorjaar 2004 zijn afgerond (Werkprogramma 2002-2003, project 19).

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep is in deze programmaperiode gereorganiseerd. Het onderdeel justitie en veiligheid is overgegaan naar de opnieuw samengestelde onderzoeksgroep 'Wonen, leefbaarheid en veiligheid' (WLV). Het onderdeel jeugdbeleid is ondergebracht bij 'Emancipatie, jeugd en gezin' (EJG). De onderzoeksgroep produceerde de eerste *Europese verkenningen* en heeft bijdragen geleverd aan het *Sociaal en cultureel rapport 2002* en *De sociale staat van Nederland 2003*.

Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het werkprogramma 2002-2003).

- 1 *Particulier initiatief en publiek belang: beschouwingen over de aard en toekomst van de Nederlandse non-profitsector*. Paul Dekker (red.). Speciale uitgave 11.
- 2 *De oplossing van de civil society. Over vrijwillige associaties in tijden van vervagende grenzen*. Paul Dekker. Speciale uitgave 13.
- 4 *The values of volunteering. Cross-cultural perspectives..* Paul Dekker en Loek Halman (red.). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- 6 *Niet-stemmers: een onderzoek naar achtergronden en motieven in enquêtes, interviews en focusgroepen*. Paul Dekker (red.). SCP-publicatie 2002/6.
- 12 *Sociale activering. Een brug tussen uitkering en betaalde arbeid*. Ton van der Pennen. SCP-werkdocument 90.
- 12 *Ontwikkeling in het lokaal vrijwilligersbeleid. Het internationaal jaar voor de vrijwilligers; een jaar later*. Ton van der Pennen. SCP-werkdocument 94.

14 De werkelijkheid van de Welzijnswet. Rick Kwekkeboom, Theo Roes, Vic Veldheer. Onderzoeksrapport 2002/12.

19 Het sociale draagvlak voor de quataire sector, 1970-2000. Jos Becker. SCP-werkdocument 91.

20 De vaststelling van de kerkelijke gezindte in enquêtes. 40 of 60% buitenkerkelijken? Jos Becker. SCP-werkdocument 92.

Niet in werkprogramma 2002-2003 opgenomen:

Sociale cohesie en sociale infrastructuur: verkenning van beleidsmogelijkheden en bestuurlijke modellen. Th.H. Roes. SCP-werkdocument 79.

Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid (Werkprogramma 2001-2002). Joep de Hart (red.), Frans Knol, Cora Maas-de Waal, Theo Roes. SCP-publicatie 2002/5.

Leeft Europa wel? Een verkenning van de Europese Unie in de publieke opinie en het onderwijs. Paul Dekker (red.). Paul Schnabel, Clem Chapel, Ludo van Dun, Henk Vinken. Speciale uitgave 14.

De projecten *Burgerschap en bestuurlijke vernieuwing* (9) en *Burgerschap en politieke steun* (10) zijn in het kader van de herschikking van onderzoeksgroepen gestopt. De overige projecten lopen door.

8 Quartaire sector

De quartaire sector omvat het geheel van maatschappelijke diensten waarvoor de overheid in belangrijke mate verantwoordelijkheid draagt. Het gaat hierbij om maatschappelijke functies als onderwijs, cultuur, welzijn, zorg, veiligheid, sociale bescherming, openbaar vervoer en openbaar bestuur. Het onderzoek richt zich met name op de vraag naar, de productie van en de verdeling van quartaire diensten. Hierbij staat het perspectief van de burger voorop: welke vraag oefent hij uit, in welke mate voorziet de quartaire sector in deze vraag en welke gevolgen heeft dit voor het profijt van de overheid. Voor het onderzoek naar deze vraagstukken worden veelal modellen ontwikkeld op basis van micro-economische theorie die vervolgens empirisch inhoud worden gegeven op basis van statistische en econometrische technieken. De vraag naar diensten wordt vertaald in kosten en het beslag dat zij leggen op de collectieve middelen. Hiervoor zijn kostenmodellen beschikbaar, die de relatie aangeven tussen de productie en de inzet van middelen. De ramingsmodellen vormen het integratiekader van vraagmodellen en kostenmodellen. De modellen bieden mogelijkheden voor ex-ante evaluatie van het beleid. Door de dominante rol van het budgetmechanisme reguleren prijzen nauwelijks de markten in de quartaire sector. Daarom moet informatie over de werking van de markten in de quartaire sector overwegend via productindicatoren beschikbaar komen.

De onderzoeksgroep QS werkt voor de activiteiten op zorg terrein nauw samen met de onderzoeksgroep Zorg, voor onderwijs met E&M, voor kinderopvang met EJG en voor justitie met WLv. Medewerkers leveren voorts bijdragen aan het SCR en de SSN.

De onderzoeksgroep is als volgt samengesteld:

- drs. E.J. (Evert) Pommer (hoofd, verdelingen 1 fte)
- dr. I.B. (Isolde) Woittiez (adjunct-hoofd, vraagmodellen 0,8)
- dr. E. (Evelien) Eggink (kostenmodellen 0,8)
- dr. E. (Edwin) van Gameren (zorg, arbeidsmarkt 1)
- drs. R. (Rolf) Heesakker (data-analyse 1)
- dr. J.J. (Jedid-Jah) Jonker (eigen bijdragen 0,8)
- dr. B. (Bob) Kuhry (ramingen, onderwijs 0,8)
- drs. I. L. (Ingrid) Ooms (kinderopvang, zorg 0,6)
- drs. M. (Michiel) Ras (gedragsmodellen 0,8)
- drs. J. (John) Stevens (marktwerking zorg 0,8)
- drs. A.G.J. (Ab) van der Torre (politie en justitie 1)

Vraagmodellen

De ontwikkeling van vraagmodellen in de quartaire sector vormt een belangrijke activiteit van de onderzoeksgroep. De vraagmodellen vergen ook onderhoud. Voorts

zijn op onderwijsgebied enkele verbeteringen mogelijk.

In geval van de care voorzieningen in de zorg is overgestapt naar de samen met de onderzoeksgroep zorg ontwikkelde vraagmodellen in de ouderenzorg en de gehandicaptenzorg. Deze sluiten beter aan op de nieuwe beleidspraktijk van vraaggestuurde zorg met zorgpakketten. Ook op justitieel gebied zijn diverse verbeteringen mogelijk. Het ramingsmodel kinderopvang is een nieuw model, dat verder wordt ontwikkeld. Op volkshuisvestingsgebied ontwerpt het SCP een eerste versie van een vraagmodel voor woondiensten.

Vraagmodel verstandelijke gehandicaptenzorg

Met het oog op de vernieuwing van de zorg en de aanpak van de wachtlijsten bestaat bij de Directie Gehandicaptenbeleid (DGB) van het ministerie van vws de behoefte aan een cliënten-stroommodel van het gebruik van voorzieningen. Met dit model moet meer inzicht gekregen worden in de korte- en lange-termijnontwikkeling van de zorgvraag, het zorgaanbod, het zorggebruik, de zorgkosten en de wachtlijsten in de verstandelijk gehandicaptenzorg. Tevens kan met behulp van een volledig ontwikkeld model de effectiviteit van voorgenomen beleidsontwikkelingen worden ingeschat door middel van simulaties. Het te ontwikkelen model beperkt zich tot de verstandelijk gehandicaptenzorg. Het zal medio 2004 gereed zijn.

Wachtlijsten in de sector Verpleging en Verzorging

De vraag naar zorg is al jarenlang groter dan het aanbod met als gevolg dat er wachtlijsten zijn in onder andere de sector Verpleging en Verzorging. Sinds enkele jaren worden er met enige regelmaat wachtlijstpeilingen gehouden. Met de gegevens uit de peilingen zijn enkele analyses gedaan, waarbij vooral gekeken is naar de omvang van de wachtlijsten voor de diverse voorzieningen in de diverse regio's. Niet in alle regio's zijn de problemen even groot. In dit project wordt getracht de omvang van wachtlijsten te verklaren aan de hand van een aantal externe factoren, zoals bevolkingsopbouw, verstedelijking, woonsituatie c.q. beschikbaarheid van aangepaste woningen, arbeidsmarktomstandigheden, en natuurlijk het aanbod van voorzieningen. Ook de geleverde zorg ter overbrugging van de wachttijd wordt meegenomen. De analyses zullen op regionaal niveau (bijvoorbeeld postcodegebieden) plaatsvinden, waarbij koppeling van de gegevens uit de wachtlijstpeilingen aan (regionale) gegevens uit andere bestanden nodig is. Eind 2004 zal het project gereed zijn.

Marktwerking in de (ouderen)zorg

Centraal bij de modernisering in de AWBZ staat dat de cliënt vraaggerichte zorg en 'zorg op maat' gaat ontvangen. Maar voor zorg op maat is wel nodig dat cliënten keuzevrijheid hebben en een koopkrachtige vraag kunnen uitoefenen. Eén van de manieren om marktwerking in de gehandicaptenzorg te vergroten is het toekennen van een persoonsgeboden budget (PGB) en een persoonsvolgend budget (PVB) aan de cliënt; daarnaast dienen de verzekeraars een standaardpakket te vergoeden onafhankelijk van de aanbieder. Ook zijn uiteraard alternatieven in het aanbod gewenst

(zie volgend project). In dit project wordt nagegaan in hoeverre de introductie van het PGB en PVB de marktwerking in de ouderenzorg en gehandicaptenzorg heeft bevorderd. Welke diensten worden er gekozen, en welke alternatieven (al dan niet binnen de AWBZ) zijn er voorhanden?

Kosteneffecten van extramuralisering

Door de inzet van hulpmiddelen kunnen mensen langer zelfstandig en actiever functioneren. Daardoor worden vermoedelijk kosten bespaard op intramurale voorzieningen. De vraag is in hoeverre de toename van de kosten van hulpmiddelen samenhangt met het beleid gericht op extramuralisering en welke besparingen op intramurale kosten daarmee worden bereikt. Op basis van het antwoord op deze vraag kan een evenwichtige kosten-baten analyse worden uitgevoerd. De genoemde relaties worden onder meer met het vraagmodel ouderen geanalyseerd. Het onderzoek wordt in opdracht van het College voor Zorgvoorzieningen (CVZ) door de stichting Sociaal-Economisch Onderzoek (SEO) en SCP uitgevoerd.

Kinderopvang

De kinderopvang vervult een belangrijke rol in het arbeidsparticipatiebeleid van het kabinet. In aansluiting op het onderzoek naar keuzeprocessen van ouders dat door EJC wordt uitgevoerd (§6), ontwikkelt QS een model dat de vraag naar kinderopvang voorspelt. Het bestaande model kent enkele beperkingen, grotendeels veroorzaakt door het ontbreken van voldoende kwantitatieve en kwalitatieve informatie. Op onderdelen is nader onderzoek nodig, waaronder de keuze van het opvangarrangement, de relatie tussen arbeidsparticipatie en kinderopvang en de omvang van het informele aanbod. Bij de keuze tussen werken met betaalde opvang en niet gaan werken worden ook theoretische inzichten over huishoudelijke productie betrokken. De afronding van het project is voorzien eind 2004.

Vraag naar deeltijdonderwijs

Overheid en maatschappelijke organisaties stimuleren het leven lang leren. De overheid heeft over dit onderwerp een reeks beleidsdocumenten uitgebracht, die deels betrekking hebben op 'levenslang leren' in enge zin en deels op het versterken van de kenniseconomie. In aanvulling op de analyses die in het kader van het project *Combinaties van leren en werken* worden uitgevoerd (zie § 5), zal onderzoek worden gedaan naar het verloop van de deelname aan vormen van deeltijdonderwijs en de factoren die een rol spelen bij de ontwikkeling van de vraag ernaar. In sommige gevallen, bijvoorbeeld bij het beroepsbegeleidend onderwijs, ook wel aangeduid als leerlingwezen, lijken conjuncturele effecten op vraag en aanbod een prominente rol te spelen.

Macrogegevens over de deelname en de in-, door- en uitstroom van deeltijdonderwijs zijn ruim beschikbaar en kunnen ten behoeve van een dergelijke analyse worden gebruikt. De analyses zouden echter aanmerkelijk kunnen worden verdiept als ook microgegevens (enquête) over de vraag naar en de deelname aan vormen van deeltijdonderwijs beschikbaar zouden komen. Daarvoor is echter een omvangrijke en kost-

bare steekproef van potentiële deelnemers vereist. Vooral nog ontbreken daarvoor de middelen. De eerste fase van het project wordt afgerond in 2005.

Justitiële diensten

De vraag naar justitiële diensten wordt op twee manieren beïnvloed. De eerste weg loopt vanuit de slachtoffers via een toename in het aantal aangiftes, de tweede weg loopt vanuit de daders via het beslag op politie, justitie en in het uiterste geval op het aantal cellen. Het ramingsmodel aangiften richt zich op de slachtofferkant en dient als aanvulling op het onderzoek naar slachtoffers van criminaliteit van wlv (§ 10), waarin onder meer aandacht is voor de determinanten van de kans op slachtofferschap en het aangiftegedrag. Doel van dit project is het opleveren van ramingen van het aantal aangiften door slachtoffers. Er zal naar gestreefd worden de resultaten in te passen in het justitiële prognosemodel, het zogenoemde Jukeboxmodel.

Het tweede model richt zich op de daders. Het is de bedoeling meer inzicht te krijgen in 'instroom' en 'doorstroom' van daders op basis van onder meer de verdachtengegevens uit de herkenningssystemen (HKS) van politieregio's in Nederland. Er zal naar gestreefd worden de resultaten via een micromodelbevolking in te passen in het eerder genoemde Jukebox-model.

Kostenmodellen

De vraag naar diensten wordt vertaald naar de inzet van middelen en het financiële beslag dat wordt gelegd op de collectieve middelen. Hiervoor zijn kostenmodellen ontwikkeld, die de relatie aangeven tussen de productie en de inzet van middelen. Momenteel sluiten de vraagmodellen nog niet rechtstreeks aan op de kostenmodellen die op het SCP zijn ontwikkeld. De vraagmodellen leveren het volume van de gevraagde producten. Dit volume levert na vermenigvuldiging met de kosten per product (het tarief) de totale kosten op. Maar hierdoor wordt geen rekening gehouden met de relatie tussen vraag en kosten en ontwikkelingen in deze relatie. De relatie tussen de gerealiseerde vraag en de werkelijke kosten is diffuus. Om de werkelijke kosten te bepalen moet een relatie worden gelegd tussen de inzet van middelen en de geleverde producten. Deze relatie kan met kostenmodellen in beeld worden gebracht. De bestaande kostenmodellen zijn echter voornamelijk ontwikkeld om de productiviteit en doelmatigheid van publieke voorzieningen in beeld te brengen. De huidige modellen op de terreinen van onder meer het onderwijs, de zorg en de rechtspraak zijn dan ook niet aan de vraagmodellen gekoppeld. Een verbetering van de vraagmodellen is mogelijk door de kosten van quartaire diensten expliciet in het model te betrekken.

Aangezien een belangrijk deel van de kosten bestaat uit de inzet van personele diensten kan als sluitstuk van de vraagramingen ook de benodigde personeelsvoorziening in de quartaire sector in beeld worden gebracht. De personele ramingen worden al in belangrijke mate door externe instellingen opgesteld. Dit betekent dat een nadere afstemming van uitkomsten en een nadere afbakening van activiteiten gewenst is (zie ook Werkprogramma 2002-2003, project 15).

Kostenramingen gehandicaptenzorg

Door vraagstudies te combineren met doelmatigheidstudies komen naast de volumeramingen ook de toekomstige kosten in beeld. Deze aanpak is vooral interessant in die sectoren waarin financiering en kosten van productie van elkaar verschillen. In eerste instantie zal begonnen worden met de sector gehandicaptenzorg. Naast de gehandicaptenzorg ligt ook het bestuderen van de ouderenzorg voor de hand. In het project over kinderopvang (met EJC) wordt ook al een verband gelegd tussen vraagramingen en kosten. Het onderhavige project kan daarvoor kennis opleveren. Het is in 2005 gereed.

Ramingsmodellen

Het SCP stelt onder meer ten behoeve van het memorandum voor de kabinetsformatie ramingen op voor de quartaire sector. Daarbij wordt de 'clearing house'-benadering gevolgd. Een aantal departementen beschikt mede door toedoen van het SCP over eigen ramingsmodellen. Het SCP neemt de uitkomsten van deze ramingsmodellen volgens eigen specificaties over. Zo wordt momenteel onder meer gebruik gemaakt van de Referentieraming voor het onderwijs (OC&W), het Ramingsmodel voor de Zorgsector (CPB/SCP), het Ramingsmodel voor de strafrechtelijke keten (SCP/WODC) en het Ramingsmodel voor de kinderopvang (SCP/SEO). In situaties waarin departementen niet voorzien in (adequate) ramingsmodellen ontwikkelt en onderhoudt het SCP eigen modellen. Dit betreft onder meer extrapolatiemodellen ten behoeve van het Memorandum Quartaire Sector (conform een methodiek die is verantwoord in Kuhry 1998), een verklarend macromodel voor het onderwijs en vraagmodellen voor de care-sectoren. Bij het opstellen van deze ramingen wordt gebruik gemaakt van ramingen van externe instanties, zoals de bevolkingsramingen van het CBS en de macro-economische ramingen van het Centraal Planbureau.

Aan externe ramingen worden (net als bij interne ramingen) eisen gesteld aan de kwaliteit van de gehanteerde methode en de transparantie en controleerbaarheid van de aanpak. Ramingen opgesteld door wetenschappelijke instituten of ramingen die tot stand komen in samenspraak met een begeleidingscommissie van externe deskundigen voldoen over het algemeen aan deze criteria. Een deel van de gehanteerde ramingen is gebaseerd op macro-analyses, een ander deel op micro-analyses. In sommige gevallen betreft het extrapolatiemodellen, in andere gevallen verklaringmodellen. De keuze van de methodiek hangt af van beschikbare data, van de beschikbaarheid van uitgewerkte ramingsmodellen en van inhoudelijke overwegingen. Waar mogelijk wordt een zodanig keuze gemaakt uit beschikbare varianten, dat de ontwikkeling van de vraag naar de betreffende voorziening (bij ongewijzigd beleid) in beeld wordt gebracht.

Het ontwikkelen en onderhouden van ramingsmodellen is een continue activiteit. De werkzaamheden die in deze paragraaf onder vraagmodellen en kostenmodellen zijn beschreven, leveren bouwstenen voor de verschillende ramingsmodellen.

Model verpleging en verzorging

Het planbureau heeft in de afgelopen jaren, samen met het CPB en het RIVM, geïnvesteerd in de ontwikkeling van ramingsmodellen voor de zorgsector. De werkzaamheden hebben geresulteerd in een werkzaam model voor verpleging en verzorging, dat binnenkort integraal zal worden verantwoord. Dit model kan worden gebruikt om ex-ante de gevolgen van de wettelijke veranderingen voor het gebruik van zorgvoorzieningen in te schatten.

Het model verpleging en verzorging krijgt een vervolg. Bezien wordt of het mogelijk is het model uit te breiden met voorzieningen op het vlak van welzijn en wonen (maaltijdvoorziening, woningaanpassingen en hulpmiddelen). Ook worden hulpvolume en tarieven toegevoegd en wordt de relatie tussen de potentiële en de manifeste vraag gepreciseerd. Dit laatste komt neer op het beantwoorden van de vraag wat bepaalt of mensen die gezien hun omstandigheden voor AWBZ-gefinancierde verpleging en verzorging in aanmerking komen, daadwerkelijk vragen.

Ten behoeve van de modelontwikkeling is het noodzakelijk om het eerder uitgevoerde onderzoek onder zelfstandig wonende ouderen met beperkingen (WOZOCO) te herhalen en uit te breiden met vraagstellingen over welzijnsdiensten. Ook is het nodig in enkele gezondheidsregio's te kijken naar de daadwerkelijk verleende zorg, de kostprijzen en de woonconcepten. Het resultaat is een model waarvan het huidige vraagmodel de basis is, gecompleteerd door kosten-, personeels- en woonmodules.

Met behulp van het model kunnen berekeningen worden uitgevoerd, waar dat in het kader van de herziening van de AWBZ en invoering van de Wet maatschappelijke zorg gewenst wordt. De planning van deze werkzaamheden wordt voor een belangrijk deel bepaald door de informatiebehoeften van het ministerie van vws.

Eigen bijdragen en eigen risico

Een belangrijk onderdeel van de stelselherziening en in het bijzonder de marktwerking is de invoering c.q. verhoging van eigen bijdragen. De veronderstelling is dat de eigen bijdrage een (remmende) invloed heeft op het gebruik van voorzieningen. Daarnaast is de eigen bijdrage een inkomstenbron voor de overheid. Er bestaat echter onzekerheid over de effecten van de eigen (inkomensafhankelijke) bijdragen in de AWBZ. Zo kan het zijn dat mensen met hogere inkomens voor particuliere hulp gaan kiezen in plaats van AWBZ-gefinancierde huishulp met een hoge eigen bijdrage. Ook bestaat de kans dat cliënten met grote hulpbehoefte afhaken vanwege de hoogte van de eigen bijdragen. Daarom wordt in dit project met hulp van het model nagegaan wat de invloed is van de eigen bijdrage op het gebruik van voorzieningen door de verschillende categorieën zorgvragen.

Gerelateerd aan de eigen-bijdrage-problematiek is de invoering van eigen-risico's. Hier betaalt de gebruiker de volledige kosten tot aan een vastgesteld maximum. Daarboven is de consumptie gratis. Vandaar dat dit project gecombineerd wordt met het actualiseren van het simulatiemodel zorgverzekeringen (SCP 1997, Cahier 134; zie Werkprogramma 2002 - 2003, QS project 8).

Ramingsmodel justitie

Het ramingsmodel justitie (Jukeboxmodel) is geconstrueerd om de verwachte ontwikkeling van de criminaliteit of de benodigde sanctiecapaciteit bij het gevangeniswezen te beschrijven. Ook kan het model diverse beleidsvragen omtrent de inzet van politie- en justitiemiddelen beantwoorden. Het model voldoet in een aantal opzichten goed, maar verbeteringen zijn nog mogelijk. Zo is het verband tussen input en output bij de politie onrealistisch klein en blijven beleidsvragen, zoals die naar de mogelijk te behalen efficiencywinst, onbeantwoord. Daarom wordt met behulp van regionale gegevens de productiestructuur bij de politie en bij justitie nader geanalyseerd. De nieuwe op regionaal in plaats van op macroniveau uitgevoerde modelschattingen voor de productiestructuur moeten uitmonden in een beter Jukeboxmodel. Voorts is op basis van genoemde gegevens nadere analyse van stromen en voorraden mogelijk om preciezer de knelpunten binnen de strafrechtelijke keten aan te geven. De beleidsadvisering zal hierdoor aan waarde kunnen winnen. Dit project loopt door in 2006. Het project zal in samenwerking met de onderzoeksgroep WL&V worden uitgevoerd.

Specifieke vraagstukken

Profijt van de overheid 2003

In 'Profijt van de overheid' staan steeds vier onderzoeksvragen centraal: hoe is de verdeling van gebonden inkomsten en gebonden uitgaven van de overheid naar inkomensgroepen; in welke mate zijn de resulterende verdelingen naar inkomensgroepen in verband te brengen met de doelgroepen van het overheidsbeleid; in welke mate is de verdeling van het profijt van de overheid in de loop van de tijd veranderd, en waaraan zijn deze verschuivingen toe te schrijven; en in welke mate dragen gebonden inkomensoverdrachten bij aan de herverdeling van inkomen, en welke veranderingen hebben zich in de loop der tijd voorgedaan in de herverdelende werking van inkomensoverdrachten?

Integrale rapportage vindt om de acht jaar plaats. De rapportage van de verdeling van overheidsuitgaven als zodanig (exclusief inkomsten) vindt om de vier jaar plaats. Dit project heeft betrekking op de overheidsuitgaven in het jaar 2003. De resultaten worden gepubliceerd in de *Sociale staat van Nederland 2005*.

Internationale vergelijking publieke prestaties

In samenwerking met het ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties worden prestaties op het gebied van de publieke sector internationaal vergeleken. Het onderzoek heeft in het bijzonder betrekking op de sectoren onderwijs, zorg, strafrechtelijke keten en openbaar bestuur. Behalve op output richt het onderzoek zich ook op productiviteit en effectiviteit. Output wordt in de meeste gevallen gemeten aan de hand van het gebruik van voorzieningen. De kwaliteit wordt vooral geëvalueerd aan de hand van opinieonderzoek onder gebruikers en burgers. Voorts worden de publieke prestaties gerelateerd aan effectindicatoren als het opleidings-

niveau van de bevolking, de (gezonde) levensverwachting en criminaliteit. Naast een landenbeschrijving wordt ook een verdiepingsslag op enkele cruciale onderdelen uitgevoerd. Ten slotte zal worden gepoogd om tot een sectoroverstijgende synthese te komen. Het rapport moet medio 2004 in de Engelse taal worden gepubliceerd en zal een rol spelen op een internationale conferentie die in het najaar in het kader van het Nederlandse voorzitterschap van de EU zal worden georganiseerd.

Doorlopende projecten

De werking van de armoedeval

Twee belangrijke pijlers van het armoedebestrijdend beleid zijn de bevordering van de arbeidsdeelname van uitkeringsontvangers en de inkomensondersteuning van huishoudens met een laag inkomen. Beide doelstellingen, activering en ondersteuning, staan bij inkomensafhankelijke regelingen met elkaar op gespannen voet. In dit project wordt op basis van reeds beschikbare micropanelen en aanvullende informatie allereerst geprobeerd de omvang van de armoedeval bij een beperkt aantal inkomensafhankelijke regelingen (huursubsidie, bijzondere bijstand, kwijtscheldingsregelingen) vast te stellen via een model dat het arbeidsmarktgedrag voorspelt. In de tweede fase wordt getracht een completer beeld te geven. Hierbij worden meer regelingen en verklarende factoren (o.a. subjectieve percepties) betrokken, en wordt aansluiting gezocht met de lopende beleidsdiscussie (o.a. de voornemens tot harmonisatie van inkomensafhankelijke regelingen). Dit vergt vermoedelijk aanvullende dataverzameling, waarvoor financiering dient te worden gezocht. De gegevens van het CBS zijn op dit punt ontoereikend, zeker gezien het wegvallen van het SEP en de aangekondigde bezuinigingen op leefsituatieonderzoeken. De eerste fase krijgt zijn beslag in 2004 en wordt door de onderzoeksgroep QS uitgevoerd, de tweede fase is een samenwerkingsproject van QS en AIS (zie werkprogramma 2002-2003 QS, project 6).

Vraag naar woondiensten

Op volkshuisvestingsgebied bestaan geen modellen waarmee de vraag naar woondiensten adequaat kan worden bepaald. Begin 2004 voert het SCP een project uit waarin de vraag naar woondiensten wordt gemodelleerd. Hierin gaat het met name om de invloed van financiële instrumenten die de overheid ter beschikking staan (subsidies, fiscale faciliteiten) en de gevolgen hiervan voor de vraag naar woondiensten. Dit werk zal medio 2004 gereed zijn. Het voorziene model kan verder worden ontwikkeld tot een lange-termijn-ramingsmodel voor woondiensten (zie Werkprogramma 2002-2003, QS, project 9).

Monitor intramurale zorg

De doelstelling van de monitor productiviteit intramurale zorg is: het volgen en analyseren van de kostenontwikkelingen in de intramurale voorzieningen voor gezondheidszorg. Hierbij wordt gekeken naar verschillen in de kostenontwikkelingen tussen de verschillende voorzieningen, naar de achtergronden van deze ontwik-

kelingen zoals schaafeffecten, efficiëntiewijziging of technologische verandering, en naar de mogelijkheden voor beleidsmakers en managers om de kostenontwikkeling van de zorg te beïnvloeden. In de monitor zullen de volgende voorzieningen worden onderzocht: intramurale instellingen voor verstandelijk gehandicapten, algemene en academische ziekenhuizen, verpleeghuizen en verzorgingshuizen.

De monitor heeft verschillende gebruiksmogelijkheden. Er komt informatie beschikbaar over de productiviteit en doelmatigheid van publieke voorzieningen. In het huidige overheidsbeleid zijn deze onderwerpen belangrijk. Daarnaast kunnen bij een raming van de vraag naar diensten ook de kosten in beeld gebracht worden. Dit zal worden beproefd in het project *Kostenramingen gehandicaptenzorg*. Ook kunnen de gevolgen van beleidsmaatregelen worden gesimuleerd (zie Werkprogramma 2002-2003 QS, project 10).

Kosten van kinderopvang

Inzicht in de kostenontwikkeling is van belang voor zowel ouders als werkgevers en de overheid die elk een deel van de kosten voor hun rekening nemen. De vraag naar kinderopvang (ramingsmodel) kan worden vertaald naar de bijbehorende kosten door de kostenstructuur, ofwel de relatie tussen productie en kosten, te analyseren. Daarbij komen vragen aan de orde als: Welke relatie bestaat er tussen de productie en de kosten van de Nederlandse instellingen voor kinderopvang? Welke gevolgen hebben de ontwikkelingen in de vraag voor de kosten? Met welke instrumenten kan de doelmatigheid van de instellingen worden verbeterd? Hoe verhouden zich de vraagprijzen (opbrengsten) en de kosten?

Deze vragen kunnen worden beantwoord door een studie volgens de lijn van de eerdere doelmatigheidsonderzoeken. Het project 'Kosten van kinderopvang' maakt deel uit van het uitgebreidere onderzoeksprogramma voor kinderopvang, dat samen met de onderzoeksgroep EIJG wordt uitgevoerd. Het zal eind 2005 gereed zijn (zie Werkprogramma 2002-2003, QS, project 12).

Huishoudelijke productie

Voor het project 'Ramingsmodel kinderopvang' wordt onderzocht hoe de theorie van huishoudelijke productie ingebracht kan worden in het daar te ontwikkelen model. In dat project is de uitwerking vooral praktisch van aard. Hier gaat het om een uitgebreid literatuuronderzoek, waarbij vragen aan de orde komen als: bij welke (quartaire) sectoren is huishoudelijke productie een alternatief voor formele productie; in welke mate komt huishoudelijke productie voor en, welke factoren bepalen de verdeling tussen formele en huishoudelijke productie en hoe zijn de ontwikkelingen in de tijd? Naar aanleiding van de bevindingen zal een voorbeeld verder worden uitgewerkt. Hiervoor zal aansluiting worden gezocht bij bestaande onderzoeken binnen het SCP. Te denken valt bijvoorbeeld aan de verdeling van arbeid en zorg of tijdbestedingonderzoeken (zie werkprogramma 2002-2003 QS, project 16).

Sociale en culturele trends en voorzieningengebruik

De veranderingen in het gebruik van voorzieningen kunnen grofweg toegeschreven

worden aan de effecten van een veranderende bevolkingssamenstelling en aan de effecten van een verandering van het gebruik per leeftijdscategorie. In het laatste geval zijn vaak trends waar te nemen die kunnen worden geëxtrapoleerd met het doel om ramingen op te stellen. Er zijn grofweg twee benaderingen te onderscheiden om de waargenomen veranderingen te verklaren. In het eerste geval worden de veranderingen toegeschreven aan de omgeving. Burgers worden beschouwd als mensen die altijd identiek reageren, alleen de prikkels uit de omgeving veranderen. Zo proberen economen vanuit het nutsdenken veranderingen te verklaren via modellen met vaste coëfficiënten en variabele exogenen. Beleidsvoerders schrijven veranderingen, behalve aan demografische factoren, veelal toe aan de invloed van het beleid.

De tweede, sociologisch getinte benadering veronderstelt dat veranderingen slechts voor een deel via een dergelijk mechanismen kunnen worden verklaard. Zij legt de nadruk op de veranderingen in de preferenties van burgers. Deze kunnen de vorm aannemen van bijvoorbeeld emancipatieprocessen of veranderingen in het ambitieniveau. In deze opvatting zijn ontwikkelingen als onderwijsexpansie, extramuralisering van zorgvoorzieningen en het toenemend gebruik van geneesmiddelen gebaseerd op maatschappelijke trends, waarbij de overheid hooguit faciliterend optreedt en tracht bij te sturen.

Vanuit verschillende onderzoeksgroepen worden via een interdisciplinaire aanpak beide invalshoeken gehanteerd om tot een goede beschrijving en analyse van de trends in het voorzieningengebruik te komen. De resultaten hiervan kunnen worden benut voor de ramingsmodellen (zie Werkprogramma 2002-2003, QS, project 17).

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep produceerde de periodieke rapportages *Memorandum quartaire sector* (2), *Profijt van de overheid* (3) en *Maten voor Gemeenten*. Daarnaast werden bijdragen geleverd aan het *Sociaal en Cultureel Rapport 2002* en *De sociale staat van Nederland 2003*. Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het Werkprogramma 2002-2003):

1 *De vierde sector. Achtergrondstudie quartaire sector*. Bob Kuhry, Ab van der Torre. Onderzoeksrapport 2002/15.

4 *Modellering van de gehandicaptenzorg als onderdeel van het Ramingsmodel Zorg, tweede fase: vraag, aanbod, gebruik en kosten*. Isolde Woittiez, Ingrid Ooms, I.K. Schoemakers-Salkinoja, Bob Kuhry. SCP-werkdocument 81.

4 *Verslaglegging van de modellering van de geestelijke gezondheidszorg (ten behoeve van het Ramingsmodel zorg)*. Ingrid Ooms, Isolde Woittiez, Edwin van Gameren. SCP-werkdocument 82.

4 *Verslaglegging van de modellering van de gehandicaptenzorg (ten behoeve van het Ramings-*

model zorg). Ingrid Ooms, Edwin van Gameren, Isolde Woittiez. SCP-werkdocument 83.

4 *Modellering van de care-sectoren in het Ramingsmodel Zorg*. Isolde Woittiez, Edwin van Gameren, Ingrid Ooms. SCP-werkdocument 89.

7 *Intramurale AWBZ-voorzieningen. Achtergronden bij gebruik en eigen bijdragen*. Ingrid Ooms, Michiel Ras. SCP-werkdocument 85.

Niet in het Werkprogramma 2002-2003 opgenomen:

Maten voor gemeenten 2003. Onderzoek naar de prestaties van gemeenten in het kader van het 'Plan van aanpak Transparantie'. Bob Kuhry. Onderzoeksrapport 2003-9.

Gemeentelijk ramingsmodel kinderopvang. Evert Pommer, Evelien Eggink, Jedid-Jah Jonker. SCP-werkdocument 80.

Landelijk ramingsmodel kinderopvang. Ingrid Ooms, Inge Groot (SEO), Evelien Eggink, Lennart Janssens (SEO), Jeske van Seters (SEO). SCP-werkdocument 98.

Inkomen verdeeld. Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek. Evert Pommer, Jolanda van Leeuwen, Michiel Ras. *Onderzoeksrapport 2003/3 (Werkprogramma 2000-2001)*.

9 Tijd, Media en Cultuur

Tijd, Media en Cultuur vormen de zwaartepunten in het werk van de onderzoeksgroep TMC. Daarbinnen bestaat sinds enige tijd bijzondere aandacht voor sport en ICT. In 2004-2005 staan deze zwaarte- en aandachtspunten onverminderd op de onderzoeksagenda. Inzet is om niet alleen te consolideren wat zich reeds bewezen heeft, maar ook nieuwe onderzoekswegen (inhoudelijk en methodologisch) te bewandelen.

De onderzoeksgroep participeert behalve in nieuw onderzoek onder allochtonen (zie § 5) en in de verkenning naar het begrip leefstijl ook in een ontwikkelingsproject van de onderzoeksgroep Zorg en de Erasmus Universiteit, waarin mensen met de 'experience sampling method' gevraagd wordt hoe ze hun bezigheden beleven. Dit biedt in aanvulling op de registratie van activiteiten inzicht in de beleving van tijdsdruk en ontspanning, en daarmee in de kwaliteit van leven.

Voorts neemt TMC deel aan enkele vernieuwende onderzoeken van andere instituten. Voor een project over culturele en sociale bindingen (smaakvoorkeuren en netwerkvorming) wordt samengewerkt met de Universiteit van Tilburg. Met de Radboud Universiteit staat een verkenning van de relatie tussen tijdsordening en sociale verbanden op stapel.

Tenslotte schrijft TMC een hoofdstuk in de *Sociale staat van Nederland 2005* en levert bijdragen aan het *Sociaal en Cultureel Rapport 2004* over de toekomstige ontwikkelingen in huishoudens, op het vlak van ICT en in de vrije tijd. Voorts zijn bijdragen voorzien aan de *Sociale atlas van de vrouw* en de *Rapportage jeugd*. Ten slotte wordt de *Rapportage sport* gecoördineerd en uitgevoerd.

De onderzoeksgroep is als volgt samengesteld:

- dr. A. (Andries) van den Broek (hoofd, tijd en cultuur 1 fte)
- dr. K. (Koen) Breedveld (tijd en sport 0,8)
- dr. J. (Jos) de Haan (ICT en cultuur 1)
- dr. F. (Frank) Huysmans (tijd, media en cultuur 1)

Nieuwe projecten

Tijdbesteding

Het SCP publiceert (cijfermatige) rapporten over (vrije)tijdsbesteding en tijdsdruk. Sinds 1975 participeert het SCP in het vijfjaarlijkse tijdsbestedingsonderzoek (TBO). Het streven is om in 2005 een zevende peiling aan deze nu reeds (inter)nationaal unieke tijdreeks toe te voegen. Dit vergt in 2004-2005 een aanzienlijke tijdsinvestering, zonder dat in die periode al nieuwe publicaties worden opgeleverd. Tevens wordt meegeschreven aan internationale publicaties (over tijdsdruk, levensloop, vrijwilligerswerk) en verschijnt in 2004 een Engelstalige bewerking van de TBO-rapportage *Trends in de tijd* uit 2001.

Ouderen en (on)betaald werk

Op basis van de bestaande tijdreeks verricht het SCP voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling een voorstudie naar tijdsbesteding van ouderen, met bijzondere aandacht voor vrijwilligerswerk.

Openingstijden

Voor het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is voor 2004 een beknopte (vervolg)studie naar openingstijden voorzien. Opzet is om met medewerking van beroepsorganisaties/koepels en hun leden de feitelijke openingstijden van een groot aantal consumentendiensten te achterhalen. De openingstijden van overheidsdiensten worden hierin ook meegenomen. Deze studie maakt deel uit van het szw-project Monitor tijdsordering.

Culturele draagvlak

De bestudering van cultuurdeelname en mediagebruik heeft (mede) vorm gekregen in een meerjarige opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om periodiek over de culturele belangstelling van de Nederlandse bevolking te rapporteren. In 2005 komt er weer een publicatie over de ontwikkeling van de interesse in musea, monumenten en archieven, maar ook van de interesse in archeologie en de waardering van het erfgoed in de ruimtelijke omgeving (stedenschoon, dorpsgezicht en landelijkheid). Enkele leidraad gevende vragen zijn: hoe houden de erfgoedinstellingen zich staande in een omgeving van toenemende concurrentie met andere vrijetijdsaanbieders; blijft het cultuurtoerisme toenemen en profiteren de musea en monumenten hiervan; en, gaan de waarden van het culturele erfgoed meer een rol spelen bij de ruimtelijke ordening? De studie berust grotendeels op AVO-gegevens, aangevuld met additioneel veldwerk naar belangstelling voor archeologie (inclusief gedeeltelijke replicatie van veldwerk uit 1996) en naar de rol van erfgoed bij de ruimtelijke beleving.

Tussentijds wordt in het najaar van 2004 een beknopt overzicht (werkdocument) gepresenteerd van de laatste trends in de cultuurdeelname, op basis van gegevens uit 2003 die in het voorjaar van 2004 ter beschikking komen.

Sociale consequenties van ICT

De uitbouw van onderzoek naar de sociale en culturele consequenties van ICT vindt plaats binnen een reeks kleinere projecten. Met het kennisprogramma Social Quality Matters (SQM) van het kenniscentrum Grote Steden blijft het SCP de redactie voeren van het *Jaarboek ICT en Samenleving*. Ook is een redactionele rol voorzien in een studie naar ICT en ouderen, waarin SCP-bijdragen zullen verschijnen over ICT in huishoudens van ouderen en over motieven van niet-internet gebruik van ouderen in woonzorgcentra. Voorts vormt ICT een aandachtspunt in de voornoemde studie naar de vrijetijdsbesteding van allochtonen, in elk van de genoemde culturele draagvlak studies, alsook in het *Sociaal en Cultureel Rapport 2004*.

Ten slotte is er zicht op honorering van een samen met de Universiteit Twente

ingediende NWO-aanvraag betreffende ICT en sociale uitsluiting. Doel van het ingediende project is inzicht te krijgen in de samenhang tussen ICT-toegang en sociale uitsluiting, alsmede en het aandragen van beleidsinstrumenten om belemmeringen van de toegang weg te nemen.

Nederland en Vlaanderen

In 2004 vindt een vergelijkende studie plaats naar cultuurverschillen tussen Nederland en Vlaanderen. Uit eerder onderzoek bleek dat Vlamingen een grotere culturele interesse aan de dag leggen dan Nederlanders, en dat de Vlaamse jongeren daarin voorop lopen, terwijl de culturele belangstelling van de Nederlandse jeugd juist achterblijft. Samen met Vlaamse onderzoekers wordt in een vergelijking van het culturele bestel in engere zin en van cultuurverschillen in bredere zin (inclusief (vrije)tijds-, sport-, en eetcultuur) naar een verklaring voor genoemde verschillen gezocht.

Leefstijlen

Het SCP gaat zich beraden op de waarde van onderscheiding van de bevolking in sociale en culturele milieus, waardesegmenten en leefstijlen, hier verder samenvattend aangeduid met het laatste begrip. Naast TMC zullen hierin de onderzoeksgroepen E&M, P&B, WLV en Zorg participeren. In de publieke discussies en ook in beleidsdocumenten wordt regelmatig verondersteld dat de traditionele sociaal-demografische kenmerken aan verklaringskracht hebben ingeboet en leefstijlkenmerken een alternatief zijn. Vooralsnog ontbreekt het dergelijke claims evenwel aan steun van overtuigend en algemeen toegankelijk onderzoek. Bovendien is het bij de naar voren gebrachte leefstijlkenmerken vaak onduidelijk of en in hoeverre zij gelden als een samenvattende beschrijving van verschillen tussen mensen dan wel als een verklaring voor die verschillen. Ook is het de vraag hoe generaliseerbaar de domeinspecifieke leefstijltyperingen zijn, en hoe domeinrelevant de algemene typeringen.

In het project staan de volgende vragen centraal: a) neemt de verklaringskracht van de 'oude' variabelen (welke worden trouwens precies bedoeld?) inderdaad steeds verder af; b) worden leefstijlkenmerken (welke worden precies als zodanig betiteld?) inderdaad (steeds) belangrijker; c) wat zijn potenties en beperkingen van domeinspecifieke en domeinoverstijgende typologieën; en d) zijn leefstijltypologieën verklaarend of schuilt hun kracht in de aansprekende wijze van beschrijven?

Om deze vragen te beantwoorden gaan medewerkers van verschillende onderzoeksgroepen per domein, onder meer vrijetijdsbesteding, gezondheid, wonen en politiek, beschikbare segmentaties en typologieën inventariseren en analyseren of in hoeverre sprake is van de veronderstelde verminderde verklaringskracht van sociaaldemografische kenmerken. Eerst per domein, en later domeinoverstijgend, wordt verkend of c.q. in hoeverre met de introductie van leefstijlkenmerken wetenschappelijke winst te behalen is. Tot slot wordt bezien of zich gemeenschappelijke dimensies aftekenen in de diverse domeinspecifieke onderscheidingen en binnen de beschikbare algemene leefstijltypologieën van onder andere Nipo, Motivacion

en Trendbox. Deze analyses moeten uitmonden in concluderende uitspraken over de waarde van leefstijltypologieën voor de beschrijving en verklaring van sociale en culturele verschijnselen (en het alternatief van beter gekozen sociaal-demografische kenmerken), over de voor- en nadelen van domeinspecifieke en domeinoverstijgende typologieën, en over de wenselijkheid van verdere activiteiten van het SCP op het terrein van leefstijlen.

Doorlopende projecten

Het culturele draagvlak: mediaraapport

In die reeks verschijnt in de lente van 2004 een studie naar veranderend media-gebruik, waarin wordt geschetst welk gebruik men maakt van het sinds begin jaren negentig met de commerciële tv en het internet sterk gegroeide media-aanbod. Na beschrijving van het gebruik per medium komt de vraag aan de orde of men multimediaal consumeert, of dat men zich op enkele media concentreert.

Voltooide projecten

TMC

De onderzoeksgroep heeft de *Rapportage Sport 2003* en *Jaarboek ICT en samenleving* geproduceerd en meegewerkt aan *Sociaal en Cultureel Rapport 2002*, *De sociale staat van Nederland 2003*, *Rapportage jeugd* en *Zekere banden* (SCP-publicatie 2002/5).

Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het werkprogramma 2002-2003).

- 1 *De meerkeuzemaatschappij. Facetten van de temporele organisatie van verplichtingen en voorzieningen.* Koen Breedveld, Andries van den Broek. SCP-publicatie 2003/8.
- 2 *Ruimte voor tijd.* Projectbureau Dagindeling (ministerie van SZW)
- 10 *ICT-monitor.* Dit project heeft geleid tot een gezamenlijk CBS-SCP-persbericht en rapportage in *Jaarboek ICT en Samenleving* (zie 14).
- 12 *Van huis uit digitaal: verwerving van digitale vaardigheden tussen thuismilieu en school.* Jos de Haan, Frank Huysmans, Jan Steyaert. SCP-publicatie 2002/2.
- 13 *E-cultuur; een empirische verkenning.* Jos de Haan, Frank Huysmans. SCP-publicatie 2002/8.
- 14 *ICT en samenleving; Jaarboek 2003.* Jos de Haan (red.), Jan Steyaert (red.). Speciale uitgave 19.

17 Boek en markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs. Marja Appelman, Andries van den Broek. SCP-publicatie 2002/4.

21 Kijken naar gevaren. Over maatschappelijke percepties van externe veiligheid. Frank Huysmans, Anja Steenbekkers. Speciale uitgave 17.

22 De veeleisende samenleving. Psychische vermoeidheid in een veranderde sociaal-culturele context. Koen Breedveld, Andries van den Broek. Speciale uitgave 15.

23 Cultuur op het web. Het informatieaanbod op websites van musea en theaters. Jolijn Broekhuizen, Frank Huysmans. Werkdocument 84.

24 Tijdverschijnselen. Impressies van de vrije tijd. Jos de Haan, Andries van den Broek, Frank Huysmans, Koen Breedveld. Speciale uitgave 21.

De projecten 'Cultuurdeelname in Europees perspectief' (16), 'Context van cultuur' (18) en 'Structuur van het cultuuraanbod' (19) en 'De risicosamenleving' (20) worden niet meer als zelfstandig project gestart.

10 Wonen, leefbaarheid en veiligheid

Centraal object van onderzoek voor wlv is de interactie tussen de mens en zijn leefomgeving. Daarbij wordt onder het begrip leefomgeving zowel de directe woonomgeving als het publieke domein verstaan. Concreet gaat het dan om: de woonsituatie (huis, wijk, buurt), de kwaliteit ervan (leefbaarheid, veiligheid en criminaliteit, sociale status, sociale cohesie), het verplaatsingsgedrag (verhuisgedrag, mobiliteit) en sociale veiligheid (uitgaansgedrag, slachtofferschap). Bij de vaststelling en waardering van de kwaliteit van de leefomgeving zijn een objectieve en een subjectieve component te onderscheiden.

De interactie tussen de mens en zijn leefomgeving wordt bestudeerd vanuit twee invalshoeken: keuzevrijheid en modernisering. Uitgaande van het feit dat steeds meer mensen steeds meer vrijheid hebben om keuzes te maken wordt in het onderzoek van de groep aandacht besteed aan de vraag welke keuzes mensen maken, welke factoren en motieven daaraan ten grondslag liggen alsmede welke structurele en culturele condities op dat keuzeproces invloed hebben. Het overheidsbeleid wordt daar in elk geval toe gerekend.

De term modernisering wordt gebruikt om transformaties in de maatschappij te onderzoeken alsmede de sociale en culturele gevolgen ervan: welke sociale en culturele veranderingen doen zich voor, welke sociale groepen profiteren daarvan en welke ondervinden er hinder/nadeel van (zie ook § 2)? Vanuit deze twee invalshoeken worden onderzoeksvragen geformuleerd over migratie, mobiliteit, wonen, de leefomgeving en de criminaliteit en veiligheid, zowel in het publieke als private domein.

Het overheidsbeleid neemt een belangrijke plaats in vanwege de invloed op de leefomgeving. In dat verband roept de politieke accentuering van de eigen verantwoordelijkheid de vraag op waar de grens ligt tussen eigen en collectieve verantwoordelijkheid. Bij de inrichting van de leefomgeving speelt dit onderscheid een belangrijke rol.

De onderzoeksgroep levert bijdragen aan het SCR en de SSN, alsmede aan enkele rapportages over bevolkingscategorieën.

De onderzoeksgroep is als volgt samengesteld :

- dr. V. (Vic) Veldheer (hoofd 1 fte)
- drs. L. (Lucas) Harms (mobiliteit 1)
- drs. F.A. (Frans) Knol (leefbaarheid 1)
- dr. J. (Jeanet) Kullberg (wonen 0.8)
- drs. C.J. (Cora) Maas-de Waal (justitie en politie 0.8)
- drs. A. (Anja) Steenbekkers (leefbaarheid platteland 0.8)
- dr. K. (Karin) Wittebrood (criminaliteit en veiligheid 1)

Nieuwe projecten

Vrije tijd en mobiliteit

In vervolg op het rapport *Mobiel in de tijd* wordt onderzoek verricht naar de omvang en reikwijdte van de vrije-tijds mobiliteit. Steeds meer mensen zijn in hun vrije tijd steeds vaker en verder onderweg. De gevolgen van deze intensivering, democratisering en schaalvergroting van de vrijetijdsbesteding op de omvang en reikwijdte van de mobiliteit worden nader in kaart gebracht. Ook zal getracht worden de hieraan verbonden maatschappelijke kosten en baten te schatten.

Het onderzoek dient als promotieonderzoek. Een precieze tijdsplanning is nog niet aanwezig.

Kwaliteit van de leefomgeving

In het vorige werkprogramma stond een project 'indicatoren van leefbaarheid'. Dat heeft geleid tot de ontwikkeling van een zogenoemde leefbaarheidsmaat waarvan de eerste resultaten zijn gepubliceerd in de SSN 2003. In het komende werkprogramma zal die maat verder worden ontwikkeld teneinde vast te stellen welke criteria moeten worden gebruikt om de kwaliteit van de leefomgeving aan te duiden. Daarbij zal ook worden onderzocht in hoeverre de objectief vastgestelde kwaliteit van de leefomgeving overeenkomt met het oordeel van de bewoners.

Gezien hun expertise met het leefomgevingsmodel en het daaraan gekoppelde Kennisbestand Leefbaarheid (KBL) zijn oriënterende gesprekken gevoerd met TNO Intro over mogelijkheden tot samenwerking. Deze zullen verder worden onderzocht. Ook met het RIVM vindt overleg plaats over mogelijke samenwerking naar aanleiding van zijn onderzoek naar de kwaliteit van de leefomgeving.

Woonwensen

Het SCP is voornemens een opzet te maken voor een onderzoek naar de woonwensen van de Nederlandse bevolking. Dit voorstel vervangt het oorspronkelijke idee om alleen naar de woonwensen van de lagere inkomensgroepen te kijken. Mede gezien de groeiende populariteit in woningland om met leefstijlen te gaan werken als toewijzingsgrond voor woningen, en trends als het vrije wonen, landelijk wonen, nieuwe dorpen en dergelijke wordt het onderzoek verbreed naar alle bevolkingsgroepen (zie Werkprogramma 2002-2003, L&W project 3 en § 9 project leefstijlen).

Grotestedenbeleid

Het kenniscentrum Grotestedenbeleid (KCGS) is begonnen aan de uitvoering van zijn onderzoeksprogramma Stip. In het voorjaar van 2004 zullen vraagstellingen worden ontwikkeld voor een zestal thema's; vervolgens zullen onderzoeksinstituten worden uitgenodigd daarop voorstellen in te dienen. Het KCGS heeft laten blijken het op prijs te stellen dat het SCP hieraan meedoet. Het bureau is daartoe bereid en zal aan de hand van de definitieve vraagstellingen nagaan welke thema's het meeste aansluiten bij zijn kennis en expertise. In beginsel is daarvan bij 3 van de 6 thema's sprake, nl.

'De sociale liftfunctie van de grote stad', 'De verhouding tussen het fysieke en het sociale' alsmede 'De stad en sociale veiligheid'.

Sociale staat van het platteland

Op verzoek van en in samenwerking met het ministerie van LNV wordt een voorstel ontwikkeld voor een onderzoek naar de sociale staat van het platteland. Het streven is om op 1 februari 2004 een concept-voorstel gereed te hebben. Dit project wordt een herziene versie van hetgeen in het vorige werkprogramma was voorzien (zie Werkprogramma 2002-2003, L&W project 6).

Daarnaast stelt het LEI een zogenoemde Monitor Landbouw, Milieu, Natuur en Economie op, waarin een aantal ontwikkelingen rond landbouw en water, nutriënten, gewasbescherming, energie en broeikasgassen, agrarisch natuur en landschapsbeheer, biologische landbouw en natuurbeleid worden beschreven. In de volgende aflevering wil het LEI ook meer sociale en culturele aspecten een plaats geven en zoekt daartoe samenwerking met het SCP.

Doorlopende projecten

Verhuisbeweging en mobiliteit

In de afgelopen decennia zijn de verhuismotieven van mensen steeds minder eenduidig geworden en zijn verhuisbewegingen steeds lastiger te duiden. Er is een onderzoeksvorstel ontwikkeld om het verhuisgedrag van mensen over de afgelopen twintig jaar in beeld te krijgen. Centraal staat de vraag welke motieven mensen hebben om te verhuizen en welke factoren van invloed zijn op de verhuisbeweging. Zo is de afstand waarover mensen verhuizen gegroeid en een vraag is dan welke factoren daaraan ten grondslag liggen. Is de bereidheid om meer te reizen tussen werk en woning toegenomen? Is er een verband tussen verhuismotief en verhuisafstand bijvoorbeeld? Welke rol spelen de werkplek, de woning en de woonomgeving, alsmede de persoonskenmerken in de verhuisbeweging? (Zie Werkprogramma 2002-2003, L&W project 3.)

Slachtofferschap

Veiligheid en criminaliteit staan hoog op de politieke agenda. In dat verband groeit de aandacht voor slachtoffers van criminaliteit. Hoewel er veel informatie beschikbaar is over slachtoffers, ontbreekt systematisch inzicht in hun leefsituatie. Om die redenen wordt hiernaar onderzoek gedaan op basis van bestaande data.

In de eerste plaats wordt de omvang van slachtofferschap, de achtergronden ervan en het relevante overheidsbeleid in beeld gebracht. Centraal staat de leefsituatie van (potentiële) slachtoffers: angsten, ervaringen en gevolgen alsmede de politieke en justitiële reactie. Daarnaast richt dit project zich op de publieke en particuliere voorzieningen waarvan slachtoffers gebruik kunnen maken. Hier wordt de aard en het bereik van de voorzieningen onderzocht, alsmede de ervaringen en wensen

van slachtoffers. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen voorzieningen die speciaal zijn opgericht voor slachtoffers van criminaliteit en meer algemene voorzieningen die niet alleen slachtoffers helpen. Samenwerking met het WODC ligt in het verschiep. De afronding is gepland voor begin 2005 (zie Werkprogramma 2002-2003, P&B, project 18).

Woonsituatie ouderen

In opdracht van het ministerie van VROM is een kortlopend onderzoek gestart naar de woonsituatie en -wensen van ouderen en mensen met lichamelijke beperkingen. De woonsituatie en -wensen zullen worden gerelateerd aan factoren als acute of geanticipeerde hulpbehoefte, financiële omstandigheden (inkomen, vermogen en woonkosten), alsmede sociale en culturele kenmerken. De gegevens zijn afkomstig van het WBO 2002. De analyse worden uitgevoerd naar landsdeel, woonmilieu en nabijheid van voorzieningen. Dit onderzoek dat niet in het Werkprogramma 2002-2003 was voorzien, wordt in februari 2004 afgesloten. Het dient tevens als voorstudie voor het eerder genoemde onderzoek naar de woonwensen van alle Nederlanders.

Sociale veiligheid

In opdracht van de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling is per 1 oktober een inventariserend onderzoek gestart naar sociale veiligheid. Twee vragen worden beantwoord: welke beleidsmaatregelen neemt de overheid om de sociale veiligheid van burgers te bevorderen? Wat is bekend over de effectiviteit van deze beleidsmaatregelen?

Het onderzoek loopt van 1 oktober 2003 tot 1 april 2004. Dit onderzoek was niet voorzien in het Werkprogramma 2002-2003.

Publiek vertrouwen in de rechtspraak

In opdracht van de Raad voor de Rechtspraak verricht het Sociaal en Cultureel Planbureau een verkennende studie naar het vertrouwen van burgers in de rechtspraak. Aanleiding voor de opdracht was de geringe kennis over dat vertrouwen.

Het doel van de studie is inzicht te verkrijgen in wat in nationaal en internationaal onderzoek wordt verstaan onder 'vertrouwen' in de rechtspraak en in justitie in het algemeen, alsmede op welke wijze 'vertrouwen' wordt gemeten. Getracht wordt ook de ontwikkeling in dat vertrouwen en factoren die daarop van invloed zijn in beeld te brengen. Met het onderzoek moet inzicht worden verkregen in de kwaliteit van bestaande monitoren waarin het vertrouwen in de rechtspraak wordt gemeten. Dit tegen de achtergrond van de vraag van de Raad naar de wenselijkheid van een dergelijke monitor.

Deze studie was niet voorzien in het werkprogramma. Publicatie geschiedt begin 2004.

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep Wonen, leefbaarheid en veiligheid is in de loop van de afgelopen werkprogrammaperiode opnieuw geformeerd uit de bestaande onderzoeksgroep Leefomgeving en wonen en delen van de onderzoeksgroep Participatie en bestuur. De onderzoeksgroep is eerst in de loop van 2003 op formatieve sterkte gekomen. Zij heeft bijdragen geleverd aan het Sociaal en Cultureel Rapport 2002, *De sociale staat van Nederland 2003*, *Rapportage jeugd*, *De Armoedemonitor*, *Kijken naar gevaren*, *Zekere banden* en *Beter voor de dag*. Daarnaast is deelgenomen aan de Duurzaamheidsverkenning van het RIVM, de WLO-scenariostudie en aan *Investeren in kennis: een maatschappelijk-economische beoordeling van de Bsik-projecten* (CPB-publicatie).

Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het werkprogramma 2002-2003):

2 *Mobiel in de tijd. Op weg naar een auto-afhankelijke maatschappij, 1975-2000*. Lucas Harms. Onderzoeksrapport 2003/14.

15 *Integrale veiligheidsrapportage 2002*, hoofdstuk 2.

11 Zorg

De onderzoeksgroep Zorg heeft in de afgelopen jaren een paar onderzoeklijnen ontwikkeld die passen bij de missie van het SCP en aansluiten op de beschikbare expertise.

De eerste lijn betreft de sociale en culturele determinanten van gezondheid en zorg. Het onderzoek spitst zich toe op de culturele aspecten van gezondheid en medische consumptie en op de verklaring van langdurige gezondheidsproblemen en de wijze waarop burgers omgaan met deze problemen, al dan niet gebruik makend van formele en informele zorgvoorzieningen.

Een tweede lijn is de reeks verkenningen naar het gebruik en het aanbod van zorgvoorzieningen en naar het terzake gevoerde overheidsbeleid. Gestreefd wordt naar verklaringsmodellen die niet alleen inzicht bieden in de sociale mechanismen van zorggebruik, maar ook als bouwstenen kunnen dienen voor de zorgramingen die samen met de onderzoeksgroep Quartaire sector worden ontwikkeld. Op basis hiervan kan informatie worden geleverd aan de inhoudelijke discussie over de stelselherziening.

Een derde lijn is een verbijzondering van de eerste. Deze betreft de zorg voor mensen met beperkingen (chronisch zieken en gehandicapten). Het begrip zorg wordt hier breed gedefinieerd en omvat ook welzijnsvoorzieningen en wonen. De in dit kader uitgevoerde onderzoeken vormen de kern van de *Rapportage ouderen* en *Rapportage gehandicapten* (§ 3). Uiteraard levert de onderzoeksgroep ook haar aandeel in het SCR en de SSN.

De onderzoeksgroep Zorg bestaat uit de volgende medewerkers:

- drs. J.M. (Joost) Timmermans (hoofd 1 fte.)
- dr. A.H. (Alice) de Boer (zorg 0,8)
- dr. C. (Crétien) van Campen (ramingen en gezondheid 1)
- drs. J.C. (Josette) Hessing-Wagner (zorg 0,4)
- dr. M.M.Y.(Mirjam) de Klerk (rapporteur ouderen en gehandicapten 0,8)
- dr. S. (Sjoerd) Kooiker (sociale en culturele determinanten 0,6)
- dr. R. (Roelof) Schellingerhout (minderheden 0,8)
- drs. I.K. (Irma) Schoemaker-Salkinoja (mensen met beperkingen 0,6)

Nieuwe projecten

Stelselwijziging zorg

In het regeerakkoord staat de wijziging van het stelsel van ziektekostenverzekeringen voor 2006 aangekondigd. Het SCP is voornemens een aantal cruciale veronderstellingen en beoogde effecten van deze stelselwijzigingen nader te onderzoeken. Het bureau concentreert zich daarbij op de het perspectief van de cliënt /patiënt, op

de consumptiemarkt voor ouderen- en gehandicaptenzorg en op de werking van de AWBZ. Over deze onderwerpen heeft het bureau expertise opgebouwd.

De AWBZ wordt vooralsnog buiten de stelselherziening gehouden met dien verstande dat wel enige marktconforme elementen worden geïntroduceerd, AWBZ-gefinancierde cure-voorzieningen (zoals psychiatrische hulp en revalidatie) worden overgeheveld naar de ziektekostenverzekering en andere verstrekkingen worden geschrapt c.q. overgeheveld naar de in te dienen Wet maatschappelijke zorg. In deze lokale dienstenwet zullen daarnaast de Wet voorzieningen gehandicapten en zorggerelateerde elementen van de Welzijnswet worden geïntegreerd. Vermoedelijk zullen ook voorzieningen op het terrein van de dagbesteding en arbeidsreïntegratie voor mensen met beperkingen eronder worden gebracht. Deze voornemens hebben ingrijpende consequenties voor mensen met beperkingen. Het onderzoek van het SCP is gericht op enkele cruciale veronderstellingen die aan de modernisering van de AWBZ c.a. ten grondslag liggen en op de uitwerking van enkele maatregelen die reeds in werking zijn getreden. De onderzoeksgroepen P&B, QS en Zorg voeren gezamenlijk projecten uit die relevant zijn voor een (ex-ante) evaluatie van deze voorstellen. Daarbij gaat het om empirisch onderzoek naar de ontwikkelingen in de zorgverlening en naar de veronderstellingen die aan de stelselherziening ten grondslag liggen, en om ramingen van de vraag naar en het gebruik van zorgvoorzieningen onder de gewijzigde condities.

De rol van de patiënt

De zorg van de toekomst zal volgens plan gestuurd worden door de vraag. Dat brengt een andere, veel sterkere rol van de patiënt of cliënt met zich mee. Vraaggestuurde zorg betekent immers dat de vrager naar zorg bepaalt hoeveel gezondheidszorg van welke aard hij of zij consumeert. De vraag is in hoeverre de huidige patiënt daartoe is toegerust. Vaak wordt gesproken over de mondige patiënt van tegenwoordig die beter is geïnformeerd en in toenemende mate zijn of haar wil oplegt aan hulpverleners. Bewijzen voor het bestaan van zo'n moderne patiënt blijven evenwel steken in de casuïstiek. In werkelijkheid is er nog steeds een groot kennisverschil tussen patiënt en arts en is ook de kwetsbaarheid die ziekte met zich meebrengt een rem op de mondigheid. Wel moet gezegd worden dat patiëntenorganisaties aan de versterking van de positie van de patiënt op een collectief niveau hebben bijgedragen.

Juist vanwege de verschuiving van het primaat van de aanbodsturing naar sturing door de vraag is een onderzoek naar de positie van de patiënt ten opzichte van de hulpverlener van belang. Dat onderzoek zal in de tweede helft van 2004 worden gestart en medio 2005 zijn afgerond.

Positionering AWBZ

Op termijn wordt de vraag naar de relatie tussen (afgeslankte) AWBZ en ziektekostenverzekering opnieuw gesteld. In verband daarmee voert het CPB een vooronderzoek naar de positie van de AWBZ, in het bijzonder op de verzekeringsmarkt. Dit vooronderzoek, dat eind 2003 wordt afgesloten, zal waarschijnlijk worden gevolgd

door een hoofdonderzoek met dezelfde vraagstelling. Het SCP heeft zich bereid verklaard hieraan bij te dragen.

Geen zorg

Met het AVO 2003 komen gegevens beschikbaar over de behoefte aan hulp, de potentiële en manifeste vraag ernaar en het gebruik ervan. Deze gegevens kunnen worden gebruikt voor een verfijning van de verklaringsmodellen, maar ook voor een afzonderlijk onderzoek naar het niet-gebruik van voorzieningen met als onderzoeksvraag: wie zijn de ouderen/mensen met beperkingen die objectief gezien wel hulp nodig hebben (lichamelijke beperkingen hebben), maar daarom niet vragen? In eerder SCP-onderzoek (Vraagverkenning wonen en zorg) is opgemerkt dat het om een grote groep gaat, maar er kon niet vastgesteld worden of deze mensen zelf vonden dat zij hulp nodig hadden en of zij geprobeerd hadden die te verwerven. Dit onderzoek zal eind 2004 zijn voltooid.

Sociale netwerken

Het SCP heeft recent enkele publicaties uitgebracht over de informele hulp en wat het verlenen van zulke hulp zoal met zich brengt. Een noodzakelijke tekortkoming van de onderzoeken die daarvoor gebruikt zijn, is dat wel informatie werd verzameld over hulpbehoevende en belangrijkste mantelzorgers, maar dat niet het hele netwerk in kaart kon worden gebracht. Toch blijken de omvang en de samenstelling van netwerken, naast de kwaliteit van relaties daarbinnen, bepalende factoren voor het uitwisselen van hulp.

In 2004 komen gegevens van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) van het NIDI beschikbaar. Deze studie bevat wél zeer uitgebreide netwerkgegevens. Met behulp ervan is de relatie tussen netwerkenmerken en het krijgen van informele hulp in kaart te brengen. Daardoor wordt het ook mogelijk om een schatting te maken van het toekomstig aanbod aan informele hulp. Dit vervolg op de SCP-onderzoeken naar zorgverlof en knelpunten in de mantelzorg zal eind 2005 zijn afgerond.

Gezondheidsgedrag van burgers

In de Nota preventie die in 2003 naar de Tweede Kamer is gestuurd, staat op p. 47 vermeld dat het SCP zal worden gevraagd over het volgende te adviseren: 'Om meer zicht te krijgen op effectieve vormen van preventie, de levensfasen waarin mensen open staan voor gezond gedrag en de rol van de overheid bij preventie vraagt het kabinet het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) vanuit een sociologische invalshoek kansen en (on)mogelijkheden voor preventie aan te geven. Bovendien vraagt het kabinet het SCP om gezondheid en gezondheidsgedrag expliciet mee te nemen in het levenslooponderzoek.'

In 2004 zal over het eerste onderdeel worden geadviseerd. De tweede vraag kan moeilijker worden beantwoord, omdat het SCP geen uitgebreid empirisch onderzoek naar levensloop heeft voorzien. Er wordt nog met het departement van vws overlegd over de precieze vraagstelling.

Doorlopende projecten

Internationale vergelijking geneesmiddelen

Het SCP heeft in het recente verleden enkele publicaties over het gebruik van geneesmiddelen uitgebracht en aan enkele van anderen bijgedragen. Vermeldenswaard is de vergelijkende studie naar beleid en houding ten opzichte van geneesmiddelen en de consumptie ervan in een aantal Europese landen. Dit onderwerp wordt verder uitgediept door deelname van het SCP aan het European Social Survey (ESS). Samen met onderzoekers uit Denemarken, Groot-Brittannië en Polen is in 2003 een korte vragenlijst ontwikkeld. Wanneer de data beschikbaar komen, zullen deze eveneens gezamenlijk worden geanalyseerd.

De resultaten worden, samen met de uitkomsten van het thans lopende project, gebundeld in een wetenschappelijk rapport. De data van het ESS komen in het najaar van 2004 beschikbaar, het rapport zal medio 2005 zijn afgerond.

Kwaliteit van leven/ kwaliteit van zorg

Onderzoek naar de kwaliteit van het leven van zorgafhankelijke personen heeft zich de afgelopen decennia gericht op de aan gezondheid gerelateerde kwaliteit van leven, dat wil zeggen: die levensdomeinen of aspecten die direct beïnvloed worden door gezondheidsproblemen. In de praktijk is de begripsvorming verengd tot het lichamelijk en psychosociaal functioneren van individuen. De suggestie wordt daardoor gewekt dat wie gezond is ook kwaliteit van leven bezit. Zorgafhankelijke personen zouden dan bijna per definitie een lage kwaliteit van leven hebben. Empirisch (kwalitatief en kwantitatief) onderzoek weerlegt deze vooronderstelling. Vandaar dat een project is gestart dat antwoord beoogt te geven op de volgende vragen: welke sociaal-culturele determinanten dragen naast gezondheid bij aan de ervaren kwaliteit van leven (of het welbevinden) van zorgafhankelijke personen; hoe verhoudt zich de 'objectieve' leefsituatie zich tot de ervaren kwaliteit van leven van zorgafhankelijke personen? Daarbij wordt samengewerkt met de onderzoeksgroep TMC.

Het onderwerp is aangepakt in het kader van de SSN 2003. Het plan is om in 2005 een hoofdonderzoek uit te voeren. Die planning houdt verband met de specifieke dataverzameling die voor het project nodig is (zie Werkprogramma 2002-2003, project 4).

Afgesloten projecten uit het Werkprogramma 2002-2003

De onderzoeksgroep produceerde de *Rapportage gehandicapten 2002* en heeft bijdragen geleverd aan *Sociaal en Cultureel Rapport 2002*, *De sociale staat van Nederland 2003* en *Zekere banden* (SCP-publicatie 2002/5).

Voorts zijn de volgende projecten afgesloten (het nummer verwijst naar het projectnummer in het Werkprogramma 2002-2003):

- 3 *European and their Medicines. A cultural approach to the utilization of Pharmaceuticals*. S. Kooiker en Lianne van der Wijst. Den Haag/Dongen: SCP/GfK 2003.

- 6 *Vragen om hulp. Vraagmodel verpleging en verzorging.* Crétien van Campen, Edwin van Gameren. Onderzoeksrapport 2003/6.
- 7 *Mantelzorg. Over de hulp van en aan mantelzorgers.* J.M. Timmermans (red.). SCP-publicatie 2003/1.

Niet in werkprogramma opgenomen

Advies enkelvoudige huishoudelijke hulp. J.M. Timmermans. Speciale uitgave 2003.

In het vorige werkprogramma werd een *Verklaringsmodel mensen met beperkingen* aangekondigd. Tijdens de uitvoering ervan is besloten het model vooralsnog te beperken tot de AWBZ-gefinancierde verpleging en verzorging; vandaar de naamswijziging.

In 2003 werd van een onderdeel van dit project verslag gedaan in het onderzoeksrapport *Vragen om hulp*. Mede in dat kader zijn drie adviezen aan het ministerie van vws uitgebracht (waarvan één in samenwerking met het RIVM). Twee ervan verschenen begin 2004 in druk (Werkprogramma 2002-2003, Zorg-project 6).

12 Informatievoorziening

De afdeling Informatievoorziening & Automatisering (I&A) is een ondersteunende afdeling die verantwoordelijk is voor de automatisering, informatievoorziening en statistische advisering binnen het SCP.

De taken op het gebied van de *automatisering* betreffen het beschikbaar stellen en onderhouden van een netwerk, apparatuur, programmatuur en procedures. Tevens zorgt de afdeling voor voorzieningen op het terrein van bedrijfsvoering en kantoor-automatisering, en voor de communicatie via e-mail, internet, website en intranet. De beveiliging (tegen spam, virus en hackers) speelt hierbij een steeds belangrijkere rol. De gebruikersondersteuning vindt plaats via een roulerende helpdesk.

Ten behoeve van de beschikbaarheid en kwaliteit van *data* heeft I&A een centrale, coördinerende functie bij de acquisitie van data, uitbesteding van veldwerk, weging en controle van bestanden, de vraagstelling in enquêtes en de kwaliteit van surveys en databestanden in het algemeen. Hierbij geldt dat het SCP zo veel mogelijk gebruik maakt van reeds verzamelde gegevens van derden, en waar nuttig en mogelijk samenwerkt met anderen bij het verzamelen van data, of aansluit op de activiteiten van derden.

Daarnaast houdt I&A zich bezig met statistische advisering en de zorg voor statistische analyseprogrammatuur, en met onderzoek naar de kwaliteit van dataverzameling en databestanden. Dit onderzoek is gericht op het bepalen van de bruikbaarheid en de kwaliteit van reeds verzamelde gegevens, maar vooral op het ontwikkelen van strategieën voor beter en efficiënter veldwerk in de toekomst.

De afdeling levert een bijdrage aan het kwaliteitsbeleid van het bureau, door het vastleggen en onderhouden van meta-informatie over bestanden en surveys, en door het consolideren van afgesloten onderzoeksprojecten.

Ten slotte onderhoudt de afdeling contacten met onderzoeksorganisaties in binnen- en buitenland. Ook is het hoofd van de afdeling actief in CEIES. Deze organisatie brengt gebruikers en producenten van Europese statistieken bij elkaar en stelt hen in staat om kennis te nemen van nieuwe ontwikkelingen bij de productie en het gebruik van (Europese) statistieken.

De afdeling bestaat uit de volgende personen:

- Drs. I.A.L. (Ineke) Stoop (hoofd, 1 fte)
- Ir. L. (Leen) Both (Coördinator Automatisering, 1)
- Ing. E. (Erminio) Ballerini (Systeembeheer, 1)
- T. (Thomas) van Putten (Webtechnoloog, 0,8)
- F.D.E. (Dono) Niggebrugge (Coördinator Informatievoorziening, 1)
- Ir. P. (Patty) Adelaar (Wetenschappelijk medewerker informatievoorziening, 0,6)
- Drs. J. (Jeroen) Boelhouwer (Wetenschappelijk medewerker informatievoorziening, 0,8)

- Dr. J. (Jurjen) Iedema (Wetenschappelijk medewerker informatievoorziening, 0,8)
- Drs. J.W.S. (Joost) Kappelhof (Wetenschappelijk medewerker informatievoorziening, 0,8)
- Ir. J.S. (Jan) Spit (Wetenschappelijk medewerker Datamanagement, 1 fte)

Aanschaf data

Het SCP verkrijgt de statistieken, micro(enquête)bestanden en databases uit verschillende bronnen. De verscheidenheid aan bronnen is de afgelopen jaren toegenomen. De registraties verbeteren en worden toegankelijker voor onderzoekers. Onderzoeksinstituten zijn eerder bereid hun data (tegen een kostenvergoeding) te delen. Daarnaast neemt het aandeel van kwalitatief onderzoeksmateriaal toe. Deze informatie wordt verkregen via documentenanalyse, (gestructureerde) interviews en groeps gesprekken.

CBS

Zoals uit het overzicht (bijlage 2) blijkt, is er een grote verscheidenheid van instanties, waarvan het SCP al dan niet tegen betaling data betreft. Het CBS is echter de belangrijkste leverancier van kwantitatieve microdata, maar uiteraard ook van sociale statistieken, die via statline of op andere wijze beschikbaar komen. De bezuinigingen op het CBS treffen het SCP dan ook hard. In het bijzonder is het SCP gedupeerd door het voornemen om POLS te stoppen, inclusief het sinds 1977 lopende onderzoek voor de leefsituatie-index (SLI), dat om de paar jaar wordt uitgevoerd. Wanneer de voornemens onverkort worden uitgevoerd, kan over de sociale en culturele aspecten van het bestaan die niet worden gedekt door registraties en administraties, steeds minder informatie kan worden verwacht van het CBS. De mogelijkheid om deze data via het bestaande onderzoek van het SCP te verwerven zijn beperkt, niet alleen om financiële redenen, maar vooral ook omdat de bestaande surveys reeds overbelast zijn met vraagstellingen.

Er is daarnaast evenwel ook een veelbelovende ontwikkeling. Het CBS werkt al jaren aan het Sociaal Statistisch Bestand (SSB), waarin gegevens uit registraties en de bevolkingsadministratie worden gekoppeld tot een geïntegreerd databestand. Het SSB is in de operationele fase gekomen. Hierdoor komen allerlei gegevens over de Nederlandse bevolking op een doelmatige manier algemeen beschikbaar. Het bureau verwacht niet alleen gebruik te kunnen maken van deze rijke databron, maar hoopt ook dat het SSB kan dienen als een verrijkt steekproefkader. Hoewel op deze manier zeker doelmatiger kan worden gewerkt en de kwaliteit van surveys kan worden verbeterd, biedt het SSB in principe geen compensatie voor het zo goed als volledig wegvallen van de CBS-surveys.

SCP-onderzoek

In aanvulling op wat via CBS en andere instanties kan worden verkregen, entameert het bureau zelf enquête-onderzoek. In 2004 en 2005 zullen naar verwachting ongeveer twintig grote en kleine bevolkingsonderzoeken onder regie van het SCP worden

gehouden. Voorts participeert het bureau in diverse nationale en internationale data-verzamelingen.

Enkele landelijke representatieve bevolkingsonderzoeken vormen de kern van de dataverzameling van het SCP, namelijk Culturele veranderingen (1 x per 2 jaar), het Leefsituatieonderzoek (1 x per 2 jaar) en het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (1 x per 4 jaar). In aanvulling hierop doet het bureau met financiële steun van departementen periodiek onderzoek onder diverse bevolkingsgroepen die specifieke beleidsaandacht krijgen. Ook de modelontwikkeling ten behoeve van de quartaire sector genereert een grote vraag naar soms zeer gedetailleerde data.

Ten slotte is er ad-hoc onderzoek, dat wordt opgezet om specifieke beleidsvragen te beantwoorden. Om deze redenen is het aandeel van mede door departementen gefinancierde enquêtes in de afgelopen jaren groter geworden.

Herziening informatiebeleid

Terwijl de informatiebehoefte toeneemt, stijgen om allerlei exogene redenen de kosten van het onderzoek en wordt de belangrijkste leverancier van data met bovenproportionele bezuinigingen geconfronteerd. Om op langere termijn desalniettemin te kunnen voorzien in de vraag naar data is een herziening van het informatiebeleid noodzakelijk. In de komende jaren zullen – waar mogelijk in samenspraak met CBS en andere partners – verschillende acties worden ondernomen, namelijk doorlichting van het lopende onderzoek met het oog op een efficiënte en intern consistente dataverzameling; het beter benutten van beschikbare registratiegegevens (vooral via het SSB) en van (elders) bestaande bestanden; de ontwikkeling van verschillende (kostenbesparende) methoden van dataverzameling; experimenteren met andere typen onderzoek; en onderzoek naar de kwaliteit en representativiteit van data.

Culturele veranderingen

Ter voorbereiding van een Europese aanbesteding worden op het terrein van waarden, normen en opinies de informatiebehoeften en de bestaande databronnen systematisch in kaart gebracht en vergeleken. Hierin zijn betrokken de onderzoeken: Culturele veranderingen in Nederland, waarin de laatste jaren de meningen over de overheid een centrale rol spelen, het International Social Survey Programme en het World Values Survey.

Leefsituatie

Een vergelijkbare inventarisatie zal worden gemaakt op het terrein van onderzoeken naar de leefsituatie. Zoals boven vermeld is het CBS gestopt met de dataverzameling voor de SCP-Leefsituatie-Index (SLI). Ook hier worden databehoefte en databronnen breder bekeken, en wordt de aanbesteding van het onderzoek voorafgegaan met een analyse van de vragen van het European Welfare Survey, dat in 2002 aan SLI gekoppeld was, van het onderzoek naar de Leefsituatie van (langdurig) werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden (eerdere peilingen in 1982 en 1995), het SCP-onderzoek naar sociale uitsluiting, het EU-SILC (eerste data beschikbaar 2006) en

internationaal onderzoek naar de leefsituatie van de European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Een aanvullend aspect van de leefsituatie is ICT-gebruik binnen huishoudens. Het onzeker of de mede op verzoek van het SCP uitgevoerde CBS-pilot een vervolg krijgt. De beschikbaarheid en het gebruik van ICT is inmiddels zo'n belangrijk aspect van de leefsituatie geworden, dat gegevens over dit onderwerp dringend noodzakelijk zijn.

Minderheden

Bestaande surveys zijn niet altijd geschikt om informatie te leveren over etnische minderheden. Bij niet al te grote steekproeven is de trefkans klein (zeker als verschillende groepen worden uitgesplitst), de nonrespons is hoog en taalproblemen maken deelname lastig. Om deze redenen is het onderzoek onder deze groepen kostbaar. Zoals uiteengezet in § 5, acht het SCP uitbreiding desalniettemin gewenst. In de komende programmaperiode wordt in samenwerking met de grote steden een proefenquête gehouden naar taakverdeling binnen allochtone huishoudens, (vrije)tijdsbesteding, maatschappelijke participatie en mobiliteit. Op basis van de opgedane ervaringen zal worden bezien of dit type onderzoek op grotere schaal kan worden voortgezet. Misschien is het mogelijk in de toekomst gebruik te maken van het eerder genoemde SSB en het speciale minderhedenonderzoek (SPVA) te ontlasten van vraagstellingen over huishouden, arbeid, inkomen en opleiding en in de plaats hiervan de genoemde nieuwe onderwerpen toe te voegen. Per saldo zou dan met één periodiek onderzoek om de drie à vier jaar kunnen worden volstaan.

Ouderen en gehandicapten

De behoefte aan actuele informatie over de leefsituatie en het gebruik van (zorg)voorzieningen door ouderen en gehandicapten neemt toe. Om goede ramingen te kunnen opstellen, is veel informatie nodig. Bovendien kan in verband met de toenemende vermaatschappelijking van de zorg het gebruik van zorg niet los worden gezien van andere voorzieningen, zoals huisvesting en sociale dienstverlening. In 2004 zullen om deze redenen niet alleen de onderzoeken naar ouderen in instellingen en naar de zelfstandig wonende ouderen en gehandicapten worden gerepliceerd, maar ook inhoudelijk vernieuwd om vragen rond de stelselwijzigingen te kunnen beantwoorden. Tevens wordt onderzocht of een satellietonderzoek naar lokale zorgdiensten mogelijk is.

Jeugdmonitor

vws wenst een landelijke jeugdmonitor te (doen) ontwikkelen, waarin verschillende bestaande bevolkingsonderzoeken en monitoren worden geïntegreerd. Het gaat om een zeer complexe opgave, omdat de bestaande onderzoeken sterk verschillen wat betreft vraagstelling, disciplinaire invalshoek en opdrachtgever. Het SCP heeft hier toe een model voor een jeugdmonitor ontwikkeld en voorgelegd aan vws en aan de interdepartementale commissie jeugdonderzoek. Het overleg hierover heeft nog niet tot resultaten geleid.

Het SCP stelt voor de kern van de monitor te laten bestaan uit landelijk representatief onderzoek, dat de ontwikkelingsstaat van de jeugd beschrijft en informatie geeft over de realisatie van de belangrijkste beleidsdoelstellingen. In 2003 heeft TNO-PG in opdracht van het SCP het onderzoek 0-12-jarigen uitgevoerd. Dit onderzoek dekt voornamelijk een belangrijk deel van de behoefte aan informatie over kinderen. Voor de oudere jeugd doemen echter grote dataproblemen op, aangezien het NIBUD het Scholierenonderzoek staakt en voortzetting van de POLS-module jeugd ook onzeker is. Een eerste verkenning heeft uitgewezen dat op termijn een combinatie van het SCP-onderzoek onder jeugdigen naar voorzieningengebruik (AVO-jeugd) en het internationaal gezondheidsonderzoek onder schoolkinderen van het Trimbosinstituut samen de kern zouden kunnen vormen van de jeugdmonitor wat betreft de oudere jeugd. Hieraan kunnen op termijn verschillende specifieke monitoren over bijvoorbeeld schooluitval of jeugdzorg worden gekoppeld.

Tijdsbesteding

In de programmaperiode zal ook een nieuwe peiling van het tijdsbestedingsonderzoek worden voorbereid en uitgevoerd. Het CBS heeft de dataverzameling van het mini-TBO stopgezet, onder ander met verwijzing naar het SCP-TBO. In 2004 wordt gezocht naar financiers en worden samen met NWO de uitvoeringsmogelijkheden van het onderzoek verkend, waarna in 2005 de dataverzameling kan plaatsvinden.

Internationale onderzoeken

Het SCP neemt (financieel) deel aan enkele internationale surveys. Voorbeelden zijn het International Social Survey Programme en European Social Survey. Dit laatste project wordt gefinancierd uit het vijfde en zesde Kaderprogramma van de Europese Unie, voor de peilingen 2002, 2004 en 2006. Het ESS brengt waarden, attitudes, opinies en gerelateerd gedrag in een veranderend Europa in kaart en heeft als doel de beste methoden te gebruiken en te ontwikkelen voor cross-nationaal survey onderzoek. Een medewerker van het SCP participeert in het Central Coordinating Team.

Kwaliteit

Behalve een analyse van de aanwezige en benodigde informatie en de voorziene uitvoering van veldwerk op verschillende terreinen houdt het SCP zich steeds intensiever bezig met onderzoek naar de kwaliteit van dataverzameling en databestanden. Kennis en ervaring op dit terrein blijkt ook of zeker voor een opdrachtgever tot dataverzameling dringend noodzakelijk. In de afgelopen jaren is onderzoek gedaan naar het voorkomen en de gevolgen van nonrespons in surveys. Dit onderzoek zal in de programmaperiode worden afgesloten met een proefschrift.

Daarnaast is in 2003 een nieuw project gestart waarin de verbetering van vraagstellingen in surveys en het terugdringen van item nonrespons, ofwel het niet-beantwoorden van vragen of vragenblokken, wordt onderzocht. Ook hier is – op langere termijn – een proefschrift voorzien.

Ten slotte wordt onderzoek gedaan naar de bruikbaarheid van access pools (bestaande panels) voor SCP onderzoek.

Publicaties van medewerkers

- Beer, P. de en S. Hoff (2003). 'Weg naar werk vol hindernissen'. In: *Economisch Statistische Berichten*, dossier Arbeidsmarktbeleid via financiële prikkels 4405, p. D6-D7.
- Blank J.L.T. en E. Eggink (2002). 'Hospital efficiency: a matter of output measurement'. In: *Journal d'Economie Medicale* 2002, (20) 3/4, p. 189-200.
- Boelhouwer, J. (2002). 'Geluk of Gelijkheid?'. In: *Sociale Wetenschappen* (4), p. 44-57.
- Boelhouwer, J. (2002). 'Quality of Life and Living Conditions in the Netherlands'. In: *Social Indicators Research* (58), p. 115-140.
- Boelhouwer, J. (2002). 'Social Indicators and Living Conditions in the Netherlands'. In: *Social Indicators Research* (60), p. 89-113.
- Boer, A.H. de (2003). 'Flexibiliteit thuiszorg knelpunt voor mantelzorg'. In: *Ouderenzorg* (3), p. 25-27.
- Boer, A.H. de, M. de Klerk en J. Iedema (2002). 'Privacy in verpleeghuizen: oordeel van bewoners'. In: *TSG* (80) 8, p. 489-495.
- Breedveld, K. (2002). 'Gezond bewegen vanuit tijdsbestedingsperspectief'. In: W. Ooijendijk, V. Hildebrandt en M. Stiggelbout (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid* (p. 63-72). Hoofddorp: TNO Arbeid.
- Breedveld, K. (2003). 'Korfbal: een toekomst waard'. In: F. Troost (red.). ... en maakte ik een reis naar Zweden (p. 223-240). Bunnik: KNKV.
- Breedveld, K. en A. van den Broek (2002). 'De veeleisende samenleving. Psychische vermoeidheid in een veranderende sociaal-culturele context'. In: *Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling. Werken aan balans. Remedie tegen burn-out* (Advies 22) (p. 93-142). Den Haag: Sdu.
- Breedveld, K. en R. van der Meulen (2002). 'Vertrouwen in de sport'. *Vrijetijdstudies* 20 (2), p. 37-50.
- Breedveld, K. et al. (2002). *Ruimte voor tijd. Op weg naar een monitor tijdsordening*. Den Haag: Projectbureau Dagindeling.
- Broek, A. van den (2002). 'Vraagsturing in het cultuurbeleid is vloeken in de kerk'. In: *Christen Democratische Verkenningen, Ontketening door vraagsturing*, Themanummer 7/8/9, p. 174-179.
- Broek, A. van den et al. (2002). 'Roles, rhythms and routines'. In: G. Crow en S. Heath (Eds). *Social conceptions of time* (p. 195-214). Basingstoke: Palgrave / McMillan.
- Broek, A. van den et al. (2003). 'Digitale communicatie vanuit culturele instellingen. Een inhoudsanalyse van websites van theaters en musea'. In: J. de Haan en J. Steyaert (red.). *Jaarboek ICT en samenleving 2003: De sociale dimensie van technologie* (p. 175-199), Amsterdam: Boom.
- Bronneman-Helmerts, R. (2002). 'Ambities en frustraties in het voortgezet onderwijs.' In: *Averrechtse effecten*. Nieuwjaarspocket 2002. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bronneman-Helmerts, R. (2002). 'Ouders en onderwijskansen. Het perspectief van de school. In: D. van Lochem en K. Autar (red.), *Ouders tussen opvoeding en onderwijs*. (p. 31-44). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Bronneman-Helmerts, R. (2002). 'De maatschappelijke functie van het onderwijs en de taak van de school daarbij. In: *De keuzen achter de keuze*. Enschede: SLO/VOR.
- Bronneman-Helmerts, R. (2003). 'Kabinet zet winst achterstandsbeleid op het spel.' In: *Het Onderwijsblad*, 6 september 2003, p. 36-37.
- Bronneman-Helmerts, R. (2003). *De brede school en de wijk*. Inleiding Congres Innovaties in en rond de brede school, Amsterdam: 30 oktober 2003 (zie: www.scp.nl).

- Bronner, A.E., P. Dekker, J.C. Hoekstra, E. de Leeuw, Th. Poiesz, K. de Ruyter en A. Smidts (red.) (2002). *Ontwikkelingen in het marktonderzoek - MOA-jaarboek 2002*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Bronner, A.E., P. Dekker, J.C. Hoekstra, E. de Leeuw, Th. Poiesz, K. de Ruyter en A. Smidts (red.) (2003). *Ontwikkelingen in het marktonderzoek - MOA-jaarboek 2003*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Brounts, B. en P. Dekker (2002). 'Voluntary action and transactional policy making.' In: G. Bartels en W. Nelissen (red.), *Marketing for Sustainability - Towards Transactional Policy-Making* (p. 39-49). Amsterdam: Iospress.
- Buys, A. en J. Kullberg (2003). 'Bouwen aan vertrouwen, Impressies van de NIROV discussiedagen Bouwen en Wonen 2003 over 'nieuwe coalities''. In: *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting november*, p. 6-9.
- Campen, C. van, en I.B. Woittiez (2003). 'Client demands and the allocation of home care in the Netherlands. A multinomial logit model of client types, care needs and referrals'. In: *Health Policy* (64) 2, p. 229-241.
- Campen, C. van, en J. Timmermans (2003). 'Op papier lijkt het erger dan het is. Wachttijden'. In: *Zorgvisie* (33) 1, p. 16.
- Campen, C. van (2002) Bespreking van proefschrift 'De indicatiestelling voor verzorgingshuizen en verpleeghuizen'. In: *TSG* (80) 1, p. 66-67.
- Dagevos, J. (2002). 'Allochtonen ouderen in Nederland'. In: *Geron* (4) 4, p. 6-14.
- Dagevos, J. (2002). 'Minderheden op weg naar een structurele verbetering van hun arbeidsmarktpositie?'. In: R.P. Hortulanus en J.E.M. Machielse (red.), *De multiculturele uitdaging* (p. 79-90). Den Haag: Elsevier.
- Dagevos, J. (2002). 'Hoog ziekteverzuim in de quataire sector'. In: *Economische Berichten* (87) 4380, p.772-774.
- Dagevos, J. en A. Odé (2003). *Minderheden in Amsterdam. Contacten, concentratie en integratie*. Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor Amsterdam/Siswo.
- Dagevos, J. (2003). 'Op de golven van de conjunctuur. De werkloosheid onder minderheden en ontwikkelingen in het beleid'. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* (19) 4, p. 350-366.
- Dekker, P., M. Lampert en F. Spangenberg (2003). 'De ontevreden kiezer is dakloos'. In: *de Volkskrant*, 4 januari 2003.
- Dekker, P. (2002). 'Sterkere democraten, zwakkere democratie? Veranderingen in politieke betrokkenheid en participatie 1970-2000'. In: *Beleid en Maatschappij* (29) 2, p. 55-66.
- Dekker, P. (2002). 'Niet-stemmers'. In: *Facta* (10) 5, p. 2-5.
- Dekker, P. (2002). 'On the prospects of volunteering in civil society'. In: *Voluntary Action - The Journal of the Institute for Volunteering Research* (4) 3 (Summer), p. 31-48.
- Dekker, P. (2002). 'Het maatschappelijk middenveld verkend'. In: *Zicht; studieblad voor gereformeerd zicht op politiek en maatschappij* (28) 3, p. 10-18.
- Dekker, P. (2002). 'Non-profitsector of particulier initiatief?' *Nieuwsbrief van FIN, Verenigingen van fondsen in Nederland* 7/2, p. 23-25.
- Dekker, P. (2002). 'Social Capital in Neighbourhoods and Local Political Involvement'. In: J.W. van Deth et al., *Social capital in democratic politics* (RUSEL papers: Civic series 3/2002) (p. 116-136). Exeter: University of Exeter.
- Dekker, P. (2003). 'Tussen sociale cohesie en politieke democratie'. In: *ESB - Economisch Statistische berichten* 88/4398 (Dossier Sociaal Kapitaal), D9-D11.
- Dekker, P. (2003). 'De civil society: van veronderstellingen naar doelstellingen'. In: *Sociale Interventie* (22), p. 5-12.
- Dekker, P. (2003). 'Afkeer van de politiek?' In: *Christen Democratische Verkenningen* 2003/winter, p. 30-36.

- Dekker, P. (2003). 'Kiezersgedrag zegt weinig over onvrede'. In: *de Volkskrant*, 27 januari 2003.
- Dekker, P., P. Ester en H. Vinken (2003). 'Civil society, social trust and democratic involvement'. In: W. Arts, J. Hagenaars en L. Halman (red.), *The cultural diversity of European Unity. Explanations, findings and reflections from the European Values Study* (p. 217-253). Leiden/Boston: Brill.
- Dekker, P. en L. Halman (2003). 'Values and volunteering, an introduction'. In: P. Dekker en L. Halman (red.), *The values of volunteering. Cross-cultural perspectives* (p. 1-17). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Dekker, P. en L. Halman (red.) (2003). *The values of volunteering. Cross-cultural perspectives*. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Dekker, P. en J. de Hart (2002). 'Het zout der aarde: een analyse van de samenhang tussen godsdienstigheid en sociaal kapitaal in Nederland'. In: *Sociale Wetenschappen* (45) 1 (p. 45-61).
- Dekker, P. en J. de Hart (2002). 'Burgers over burgerschap'. In: R.P. Hortulanus en J.E.M. Machielse (red.), *Modern burgerschap (Het sociaal debat deel 6)* (p. 21-35). Den Haag: Elsevier.
- Dekker, P. en J. de Hart (2002). 'Intermezzo: stemverheffing bij ontvredeheid'. In: *Christen Democratische Verkenningen* (7) 8/9, p. 39-41.
- Dekker, P. en J. de Hart (2002). 'Van Jeruzalem naar Jericho: de betekenis van kerkelijke betrokkenheid voor vrijwilligerswerk'. In: G.J. Buijs en T.J. van der Ploug (red.), *Pro Deo – Geïnspireerd blijven in vrijwilligerswerk (ICS-Cahiers, (38) 16, 2002/2, september)* (p. 45-61). Zoetermeer: Boekencentrum.
- Dekker, P. en J. de Hart (2003). 'Geen knieval voor het tijdgeestje. Het SCP en de onvrede van 2002'. In: *Beleid en Maatschappij* (30) 1, p. 45-53.
- Dekker, P. en M. Hooghe (2003). 'De burger-nachtwaker. Naar een informalisering van de politieke participatie van de Nederlandse en Vlaamse bevolking'. In: *Sociologische Gids* (2), p. 156-181.
- Dronkers, J. en J. Boelhouwer (2002). 'Sociale ongelijkheid in Nederland, 1970-2000'. In: J.C. Vrooman (red.), *Sociale Ongelijkheid: Breuk of Continuïteit* (p. 9-37). Amsterdam: SISWO.
- Eggink, E. en J. Blank (2002). 'Efficiëntie in de publieke sector'. In: *Beleidswetenschap* 16 (2), p. 144-161.
- Eggink, E. en J.L.T. Blank (2003). 'Patient Selection and Performance of Dutch General Hospitals'. *The Empirical Economics Letters*, (2) 2.
- Eijck, K. van et al. (2002). 'Snobisme hoeft niet meer; de interesse voor hoge cultuur in een smaakdemocratie'. In: *Mens en Maatschappij* (77) 2, p. 153-177.
- Eijck, K. van et al. (2003). 'Seizoensverlenging. Vakantie, recreatie en sport als jaarrondproduct'. *Vrijtijdstudies* (21) 2, p. 47-54.
- Fructuoso van der Veen, V. en J. de Haan (2003). 'E-commerce'. In: J. de Haan and J. Steyaert (red.), *Jaarboek ICT & Samenleving 2003* (p.133-152). Amsterdam: Boom.
- Gilting, R. en V. Veldheer. *De moderne burger en het referendum*. In: *Sociaal Debat* 6, modern burgerschap, 2002
- Gijsberts, M. en M. Lubbers (2002). 'Buurtverschillen in zeven grote steden. De verkiezingsuitslag van 15 mei'. In: *Socialisme en Democratie* 12/2002, p. 52-59.
- Haan, J. de (2002). 'Verklaringen en figuraties II'. In: *Facta* (10) 6, p. 6-9.
- Haan, J. de (2003). 'Social inequality and IT in the Netherlands'. In: *IT and Society*, (1) 4, p. 27-45.
- Haan, J. de (2003). 'Jaren van Onderscheid'. In: *Facta* (11) 1, p. 10-12.
- Haan, J. de (2003). 'Sociologische perspectieven; Frans Leeuw reageert op Glebbeek en De Vos'. In: *Facta* (11) 2, 2-6.

- Haan, J. de (2003). 'Sociale ongelijkheid en ICT'. In: J. de Haan and J. Steyaert (red.), *Jaarboek ICT & Samenleving 2003* (p.21-46). Amsterdam: Boom.
- Haan, J. de en A. van den Broek (2003). 'Museumbezoek in 2003, museale belangstelling tussen competentie en competitie'. In: *Museumpeil* (20), p. 12-15.
- Haan, J. de en F. Huysmans (2002). 'Differences in time use between internet users and nonusers in the Netherlands'. In: *IT & Society* (1) 2, p. 67-85.
- Haan, J. de en S. Rijken (2002). 'The Digital Divide in the Netherlands: The influence of material, cognitive and social resources on the possession and use of ICTs'. In: *Electronic Journal of Communication* (12) 1/2 .
- Haan, J. de en J. Steyaert (2002). 'Geleidelijk digitaal'. In: *I&I* (20) 3, p. 30-34.
- Haan, J. de en J. Steyaert (red.) (2003). *Jaarboek ICT en Samenleving 2003; de sociale dimensie van technologie*. Amsterdam: Boom.
- Haan, J. de en J. Steyaert (2003). 'ICT en samenleving'. In: J. de Haan en J. Steyaert (red.), *Jaarboek ICT & Samenleving 2003* (p.11-20). Amsterdam: Boom.
- Haan, J. de en J. Steyaert (2003). 'Sociale gevolgen van ICT in het hoger onderwijs'. In: L. Plugge (red.), *De vruchten plukken, trends en visie; informatie- en communicatietechnologie voor het hoger onderwijs, deel 2. Onderzoek en visie* (p. 18-39). Utrecht: Wetenschappelijk Technische Raad SURF.
- Harms, L. en J. Willigers (2003). *Binnenvaart en zeescheepvaart; volume- en ruimtelijke ontwikkelingen*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Harms, L. (2003). 'Vrijtijdsverkeer = autoverkeer'. In: *Vrijtijdsstudies* (20) 4, p., 17-26.
- Harms, L. (2003). 'Met snelheid alleen kom je er niet'. In: *Vrijtijdsstudies* (21) 2, p. 69-71.
- Hart, J. de (2002). 'Kerkelijke deelname als sociaal kapitaal. Heeft de ontkerkelijking gevolgen voor het maatschappelijk engagement?' In: H. Geerts en J. van Workum (red.), *Samenleving in Samenhang. Doet geloven ertoe?* (p. 46-71). Nijmegen: Valkhof Pers.
- Hart, J. de (2003). 'Zondagswijding - zondagsmijding. Over enkele veranderingen in de zondagsbesteding'. In: *Praktische Theologie* (30) 3, p. 267-283.
- Hart, J. de (2003). 'Kroniek van de godsdienstsociologie'. In: *Praktische Theologie* (30) 4, p. 517-529.
- Hart, J. de, en P. Dekker (2003). 'A tale of two cities: local patterns of social capital'. In: M. Hooghe en D. Stolle (red.), *Generating social capital: Civil society and institutions in comparative perspective* (p. 153-169). New York: Palgrave.
- Hart, J. de, en P. Dekker (2003). 'Een moderniserende civil society – Enkele veranderingen op het Nederlandse maatschappelijke middenveld'. *Agora – Tijdschrift voor sociaal-ruimtelijke vraagstukken* (19) 5, p. 7-9.
- Herweijer, L. 'Kansen in het voortgezet onderwijs' (2002) In: *Economisch Statistische Berichten*, 19 april 2002 (p. 316-318).
- Herweijer, L.J. en B. Kuhry. 'Onderwijs'. In: C.A. de Kam en A.P. Ros (red.) (2003), *Jaarboek overheidsfinanciën 2003* (p. 81-103). Den Haag: Sdu Uitgevers,
- Hoff, S.J.M. en J.C. Vrooman. 'Wil de burger meer keuzevrijheid?' In: *Economisch Statistische Berichten*, vol. 87 no. 4375, p. 672-675, 2002; zie ook: no. 4377, p. 716.
- Huysmans, F. (2002). 'Mediennutzung und die zeitliche Organisation des Alltags in Haushalten'. In: Scholl, A. (red.). *Systemtheorie und Konstruktivismus in der Kommunikationswissenschaft* (p. 247-260). Konstanz: UVK.
- Huysmans, F. (2003). 'The foundation of communication and action in consciousness: Confronting action theory with systems theoretical arguments'. In: *Communications, The European Journal of Communication Research* (28) 1, p. 17-31.
- Huysmans, F. en J. de Haan (2003). 'De langzame revolutie'. In: H. Blanken en M. Deuze (red.), *De mediarevolutie. 10 jaar www in Nederland* (p. 168-192). Amsterdam: Boom.
- Herweijer, L. en B. Kuhry (2003). 'Onderwijs'. In: C.A. de Kam en A.P. Ros (red.) *Jaarboek*

- overheidsfinanciën 2003. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Jongen, E.L.W., Gameraen, E. van, en Graafland, J.J. (2003). 'Exploring the macroeconomic impact of subsidized employment'. *Economist* (151), p. 81-118.
- Keuzenkamp, S. (2002). 'Van vrouwenstudies naar emancipatiebeleid. Integratie van theorievorming over gender en macht in het emancipatiebeleid'. In: Yvonne Benschop en Freda Droës (red.) *Op de voet gevolgd. Gender en emancipatiebeleid* (p. 123-140). Amsterdam: SWP.
- Keuzenkamp, S. (2002) 'Tegelijkertijd en tussendoor. Gender, plattelandsonwikkeling en interactief beleid'. Boekbespreking. In: *Tijdschrift voor Sociaal-wetenschappelijk onderzoek van de landbouw* (17) 4, p. 252-254.
- Klerk, M.M.Y. de (2002). 'Veranderingen in de maatschappelijke positie van ouderen in de jaren negentig'. In: *Geron* (4) 1, p. 4-15.
- Klerk, M.M.Y. de (2003). 'Aanbod van informele hulp. De relatie tussen werk en informele hulp'. In: *TSG* (81) 1, p. 44-51.
- Klerk, M.M.Y. de, en A.H. de Boer (2002). 'Alternatieve thuisverzorging'. In: *Index* (9) 8, p. 4-5.
- Klerk, M.M.Y. de, en A.H. de Boer (2002). 'Verzorgd oud'. In: *Index* (9) 8, p. 26-27.
- Klerk, M.M.Y. de en K. Breedveld (2002). 'Tijdsbesteding van ouderen'. In: *Handboek lokaal ouderenbeleid*, C1-4-1 – C1-4-18.
- Klerk, M.M.Y. de, en I.K. Schoemakers-Salkinoja (2002/2003). 'Prevalentie van verstandelijke handicaps' (diverse bijdragen). www.rivm.nl/nationaalkompas.
- Knol, F. en H. Verkleij (2002). 'Sociaal-demografische en statusontwikkelingen van stadswijken'. In: F. van der Lucht en H. Verkleij (red.), *Gezondheid in de grote steden, Achterstanden en Kansen* (p. 19-24). Bilthoven: RIVM/Bohn Stafleu Van Loghum.
- Knol, F. (2002). 'Beleid en vestigingswensen van huishoudens'. In: *Rooilijn* (7), p. 341-345.
- Knulst, W. en A. van den Broek (2003). 'Het lezerspubliek in tijden van ontleding'. In: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis 10: Bij de tijd: Boeken in Nederland 1950-2000* (p. 121-139). Leiden: Nederlandse Boekhistorische Vereniging.
- Knulst, W. en A. van den Broek (2003). 'The readership of books in times of de-reading'. In: *Poetics* (31) 3/4, p. 213-233.
- Kooiker, S.E. (2002). 'De consumenten van geneesmiddelen'. In: A. van den Berg Jeths, G.W.M. Peters-Volleberg (red.), *Geneesmiddelen en medische hulpmiddelen: trends en dilemma's* (p. 83-98). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Kooiker, S.E. (2002). 'De invloed van sociaal-culturele trends op het toekomstig gebruik van genees en hulpmiddelen'. In : A. van den Berg Jeths, G.W.M. Peters-Volleberg (red.), *Geneesmiddelen en medische hulpmiddelen: trends en dilemma's* (p.154-159). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Kooiker, S.E. en G.W.M. Peters-Volleberg. (2002). 'De invloed van demografische ontwikkelingen op het toekomstig gebruik van genees- en hulpmiddelen'. In: A.van den Berg Jeths, G.W.M. Peters-Volleberg (red.), *Geneesmiddelen en medische hulpmiddelen: trends en dilemma's* (p.149-154) Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 2002.
- Kooiker, S. en L. van der Wijst (2003). *Europeans and their medicines. A cultural approach to the utilization of pharmaceuticals*. Dongen: GfK Panelservices Benelux/Social and Cultural Planning Office of the Netherlands.
- Koops, H. en R. Gilsing (2003). 'Evaluatie VNG-project Lokaal jeugdbeleid'. In: Y. van Westering (red.), *Eindverslag project Lokaal jeugdbeleid 1999-2002: eindverslag van het project lokaal jeugdbeleid van de VNG*. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten.
- Kuhry, B. (2002). 'Komt er een einde aan de onderwijsexpansie?' In: *Tijdschrift voor hoger onderwijs en management*, 2002 (1), p. 29-34.
- Kuhry, B. (2003). *Maten voor gemeenten 2003. Onderzoek naar de prestaties van gemeenten in het*

- kader van het 'Plan van Aanpak Transparantie'. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kullberg, J. (2002). 'Social housing, access for whom?' In: A. Ouweland en G. van Daalen, *Dutch Housing associations, A model for social housing* (p. 47-52). Delft: Delft University Press.
- Kullberg, J. (2002). 'Consumer's responses to choice based letting mechanisms'. *Housing Studies* (17) 4, p.549-579.
- Kullberg, J. (2002). 'Beren op de Integratieweg'. In: *Rooilijn* (3), p. 138-144.
- Kwekkeboom, R. (2002). 'Het provinciale in de geestelijke gezondheidszorg'. In: *Beleid en Maatschappij* (1) 29, p. 38-36.
- Kwekkeboom, M.H. (2002) 'Informal care for psychiatric patients'. In: C.A. Butijn, J.P. Groot Marcus, M. van der Linden, L.P.A. Steenbekkers en P.M.J. Terpstra (Eds.), *Changes at the other end of the chain*. Maastricht: Shaker Publishing.
- Kwekkeboom, M.H. (2002). 'Informeel zorgverlening'. *Handboek Lokaal Ouderenwerk* (hoofdstuk D1-7). Den Haag: Elsevier Reed Business.
- Kwekkeboom, R. (2002). 'Bezinning op de vermaatschappelijking in de ggz'. *Tijdschrift voor de Sociale Sector* (september), p. 20-24.
- Kwekkeboom, R., Th. Roes en V. Veldheer (2002). 'Wetten en praktische bezwaren: de beperkte successen van de Welzijnswet'. In: *Tijdschrift voor de Sociale Sector* (56) 12, p. 8-11.
- Kwekkeboom, M.H. (2003). 'Vermaatschappelijking in de geestelijke gezondheidszorg'. In: *Handboek Thuiszorg* (hoofdstuk B6.1). Den Haag: Elsevier Reed Business.
- Kwekkeboom, R. (2003). 'Drempels voor vermaatschappelijking'. In: *Perspectief* (augustus), p. 9-14. Maas-de Waal, C.J. en J. de Hart (2003). 'Sociaal kapitaal en veiligheid'. In: *Tijdschrift voor Veiligheid en veiligheidszorg* (2) 2, p. 16-30.
- Leeuwen, J. van (2002). 'To work oneself out of poverty: the Dutch experience 1989-1996'. In: *The review of income and wealth*, 48 (1), p. 127-40.
- Lubbers, M., M. Gijsberts en P. Scheepers (2002). 'Extreme Right-wing Voting Behavior in Western Europe'. In: *European Political Science Research* (41), p. 345-378.
- Luijn, H. van, R. Keus, W.M. Robinson, A.W. Musschenga en N.K. Aaronson (2002). 'Assessment of the risk/benefit ratio of phase II cancer clinical trials by Institutional Review Board (IRB) members'. In: *Annals of Oncology* (13), p. 1307-1313.
- Maas-de Waal, C.J. en J. de Hart (2003). 'Sociaal kapitaal en veiligheid'. In: *Tijdschrift voor veiligheid en veiligheidszorg* (1) 2, p. 16-30.
- Maas-de Waal, C.J. (2003). 'Sociale cohesie in de wijk en veiligheid'. In: *Handboek Sturing in de sociale sector*. Den Haag, Elsevier Overheid.
- Maas-de Waal, C.J. (2003) 'Veiligheid en sociale cohesie.' In: *Handboek Lokaal sociaal beleid*. Den Haag, Elsevier Overheid.
- Maas-de Waal, C.J. (2003). 'Attentie buurtpreventie'. In: *Tijdschrift voor de sociale sector* (56) 7/8, p. 20-23.
- Meeus, W., J. Iedema, G. Maassen, R. Engels (2002). 'Separatie-individuele in de adolescentie – Over het samenspel van relaties met ouders en leeftijdgenoten, identiteit en psychologisch welbevinden'. In: *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie* (57), p. 67-81.
- Meeus, W., J. Iedema en G. Maassen (2002). 'Commitment and exploration as mechanisms of identity formation'. In: *Psychological Reports* (90), p. 771-785.
- Nagel, I. en J. de Haan (2003). 'Trends in sociale ongelijkheid en cultuurparticipatie'. In: H. Ganzeboom (red.), *Jaren van Onderscheid: trends in cultuurdeelname in Nederland* (7) (p. 96-119). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland, Cultuur + Educatie.
- Pommer, E. en L. Ruitenbergh (2002). 'Weglekkend inkomen?'. *Weg voor je geld (ESB-Dossier)*, 21 december (4391), D13-D14.
- Pommer, E. et al. (2003). 'To what extent do fiscal regimes equalize opportunities for income acquisition among citizens? *Journal of Public Economics* (87) 3/4, p.539-565.

- Poortinga, W. en P. Dekker (2002). 'Voedselveiligheid: een kwestie van vertrouwen?' In: A.E. Bronner, A.E., P. Dekker, J.C. Hoekstra, E. de Leeuw, Th. Poiesz, K. de Ruyter en A. Smidts (red.), *Recente ontwikkelingen in het marktonderzoek (MOA-jaarboek 2002)* (p. 157-171). Haarlem: De Vrieseborch.
- Plug, W. E. Zeijl en M. du Bois-Reymond (2003). 'Young people's perceptions on youth and adulthood. A longitudinal study from the Netherlands'. In: *Journal of Youth Studies* (6) 2, p. 127-144.
- Praag, Carlo van en Mirjam de Klerk (2003). 'Ouderen en zorg'. In: N. van Nimwegen en I. Esveldt (red). *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003*. Den Haag: NiDi.
- Ras, M., E. Pommer en J.M. Wildeboer Schut (2002). *Income on the move. Report on income distribution, poverty and redistribution*. European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs (Study series 2002). Available from website: http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/dec/income_on_move_en.html.
- Roes, Th. en V. Veldheer (2003). 'Decentralisatie en welzijnsbeleid: een gelukkige combinatie?' In: *Sociaal Debat* 9, p. 45-63.
- Roos, S.A. de, J. Iedema en S. Miedema (2003). 'Effects of Mothers' and Schools' Religious Denomination on Preschool Children's God Concepts'. In: *Journal of Beliefs and Values* (24) 2, p. 165-181.
- Scheepers, P., M. Gijsberts en M. Coenders (2002). 'Ethnic Exclusionism in European Countries: Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat'. In: *European Sociological Review* (18) p.1-18.
- Scheepers, P., M. Gijsberts en E. Hello (2002). 'Religiosity and Ethnocentrism. In: *Cross-National Perspective*'. *Review of Religious Research* (43), p. 242-265.
- Schnabel, P. (2002). 'Marktwerking, keuzevrijheid en sobere gezondheidszorg'. In: *Socialisme en Democratie* (59) 3, p. 23-26.
- Schnabel, P. (2002). 'Science and democracy: a difficult relationship'. In: P. Tindemans et al. (Eds.). *The future of the sciences and humanities*. (p. 221-226). Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Schnabel, P. (2002). 'De kwaliteit van de quartaire sector'. In: SCP, *Sociaal en Cultureel Rapport 2002* (p. 695 – 712). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schnabel, P. (2002). 'Vervelende feiten. Criminaliteit onder allochtone jongeren'. *Justitiële Verkenningen* (28) 4, p. 88-95.
- Schnabel, P. (2003). 'Paars en later. Vijfhonderd dagen van verandering en verwarring'. In: H.J. Schoo et al. *Haagse tegenstrijdigheden. Een jaar verder* (p. 55-68). Amsterdam: Amsterdam University Press/Salome.
- Schnabel, P. (2003). 'Het doden van dieren. Een sociologische kijk op wat sociaal kan en asociaal is geworden'. In: P. A. Koolmees et al. (red.) *Het doden van dieren. Maatschappelijke en ethische aspecten* (p. 23-30). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Schnabel, P. (2003). 'Vertrouwen geven is risico nemen'. In: *Landelijk Congres der Bestuurskunde: Bouwen aan vertrouwen?* (naverslag) (p. 20-26). Nijmegen: Stichting LCB.
- Schnabel, P. (2003). 'Dit wordt ons niet ontnomen: lezen: Over de zin van tekstedities'. In: Paul Schnabel, Nelleke Noordervliet, *De tekst bij u thuis : Over de zin van tekstedities* (p. 4-25). Den Haag: Constantijn Huygens Instituut
- Schnabel, P. (2003). 'De ongekende en onbekende samenleving'. In: *Sturen op statistieken: Visies uit de samenleving* (p. 76-77). Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Schnabel, P. (2003). 'Tot aan de plafonds en toch ook ondergronds - de bewegingen van een fonds'. In: *Over de kwaliteit van de samenleving (Fonds 1818)* 3, p.41-58. Den Haag: Speciale Uitgaven Fonds
- Schnabel, P. (2003). 'De toekomst van ons geluk - t.g.v. 100 jaar Gezondheidsraad'. In: *Graadmeter* (2/3) 19, p. 28-31.

- Schnabel, P. (2003). 'Veiligheid en de noodzaak van vertrouwen'. In: 1 + 1 = 2 (Jaarverslag 2002) p. 8-13. Amsterdam: Politie Amsterdam-Amstelland.
- Steyaert, J. en J. de Haan (2003). 'Sociale gevolgen van ICT in het hoger onderwijs'. In: L. Plugge (red.). *De vruchten plukken, trends en visie; informatie- en communicatietechnologie voor het hoger onderwijs, deel 1* (bestuurlijk document) (p. 20-23). Utrecht: Wetenschappelijk Technische Raad SURF.
- Tesser, P. en J. Dagevos (2002). 'Voorbij de etnische onderklasse? De integratie van etnische minderheden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.' In: F. Becker, W. van Henneker, M. Sie Dhian Ho en B. Tromp (red.), *Transnationaal Nederland. Immigratie en integratie* (p. 92 -114). Amsterdam: De Arbeiderspers/Wiardi Beckman Stichting.
- Tesser, P. (2003) 'Ontwikkelingen in de schoolloopbanen van leerlingen uit achterstandsgroepen.' In: Wim Meijnen (red.). *Onderwijsachterstanden in basisscholen.* (p. 53-78). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Toptelling (2002). *SCP i.s.m. Opportunity in Bedrijf.* Amstelveen: Opportunity in Bedrijf.
- Turkenburg, M. (2002) 'OALT-beleid niet handhaven, maar wat is het alternatief?' In: Toon, onderwijs en welzijn in de multiculturele samenleving. (5), 6, p.22-23.
- Turkenburg, M. (2003) 'Onderwijs in allochtone levende talen (OALT) voor leerlingen in het basisonderwijs'. In: Wim Meijnen (red.). *Onderwijsachterstanden in basisscholen.* (p. 137-159). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Veldheer V. (2002). 'Burger moet meer invloed krijgen'. In: Trouw, 24 mei 2002.
- Leeuwen M.H.D. van en J. van Gerwen. 'Zoeken naar zekerheid; risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland 1500-2000' (4 delen). In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 2002/3.
- Vrooman J.C. (red.) (2002). *Sociale ongelijkheid: breuk of continuïteit? Actualiteitencolleges NSV* (3). Amsterdam: SISWO/NSV.
- Wilslem, J. van., N.D. de Graaf en K. Wittebrood (2002). 'Variations in cross-national victimization: the impact of composition and context'. In: P.Nieuwebeerta (red.), *Crime victimization in comparative perspective: results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000* (p. 119-140). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers..
- Wilslem, J. van. N.D. de Graaf en K. Wittebrood (2003). 'Cross-national differences in victimization: disentangling the impact of composition and context'. *European Sociological Review* (19) 2, p. 125-142.
- Wilslem, J. van, K. Wittebrood en N.D. de Graaf (2003). 'Buurtdynamiek en slachtofferschap van criminaliteit: een studie naar de effecten van sociaal-economische stijging, daling en stabiliteit in Nederlandse buurten'. In: *Mens en Maatschappij* (78) 1, p. 4-28.
- Wittebrood, K. (2002). 'Fear of crime and victimization in western industrialised countries: a multilevel analysis'. In: P. Nieuwebeerta (red.), *Crime victimization in comparative perspective: results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000* (p. 285-299). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers..
- Wittebrood, K., en M. Junger (2002). 'Trends in violent crime: a comparison between police statistics and victimization surveys'. In: *Social Indicators Research* (59) 2, p. 153-173.
- Wittebrood, K., en R. van der Wouden (2002). 'Criminaliteit in de vier grootste steden: concentratie of cumulatief?' In: *Rooilijn* (35) 9, p. 433-439.
- Wittebrood, K. (2003). 'Juvenile crime and sanctions in the Netherlands'. In: *Journal of Contemporary Criminal Justice* (19) 4, p. 435-453.
- Wittebrood, K. (2003). 'Ouderen en criminaliteit: slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens'. In: *Geron: tijdschrift over ouder worden en maatschappij* (5) 4, p. 4-8.
- Wouden, R. van der, en J. Kullberg (2002). 'Stijldansen, Leefstijlen in onderzoek en praktijk'. In: *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening* (6), p. 11-20.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002-2003

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector. ISBN 90-377-0106-x

SCP-publicaties 2002

- 2002/2 Van huis uit digitaal. Verwerving van digitale vaardigheden tussen thuismilieu en school (2002). ISBN 90-377-0089-6
- 2002/3 Voortgezet onderwijs in de jaren negentig (2002). ISBN 90-377-0072-1
- 2002/4 Boek en markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs (2002). ISBN 90-377-0095-0
- 2002/5 Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid (2002). ISBN 90-377-0076-4
- 2002/6 Niet-stemmers. Een onderzoek naar achtergronden en motieven in enquêtes, interviews en focusgroepen (2002). ISBN 90-377-0098-5
- 2002/7 Zelfbepaalde zekerheden. Individuele keuzevrijheid in de sociale verzekeringen: draagvlak, benutting en determinanten (2002). ISBN 90-377-0088-8
- 2002/8 E-cultuur. Een empirische verkenning (2002). ISBN 90-377-0092-6
- 2002/9 Taal lokaal. Gemeentelijk beleid onderwijs in allochtone levende talen (oalt) (2002). ISBN 90-377-0090-x
- 2002/10 Rapportage gehandicapten 2002. Maatschappelijke positie van mensen met lichamelijke beperkingen of verstandelijke handicaps (2002). ISBN 90-377-0104-3
- 2002/13 Emancipatiemonitor 2002 (2002). ISBN 90-377-0110-8
- 2002/14 Ouders bij de les (2002). ISBN 90-377-0091-8
- 2002/16 Rapportage Jeugd 2002 (2003). ISBN 90-377-0111-6

SCP-publicaties 2003

- 2003/1 Mantelzorg. Over de hulp van en aan mantelzorgers (2003). ISBN 90-377-0112-4
- 2003/4 Rapportage Sport 2003 (2003). ISBN 90-377-0109-4
- 2003/5 Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland (2003). ISBN 90-377-0087-x
- 2003/8 De meerkeuzemaatschappij. Facetten van de temporale organisatie van verplichtingen en voorzieningen (2003). ISBN 90-377-0113-2
- 2003/11 De uitkering van de baan (2003). ISBN 90-377-0094-2
- 2003/12 De sociale staat van Nederland 2003. ISBN 90-377-0138-8
- 2003/13 Rapportage minderheden 2003. ISBN 90-377-0139-6
- 2003/16 Profijt van de overheid. De personele verdeling van gebonden overheidsuitgaven en -inkomsten in 1999 (2003). ISBN 90-377-0070-5
- 2003/17 Armoedemonitor 2003 (2003). ISBN 90-377-0140-x

Onderzoeksrapporten 2002

- 2002/01 Onbetaalde arbeid op het spoor. ISBN 90-377-0073-x
- 2002/12 De werkelijkheid van de Welzijnswet (2002). ISBN 90-377-0116-7
- 2002/15 De vierde sector. Achtergrondstudie quartaire sector (2002). ISBN 90-377-0093-4

Onderzoeksrapporten 2003

- 2003/2 Beter voor de dag. Evaluatie van de stimuleringsmaatregel Dagindeling (2003). ISBN 90-377-0124-8
- 2003/3 Inkomen verdeeld. Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek (2003). ISBN 90-377-0074-8
- 2003/6 Vragen om hulp. Vraagmodel verpleging en verzorging (2003). ISBN 90-377-0114-0
- 2003/7 Vragen om hulp. Vraagmodel verpleging en verzorging. Samenvatting van het onderzoeksrapport (2003). ISBN 90-377-0133-7
- 2003/9 Maten voor gemeenten 2003 (2003). ISBN 90-377-0134-5
- 2003/10 Het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid halverwege de eerste planperiode (1998-2002) (2003). ISBN 90-377-0054-3
- 2003/14 Mobiel in de tijd (2003). ISBN 90-377-0125-6
- 2003/15 Beleid in de groei (2003). ISBN 90-377-0058-6

Werkdocumenten

- 79 Sociale cohesie en sociale infrastructuur (2002)
- 80 Gemeentelijk ramingsmodel kinderopvang (2002). ISBN 90-377-0108-6
- 81 Modelleren van de gehandicaptenzorg (2002)
- 82 Verslaglegging van de modellering van de geestelijke gezondheidszorg ten behoeve van het ramingsmodel zorg (2002). ISBN 90-377-0099-3
- 83 Verslaglegging van de modellering van de gehandicaptenzorg (2002). ISBN 90-377-0100-0
- 84 Cultuur op het web. Het informatieaanbod op websites van musea en theaters (2002). ISBN 90-377-0101-9
- 85 Intramuraal AWBZ-voorzieningen. Achtergronden bij gebruik en eigen bijdragen (2002). ISBN 90-377-0102-7
- 86 Memorandum quartaire sector 2002-2006 (2002). ISBN 90-377-0103-5
- 87 Naar een agenda voor de jeugd. Voorstellen voor een positief lokaal jeugdbeleid (2002). ISBN 90-377-0105-1
- 88 Kenniscentra in Nederland. Een inventariserend onderzoek naar kenmerken en groei van het aantal kenniscentra (2002). ISBN 90-377-0122-1
- 89 Modelleren van de care-sectoren in het Ramingsmodel Zorg (2003). ISBN 90-377-0123-X
- 90 Sociale activering. Een brug tussen uitkering en betaald werk (2003). ISBN 90-377-0127-2
- 91 Het sociale draagvlak voor de quartaire sector, 1970-2000 (2003). ISBN 90-377-0131-0
- 92 De vaststelling van de kerkelijke gezindte in enquêtes (2003). ISBN 90-377-0136-1
- 93 Midden in de media. Meer vrouwen in de journalistiek (2003). ISBN 90-377-0130-2
- 94 Ontwikkeling in het lokaal vrijwilligersbeleid (2003). ISBN 90-377-0137-X
- 95 Voorstel voor de toekomstige ontwikkeling van de landelijke jeugdmonitor (2004). ISBN 90-377-0167-1
- 98 Landelijk ramingsmodel kinderopvang (2003). ISBN 90-377-0148-5
- 99 Sociale uitsluiting. Een conceptuele empirische verkenning (2003). ISBN 90-377-0154-X

Overige publicaties

Particulier initiatief en publiek belang (2002). ISBN 90-377-0086-1

Uitgewerkt! (2002). ISBN 90-377-0085-3

De oplossing van de civil society (2002). ISBN 90-377-0107-8

Leeft Europa wel? Een verkenning van de Europese Unie in de publieke opinie en het onderwijs (2002). ISBN 90-377-0117-5

De veeleisende samenleving. Psychische vermoeidheid in een veranderde sociaal-culturele context (2002). ISBN 90-377-0199-1

Armoedebericht 2002 (2002). ISBN 90-377-0121-3

Kijken naar gevaren. Over maatschappelijke percepties van externe veiligheid (2002). ISBN 90-377-0120-5

Tijdverschijnselen. Impressies van de vrije tijd (2003). ISBN 90-377-0135-3

Social Europe. European Outlook 1 (2003). ISBN 90-377-0145-0

Mantelzorg in getallen (2003). ISBN 90-377-0146-9

Berichten uit het vyvarium. Columns van K. Vyvary over de multi-culturele samenleving. ISBN 90-377-0149-3

Autochtone achterstandsleerlingen: een vergeten groep (2003). ISBN 90-377-0153-1